

ЗАМОНОВИЙ ТАЪЛИМДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР: ФИЛОЛОГИЯ ВА ПЕДАГОГИКА СОҲАСИДА ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР ВА РИВОЖЛАНИШ ОМИЛЛАРИ

НОЯБРЬ
2020

Тошкент, Узбекистон

МАТЕРИАЛЛАР ТЎПЛАМИ

ХАЛҚАРО | ИЛМИЙ-АМАЛИЙ | МАСОФАВИЙ | КОНФЕРЕНЦИЯ
МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ

**"ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМДА РАҚАМЛИ
ТИЗИМЛАРНИ ҚЎЛЛАШ: ФИЛОЛОГИЯ ВА
ПЕДАГОГИКА СОҲАСИДА ЗАМОНАВИЙ
ТЕНДЕНЦИЯЛАР ВА РИВОЖЛАНИШ
ОМИЛЛАРИ"**

**"ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В
СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ:
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ФАКТОРЫ
РАЗВИТИЯ В ФИЛОЛОГИИ И ПЕДАГОГИКЕ"**

**"DIGITAL TECHNOLOGIES IN MODERN
EDUCATION: CURRENT TRENDS AND
DEVELOPMENT FACTORS IN PHILOLOGY AND
PEDAGOGY"**

Замонавий таълимда рақамли тизимларни қўллаш: Филология ва педагогика соҳасида замонавий тенденциялар ва ривожланиш омиллари [Тошкент; 2020] 1 ноябрь 2020 йил. -Тошкент: Tadqiqot, 2020. -1166

Ушбу тўплам замонавий таълимда рақамли тизимларни қўллаш: Филология ва педагогика соҳасида замонавий тенденциялар ва ривожланиш омиллари бағишланган тезисларни қамраб олган.

УЎК 37.018.43:004(062)

DOI 10.26739/conf_11/05/2020

Ушбу тўпламнинг электрон шакли қуйидаги сайтларда

<https://tadqiqot.uz/conf/>

www.conferences.uz

Таҳририят кенгаши

- 1.Абдуллаева Барно Сайфутдиновна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети проректори, п.ф.д., профессор
- 2.Шахобиддин Саидович Ашуров Самарқанд давлат чет тиллари институти проректори, ф.ф.н., доцент
- 3.Джураев Рисбой Хайдарович Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети академиги, п.ф.д.
- 4.Асқаров Ахмадали Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети академиги, т.ф.д.
- 5.Ли Ю Ми (Жанубий Корея) Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети PhD
- 6.Лутфуллаев Махмуд Ҳасанович Самарқанд давлат чет тиллари институти профессори, п.ф.д.
- 7.Мирсанов Файбулло Қулмуродович Самарқанд давлат чет тиллари институти доценти, ф.ф.д.
- 8.Насруллаева Нафиса Зафаровна Самарқанд давлат чет тиллари институти доценти, ф.ф.д.
- 9.Кисилев Дмитрий Анатолевич Самарқанд давлат чет тиллари институти доценти, ф.ф.д.
- 10.Сувонова Нигорабону Низамиддиновна Самарқанд давлат чет тиллари институти доценти, ф.ф.н.
- 11.Файбуллаев Отабек Мухаммадиевич Самарқанд давлат чет тиллари институти профессори, ф.ф.д.
- 12.Муслимов Нарзулла Алиханович. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети профессори, п.ф.д.
- 13.Халиков Аъзам Абдусаломович педагогика Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети профессори, п.ф.д.
- 14.Уразова Марина Батировна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети профессори, п.ф.д.
- 15.Мирсолиева Мухаббат Тухтасиновна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети доценти, п.ф.д.
- 16.Мамадалиев Абдумажид Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети доценти, п.ф.н.
- 17.Садиқова Альбина Венеровна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети доценти, п.ф.н.
- 18.Авазов Шериммат Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети профессори, п.ф.н.
- 19.Мамаражабова Зулфия Нарбаевна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети профессори, п.ф.н.
- 20.Адилова Саодат Хусановна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети доценти, п.ф.н.
- 21.Расулов Анвар Баходирович Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети бўлим бошлиғи, PhD
- 22.Абдуазимов Азиз Абдусобирович Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети бўлим бошлиғи,
- 23.Рахимова Гулсанам Аширбековна Ўзбекистон Миллий Университети Хорижий Филология факультети Табиий йуналишлар бўйича чет тиллар кафедраси мудири

Тўпламга киритилган тезислардаги таълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир

©Муаллифлар жамоаси

©Tadqiqot.uz

Page Maker\Верстка\Саҳифаловчи: Шаҳрам Файзиёв

Контакт редакций журналлов: www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темура пр.1, дом-2.
web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел:(+998-94) 404-00-00

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email:info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-00-00

ПЕДАГОГИКА ЙЎНАЛИШИ

Alikulova Soxiba Tursunbayevna VAQT O'LCHOV BIRLIKLARINI O'RGATISHDA SHE'RIY MISRALAR, TOPISHMOQLARDAN, MANTIQUIY MASALALAR VA MULTIMEDIADAN FOYDALANISH.....	7
Abdurahimova Dilbar RANG TASVIR VA RANGLARNING XUSUSIYATLARI.....	9
Anarqulova Dilshoda Baxadirovna MUSTAQILLIK DAVRIDA NAZMNING TARAQQIYOTI.....	11
Ergasheva Sanobar Fayzullayevna BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI.....	13
Husanova Muazzam Obidovna ABULG'OZIXON DAVRIDA XIVA XONLIGIDAGI MANSABLAR.....	16
Jurayeva Gulorom Sharifovna, Norova Gulchrhra Ro'ziqulovna INFLUENCE OF FINE ARTS ON THE DEVELOPMENT OF THE CHILD'S PERSONALITY IN THE SYSTEM OF ADDITIONAL EDUCATION.....	18
Mahmudova Feruza Ismatilla qizi BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DARS JARAYONINI TASHKILLASHTIRISHDA O'ZIGA XOS USULLAR.....	20
Mamarasulova Mahmuda Turobboyevna INFORMATIKA DARSLARIDA O'ZLASHTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI.....	22
Niyozova Lola Safarovna BOSHLANG'ICH SINIF OQITUVCHISINING TA'LIMDA KREATIVLIK FAOLIYATINING MAZMUNI VA AHAMIYATI.....	25
Niyozova Xurshida Omonovna MAKTABDA ADABIYOT DARSLARI JARAYONIDA ADABIY TAHLIL VOSITASIDAN FOYDALANISH ORQALI O'QUVCHILARNI MANTIQUIY FIKRLASHGA O'RGATISH.....	28
Polvonova Farida Omonboyevna YOSHLARNING MA'NAVIY - AXLOQIY TARBIYASIDA HADISLARDAN FOYDALANISH.....	31
U.R.Jabbarov, T.R.Xudayberganov, D.U.Rustamova GIPERAVTOMATLASHTIRILGAN BIZNES-JARAYONLAR TAHLILI.....	33
Abdullaeva Nasiba Khakimboevna THE ROLE OF MULTIMEDIA RESOURCES IN ORGANIZING ONLINE LEARNING PROCESSES.....	35
Ismailov Akmal Rustamovich RELATIONSHIP OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND PERSONAL ANXIETY IN MALE AND FEMALE STUDENTS.....	38
Xojimirzayeva Nodiraxon Abduxamidovna SUV O'TLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI.....	40
Mўйдинов ўолибжон ўофурович, Хакимов Қосимжон Козимович, Ашуров Долимбек Ёрқинбой ўғли МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИДА ЮҚОРИ МАХОРАТЛИ СПОРТЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	42
Зайнобиддинов Абдусит Акрамжонович, Қаямов Исмонали Одилжонович, Муротов Рустамжон Зокирович ҲАРАКАТЛИ ЎЙИНЛАР БОШЛАНЎИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ ҲАРАКАТ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ.....	44
Мадумаров Қодиржон Хокимжонович, Асқаров Алишер Йўлдашалиевич, Мамаюсупов Нозимжон Набиджонович	

СПОРТЧИЛАРНИНГ ФУНКЦИОНАЛ-МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИНИНГ ҲАРАКАТ МАЛАКА ВА КЎНИКМАЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ АХАМИЯТИ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	46
Обжигайло Лилия Рафиковна, Хамроев Авазбек Махаматович, Эргашева Гулноза Муталибжон қизи СОҒЛОМ ХАЁТ ТАРЗИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА САЛОМАТЛИК ОМИЛЛАРИ.....	48
Маматкаримов Ахмад Абдуллаевич ЎРТА ОСИЁ ГЕОГРАФИЯСИНИ ЎҚИТИШДА ЎЛКА ТАБИАТИНИНГ АЖОЙИБОТЛАРИДАН ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҲОРАРИНИ ЎРГАНИШНИНГ САМАРАДОРЛИГИ ВА ДОЛЗАРБЛИГИ.....	50
Мухитдинова Муаттар Абдужаббаровна СТРУКТУРА, ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ И ОСОБЕННОСТИ ЗЕМЛИ.....	53
Nigora Abdurashidova Alisherovna INFLUENCE OF BENCHMARKING ON INCREASE COMPETITIVENESS OF ORGANIZATIONS.....	55
Нарзуллаев Умид Ортикович БУЮК ЗОТЛАР ДЎСТЛИГИ ТАЪЛИМ - ТАРБИЯ МАНБАСИ.....	57
Narkulova Ma'mura Nizomiddinovna KIMYO FANIDAN MUAMMOLI TA'LIM DARSLARINI TASHKIL ETISH.....	59
Rahmonova Dildora Mirzakarimovna VAHSNI TO'G'RI OLIV BORISH USULLARI.....	61
Саодат Исломова Ҳамроева, Фируза Иноятовна Ширинова КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИДА ХЎЖА ҲАСАН АНДОҚИЙ МАЪНАВИЙ МЕРОСИНИНГ ЎРНИ.....	64
Сейтова Зухраҳон Пиржановна ЭЖИНИЯЗ ҚОСЫБАЙ УЛЫНЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА СОЦИАЛЛЫҚ ТЕҢСИЗЛИКТИҢ СҮЎРЕТЛЕНИҰИ, ПАТРИОТИЗМ ҲӘМ ГУМАНИЗМ ИДЕЯЛАРЫ.....	67
Қаюмова Насиба Ашуровна, Суропов Баходир Майдонович КОМПЬЮТЕР ВА ИНТЕРНЕТ ТАРМОҶИДА АМАЛИЙ ДАСТУРЛАРДАН ҲОЙДАЛАНИБ АҲБОРОТЛАРНИ ҲИМОЯЛАШ.....	72
Расулова Моҳираҳон Саидаъло қизи ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ В ЦИФРОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ.....	75
Холматов Шерзод Алиевич, Котова Раиса Фахимовна, Ходжиматов Шавкатжон Жўрааҳматович ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ДАРСЛАРИДА ВАТАНПАРВАРЛИК ТУЙҒУЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШ.....	78
Шамсиева Моҳигул Нарзуллаевна МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИЗЛОЖЕНИЯ И СОЧИНЕНИЯ.....	80
Шойназарова Вазира Хушбаковна, Зоирова Матлюба Умбаровна ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ.....	82

ФИЛОЛОГИЯ ЙЎНАЛИШИ

Azimjonova Zulfiya Erkinovna INGLIZ TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN TEXNOLOGIYASINING AHAMIYATI.....	85
Muzaffar Obilov CLASSIFICATION OF PROVERBS AND SAYINGS IN COMPARATIVE TRANSLATION STUDIES.....	88
Qalandarova Inobat Ochilovna TIL-MILLAT KO'ZGUSI.....	90

Mambetov Ikram Kamalovich XX ÁSIRDIŇ 30-JÍLLARÍNDAGÍ QARAQALPAQ POEZIYASINDA EKI QATARLÍ BÁNTLER..93	
Saloyeva Feruza Ahadjonovna ABDULLA QODIRIYNING "O'TKAN KUNLAR" O'ZBEK ADABIYOTI XAZINASIDAGI DURDONA.....	96
Shodmanova Saboat Sattorovna ДИДАКТИКАДА ТАЪЛИМНИНГ ИЗЧИЛЛИГИ.....	98
Lobarxon Ibragimovna TILNI TARTIBGA KELTIRISH-ENG ZARURIY VAZIFA.....	101
Аминджанова Махбуба ОБУЧЕНИЕ ГРАММАТИКЕ РУССКОГО ЯЗЫКА.....	103
Мухтарова Лина Каримовна, Орзиева Нарина Салахитдиновна МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЕ.....	105
Қодирова Зайнаб МАҲСУЛОТ ЁРЛИҚЛАР - РЕКЛАМАНИНГ БИР КЎРИНИШИ.....	107
Ahmadjonov Tursunpo'lat ENTERING THE WORLD CIVILIZATION OF "BOBURNOMA" THE ROLE OF TRANSLATION IN THE PROCESS.....	111
Очилова Мехринисо Разоковна КИБЕРЛЕКСИКОГРАФИЯ - ТИЛШУНОСЛИКНИНГ ЯНГИ СОҲАСИ.....	113

ПЕДАГОГИКА ЙЎНАЛИШИ

VAQT O'LCHOV BIRLIKLARINI O'RGATISHDA SHE'RIY MISRALAR, TOPISHMOQLARDAN, MANTIQUIY MASALALAR VA MULTIMEDIADAN FOYDALANISH

Alikulova Soxiba Tursunbayevna

Sirdaryo viloyati Yangiyer shahar 2-umumta'lim maktabining boshlang'ich sinf
o'qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida she'riy misralar, topishmoqlar, mantiqiy masala va multimedialardan foydalanishgan holda vaqt birliklarini o'rgatish yo'nalishlari misollarda ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: vaqt birliklari, she'r, topishmoq, mantiqiy masala, multimedia.

"Vaqt o'lchovlari" mavzusini o'rganishda o'quvchilarning vaqt o'lchovining asosiy birliklari haqida aniq tushunchalarga ega bo'lishlari lozim. Bular -yil, oy, hafta, soat, minut, sekundlarni hisoblashdir. O'qituvchining vazifasi bolalarni vaqtini aniqlash uchun soatdan amalda foydalanishga o'rgatish hamda hodisaning qancha davom etganligini, boshlanishi va oxirini aniqlash bilan bog'liq bo'lgan har xil masalalarni yechishda tabelkalendardan foydalanishga o'rgatishdan iboratdir. Bu mavzuni o'rganishga kirishayotganda shuni ko'zda tutish kerakki, bu mavzuda qaralayotgan masalalarning ko'pchiligi bolalar uchun mutlaqo yangilik emas, chunki bolalar bu mavzuni o'rganmasdan oldin hafta bilan tanishish bo'ladilar, ular hafta kunlarining nomini, ularning tartibini, haftada hammasi bo'lib necha kun borligini biladilar. O'quvchilar oylarning nomlarini, ularning tartibini birmuncha yomonroq biladilar; o'zining vaqt o'lchovi birligi sifatida shakllantirish anchagina aniqlashtirishni talab qiladi. Masalan, bolalar uchun "sutka" tushunchasi mutlaqo yangi bo'ladi, ammo shu bilan birga bu asosiy tushuncha bo'lib, u orqali soat, minut aniqlanadi.

2-sinfda olib borilgan ishlarni 3-sinfda tabiiy ravishda kengaytirish va chuqurlatish bilan birga bu ishlarning 2-sinfdagiga nisbatan ma'lum darajada torayib borishini qayd qilmay o'tib bo'lmaydi. Haqiqatdan ham, bolalar 2-sinfda o'rganilgan materiallarni 3-sinfga borib kengaytiradi va mustahkamlaydi. Vaqt o'lchovlarini o'rganish vaqtini qadrlash va tejash odatlarini tarbiyalashga asos solishi lozim. O'quvchilarni vaqtlarini dars tayyorlashga, dam olishga, o'ynashga, ovqatlanishga, uyquga taqsimlashga o'rgatish lozim, ya'ni kun tartibini tuzishga va uni bajarishga o'rgatish kerak.

Dars jarayonida vaqt o'lchov birliklarini o'rganishda she'rlar, topishmoq, o'yin, mantiqiy masalardan foydalanish muhim o'rin tutadi. Shu bois dars jarayonida quyidagilardan unumli foydalanishga harakat qilaman:

MINUT 1 m-60 sek

Allo.Bu men,-ha Minut

Eshitaman, ketayapman.

Do'stim soat,sekundni ham bayramga aytganman.

Kimki meni qadrlasa, maqsadiga etadi.

Mendan unumli foydalangan bola a'lochi,qahramon bo'ladi.

SOAT 1 soat-60 min

"Chiziq-chiziq"laydi ovozi
Tinmay yangraydi sozi.
O`ylab boqchi, Qanoat,
Topding singlim, bu soat.
Minut bilan bir oiladanmiz, minut-1 soat

Topishmoqlar:

To`rtta o`g`lonning bo`lakdir o`rni
O`xshamas kiygan egniga to`ni (4fasl)
Nozik tili dildirar
Vaqt o`tganin bildirar (sekund mili),

Mantiqiy masalalar asosida vaqt o`lchovlari haqidagi tushunchalarni kengaytirish.
Qanday soat vaqtni 2marta to`g`ri ko`rsatadi? (Buzuq soat)
Bitta tuxum 4 minutda pishadi. 4 ta tuxum necha minutda pishadi? (4minutda)
Ikki ot bir vaqtda yo`lga chiqdi Biri belgilangan masofani 1 soatu 30 minutda ,
ikkinchisi 90 minutda bosib o`tdi. Qaysi biri tez yetib kelgan? (Bir vaqtda)

Multimedialar asosida ham vaqt haqidagi tushunchalar kengaytirib boriladi:

Xulosa shuki, vaqt haqidagi tushunchalarini shakllantirishning zamonaviy usullarini hisoblashda xatolarni oldini olish maqsadida qator mashqlar sistemasini yetarli darajada tashkil etish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumayev M.E Matematika o`qitish metodikasi. (OO`Y uchun darslik.) -- T.: "Turon iqbol" 2016. .
2. Omonov. B "Qiziqarli matematika" T-1998.
3. Toshpo`latova M. va b.q Matematika "2-sinf o`qituvchilari uchun ilg`or pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo`yicha metodik qo`llanma T-2015.
4. Abdullayeva B va b.q Matematika "3-sinf o`qituvchilari uchun ilg`or pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo`yicha metodik qo`llanma T-2016.
5. Abdurahmonova N va b.q 2-sinf Matematika darsligi T-2018.
6. Burxonov S va b.q 3-sinf Matematika darsligi T-2019.

RANG TASVIR VA RANGLARNING XUSUSIYATLARI

Abdurahimova Dilbar

51-maktab tasviriy san'at fani o'qituvchisi

Annotatsiya - Ushbu maqolada ranglarning umumiy xususiyatlari haqida ilmiy qarashlar bayon etilgan. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib xulosalanadi.

Kalit so'zlar - tasviriy san'at, tushuncha, rang, rang tasvir, san'at, kontrast, arxromatik, xromatik.

Barchamizga ma'lumki, tasviriy san'atda rang tushunchasi mavjud. Bu haqida fikr yuritishdan oldin biz rang tasvir haqida aytib o'tsak. Albatta, har bir tasviriy san'at sohasi bilan faoliyati bog'liq inson - xoh u rassom bo'lsin, xoh tasviriy san'at fani o'qituvchisi yoki shu soha bilan bog'liq bo'lgan hunarmand - barchasi birinchi o'rinda qalam tasvirni yaxshi bilgan holda rang tasvirga kirib boradi (rang tasvirga bog'liq sohalarda). Shu o'rinda rang tasvir o'zi nima?, rang tasvirida qalam tasvirning o'rni qanday? degan savollarga javob berib o'tamiz.

Rang tasvirning ilmiy negizini rangshunoslik fani tashkil qiladi. Rangshunoslik bo'lg'usi rassomlarga ranglarni tabiatda hosil bo'lishi va tarqalishi masalalarini ularning atrof-muhit ta'sirida o'zgarib ko'rinishini, bo'yoqlarini tayyorlash va ulardan foydalanish yo'llarini o'rgatadi. O'rta Osiyoda ranglar haqidagi talimot qadimdan kitob miniatyurasi, naqqoshlik, devorlarga freska, pannolar ishlash bilan bog'liq holda rivojlanib kelgan. Chunki musavvirlik hunari rang tanlash va ularni tayyorlay bilishni talab etadi. Shuning uchun har bir shogird, avvalo, rang tayyorlash sirlarini va shu ishga bog'liq kimyoviy jarayonlarni o'rgangan bo'lishi kerak. Ranglarni tabiatda qanday hosil bo'lishi va tarqalish hodisalari qadimdan olimlar va rassomlarning diqqatini tortgan. Uyg'onish davri buyuk rassomlari va nazariyachilari Mon Batista Alberti, Leonardo da Vinchi va boshqalar rangtasvir haqidagi asarlarida ranglarning xususiyatlari haqida yozganlar. Rang inson hayotida muhim ro'l o'ynaydi. U turli vaziyatlarda odamga har xil ta'sir etadi. Shuning uchun biz ayrim paytlarda ranglarni "quvonchli" va kayfiyatimizni tushkunligini ifoda etishi mumkin bo'lganlarini "xira" deb atashimiz bejiz emas. Inson qadimgi paytlardan oq rangning ana shunday xususiyatlarini hisobga olib, o'z faoliyatida unumli foydalanib kelganligi ma'lum.

Ayniqsa, shunday vosita sifatida rassomlar undan ustalik bilan foydalanganlar. Asarlariga har xil ranglar bilan jilo berib, odamlar kayfiyatiga turlicha ta'sir etib fikrlar uyg'otadigan tasvirlar yaratishga erishganlar. Shuning uchun tasviriy san'atning juda ko'p turlari janrlarida rang ham, uni ishlata bilish ham juda katta ahamiyatga egadir.[1] Ammo u qalam tasvirning muhim ekanligi bilan quvvatli ekanligi ma'lum haqiqatlardan eng asosiysi desak to'g'ri bo'ladi. Shuning uchun qadimdan qalam tasvirida ishlashga rang tasvirning asosi sifatida qarash shakllangan. Ammo rang xususiyatlarini yaxshi bilish har bir tasvir chizishni o'rganuvchi uchun juda ahamiyatlidir.

Ranglar yana och-to'qligi ya'ni och qizil, to'q sariq, to'q qizil, och sariq va to'yinganligi ya'ni yorqin, xiraligi bilan farq qiladi. Rang doirasida qarama-qarshi joylashgan ranglar "kontrast" ranglar deb ataladi. Kontrast ranglar bir biridan keskin farq qilib, biri ikkinchisini yanada yorqin qilib ko'rsatadi. Masalan, yashil rang fonida qizil rang yorqin bo'lib ko'rinadi va aksincha qizil rang fonida yashil rang ancha yorqinlashadi.[2] Rang bilan ishlashda rang garmoniyasini, ya'ni ranglar uyg'unligini, bilish katta ahamiyatga ega.

Narsa va hodisalarni tasvirlashda moy bo'yoq, tempera, akvarel, guash kabi bo'yoqlar ishlatiladi. Narsalarni bo'yoq yordamida tasvirlash ancha murakkab jarayon bo'lib, kishidan ranglarning xususiyatlarini va ularni samarali, uquvli tarzda ishlatish usullari texnikasini

bilishni taqozo etadi. Bo'yoqlar yordamida narsaning hajmi, fakturasi va fazoviy holatini tasvirlash rang tasvirda ishlashning asosini tashkil etadi.[3] Arxromatik ranglardan boshqa barcha ranglar, ya'ni biror rang tusiga ega bo'lgan ranglar xromatik ranglarga kiradi. Quyosh spektorining barcha ranglari hamda ularning bir birlari bilan aralashtiruvidan hosil bo'lgan hamma ranglar jumlasidandir. Shuningdek, oq rang ham xromatik ranglar jumlasiga kiradi.

Xromatik ranglar axromatik ranglardan farqli o'laroq, faqatgina yorug'ik kuchlari bilan emas, balki nomlari, turlari jihatidan ham ajralib turadi. Masalan, sariq rang qizil ranglar ham yorug'lik kuchi bilan ham rangining tusi bilan ham keskin farq qiladi. Har bir xromatik rang uchta xossaga ega. Ular rang tusiga, rang yorug'ligiga (bunda kam yoki ko'p yorqinlik ko'zda tutiladi), rang to'yinganligiga (bunda kam yoki ko'p yorqinlik ko'zda tutiladi) ega bo'ladi. Har bir xromatik rang ana shu uchta xossaga ko'ra bir birdan farqlanadi.

Yuqorida aytilganlardan ma'lum bo'ladiki, xromatik ranglar bir biridan uchta asosiy xossasi-rang toni (rangning o'zi), rangning och-to'qligi va to'yinganligi bilan farq qilar ekan. Spektorni sinchiklab kuzatsak, uning eng chekkasidagi qizil va binafsha ranglar orasida o'xshashlik alomatlarini sezamiz. Ikkala rang bir biriga qo'shilsa, ularning oralig'ida qirmizi ranglar hosil bo'ladi. Bu hosil bo'lgan rangni qizil rang bilan binafsha rangning o'rtasida joylashtirib, spektor tutashtirilsa, halqa kelib chiqadi. Buni rangshunoslikda ranglar doirasi deb yuritiladi. Ranglar doirasidan qizil, qizg'ish zarg'aldoq, sariq, sarg'ish yashil, yashil tab zangori havorang, ko'kimtir havorang, ko'k, ko'kimtir binafsha, qirmizi ranglarning har xil turlari ko'rinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boboxo'jayev O., Ubaydullayeva F., Ranglar uyg'unligi. Termiz - 1994.
2. Setimbetova G., Jabboraliyev F., Ranglar va ularning uzoq o'tmishi. Urganch - 2001.
3. Choriyev J., Kozimbayev H., Bolalarga tasviriy san'atni o'rgatish. Termiz - 1998.

MUSTAQILLIK DAVRIDA NAZMNING TARAQQIYOTI

Anarqulova Dilshoda Baxadirovna

Toshkent viloyati, Angren shahar 34-umumiy o'rta ta'lim maktabi ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Annotatsiya - Ushbu maqolada mustaqillik davr nazmining taraqqiyoti haqida ilmiy qarashlar bayon qilingan. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib dalillangan.

Kalit so'zlar - Mustaqillik, ma'naviyat, poydevor, nazm, xalq, istiqlol, shoir, she'r, vazifa, tarix, yangilanish.

Mustaqillikning ma'naviy poydevorini mustahkamlashda hali oldimizda g'oyat ma'suliyatli vazifalar turibdi. Istiqlol adabiyoti xalqimiz ongi dunyoqarashidan sifat o'zgarishlarining, umumilliy - ijtimoiy uyg'otishning estetik ifodasi deyish mumkin. Bugungi tarixiy yangilanishlar ildizini millatning erk - ozodlik uchun olib borgan g'oyalardan, vatanparvarlikdan holi tasavvur qilish mumkin emas. erksevarlik g'oyalari, erk - ozodlik ideali, imon salomatligi, e'tiqod butunligi, Vatan kamoli, istiqlol adabiyotining mag'zini tashkil etayotir. Istiqlol adabiyoti, xususan she'riyatning muhim fazilatlarini o'ziga xos xususiyatlarini belgilab beruvchi bir qator etakchi tendentsiyalar ko'zga tashlanayotir. Chunonchi, milliatning o'zligini anglashi, o'zlikni qadrlash va ulug'lash, milliy iftixor tuyg'ularini shakllanishida poetik tafakkur madaniyatning sifat o'zgarishlari, rivojlanishining muhim xususiyati namoyon bo'ladi.

A.Oripov she'riyati tom ma'noda milliy she'riyatdir. She'riyatdagi vositalarning milliylikiga, milliy tuyg'ularini deklarativ ravishda ta'kidlanishdangina ifodalanib qolmaydi. Chinakam milliy shoirning har bir milliy she'ri, har bir satri chuqur milliy ruhga cho'lg'angan, millat, milliy tafakkur nafasi ufurib turgan, milliylik singib ketgan bo'ladi. Oltmishinchi yillarning o'rtalarida yozilgan "Men nechun sevaman O'zbekistonni", "Sarob", "Yuzma-yuz", "O'zbekistonda kuz", "Biznikilar", "Bahor", "Minorai kalon tepasidagi laylak", "Sovg'a" kabi she'rlarida va "O'zbekiston" qasidasida milliy o'zlikni anglash, O'zbekiston istiqloli, xalq va Vatan taqdiri, "million egatlarga sotligan o'zbek"ning dardu-hasratlari, muammolari ilk bora o'tkir qilib qo'yiladi. Bu she'rlar uchun umumiy bir ohang, umumiy g'oya, bu hurlik, milliy uyg'onish g'oyasidir.[1] Umuman, xalq uning dardu tashvishi, O'zbekiston mavzusi shoir ijodida ayricha bir muhabbat bilan qalamga olinadi. Onayurt - jonajon O'zbekiston Abdulla Oripov eng baland maqomlarda qalamga olgan mavzudir. Mustaqillik istiqlol yillarida shoir ijodi yangi pog'onaga ko'tarildi, xalq va yurt tashvishi haqidagi o'ylar yanada teranlashdi.[2] "Shoir qalbi" (1998 yil) she'rida shoir o'zi bir umr sevib kuylangan yurtga bo'lgan teran tuyg'ularini quyidagicha izhor etdi:

Yurtda ne muborak ishlar bo'lg'uvsi,
Undan shoir qalbi shavqqa to'lg'uvsi...
Uning har go'shasi jahondir menga,
Toshloq yo'llari ham ravondir menga...
Mavjiga nogahon kimdir tosh otgay,
Zarbi yuragimning tubiga botgay...
Gar sen daryo bo'lsang - irmog'ingdirman,
Lat esang, og'riqli barmog'ingdirman.
Shu o'rinda shoira sifatida men ham o'z she'rimni sizlarga namiyon qilishni joiz topdim.
Men o'tgan umrimga achinmay qo'ydim,
Taqdirda ne borki, bariga ko'ndim.
Yig'ladim, chidadim, bardoshli bo'ldim.

Alloh bergan taqdirga men rozi bo'ldim.

Farzandlarim bor, shukur qilaman,

Duoga qo'l ochib, baxtin so'rayman.

Gohida kulaman, to'lib yig'layman.

Axir men onaman, chidab yashayman.

Hali kunlar keladi, quyosh kuladi,

Farzandlarim yetuk inson bo'ladi.

U kunlar kelishin kutib yashayman.

Taqdirga tan berib, kulib yashayman.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mustaqillik istiqlol yillarida shoir ijodi yangi pog'onaga ko'tarildi, xalq va yurt tashvishi haqidagi o'ylar yanada teranlashdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muhammadaliyev B., Nazm kuychisi. Guliston - 2011. -67-69b.

2. Safarxo'jayev O., Ibodullayeva M., Mustaqillik davri adabiyoti. Urganch - 2004.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA AXBOROT TEKNOLOGIYALARINING O'RNI

Ergasheva Sanobar Fayzullayevna

Navoiy viloyati Zarafshon shahar 1 - AFCHO'IM boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qish darslari jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'at boyligini oshirish, nutqini o'stirish, ifodali o'qish ko'nikmalarini shakllantirishda axborot texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati to'g'risidagi fikrlar bayon etilgan.

Tayanch iboralar: Axborot texnologiyasi, savod o'rgatish, nutq o'stirish, ifodali o'qish, tovush, harf.

Mustaqil Respublikamizda bugungi kunda amalga oshirilayotgan barcha islohatlar inson manfaatlariga qaratilgan. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev bu boradagi ishlarni yanada takomillashtirishga e'tibor qaratib: "Yoshlarimiz haqli ravishda Vatanimizning kelajagi uchun javobgarlikni zimmasiga olishga qodir bo'lgan, bugungi va ertangi kunimizning hal etuvchi kuchiga aylanib borayotgani barchamizga guruh va iftixor bagishlaydi. Bu sohada olib borayotgan keng miqyosli ishlarimizni, xususan, ta'lim-tarbiya bo'yicha qabul qilingan umummilliy dasturlarimizni mantiqiy yakuniga yetkazishimiz zarur"[1], deb ta'kidladi.

Boshlang'ich sinflarda dastur talablarini to'liq bajarish va amalga oshirish uchun, birinchi navbatda, o'quvchilarda o'qish ko'nikmalarini to'g'ri va puxta egallash va albatta takomillashtirib borish zarurdir. O'qish ko'nikmalari ilk bora savod o'rgatish jarayonida shakllanib boradi, o'qitishning keyingi bosqichlarida esa takomillashadi. Ya'ni, savod o'rgatish, o'qish darslarining asosiy vazifasi o'quvchilarga tovush va harfni tanishtirish, ularning to'g'ri talaffuzini o'rgatish orqali o'quvchilarda to'g'ri, ongli, ifodali o'qish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat [2]. Shuningdek, o'quvchilar lug'atini boyitish, bog'lanishli nutqini o'stirish, bilim darajasini boyitish, mavhum tafakkurini shakllantirish, eshitish, qabul qilish sezgisini o'stirish va mustaqil fikrlashga o'rgatishda ham bu davr mas'uliyatligi bilan alohida o'rin tutadi. Bulardan tashqari bolalarda o'zgaruvchi nutqini eshitish, diqqatni to'plash, til birlikmalarini farqlash, ajratish, kompyuter orqali ko'rgazmalarni ko'rastib borish, axloqiy fazilatlarini anglash kabi xususiyatlar shakllanadi. Savod o'rgatish davrida ustunchalardagi so'zlarni o'qishga o'rgatish bolalarni gaplarni o'qishga tayyorlaydi.

Ta'lim jarayonida har bir o'quvchini og'zaki va yozma nutqlarini shakllantirishda turli xil didaktik materiallardan foydalanish o'quvchilar faolligini oshiradi. O'qishda bolalar gapdagi hamma so'zlarning ma'nosini tushunmasliklari mumkin, lekin bu jarayonda o'qituvchi uning ma'no va mazmunini tushuntirib berishi lozim. Alifbe davrida o'quvchilarda yetarli o'qish ko'nikmasi bo'lmaganligi uchun, ularning diqqati faqat bir so'z ma'nosiga yoki kichik hajmli gap ma'nosiga tortiladi, matn mazmunini tushunishga o'quvchilar qiynaladilar. Bunga erishish uchun o'qituvchi har bir o'qish mashg'ulotida o'quvchilar o'qigan so'z, gap, matn mazmunini tushunib o'qishlariga e'tibor berishi kerak. O'qilgan gapning, ayniqsa, matnning mazmunini tushunishda ifodali o'qish katta rol o'ynaydi. Odatda, bolalarning o'qish ohangi so'zlashuv ohangidan farq qilmaydi. O'qishda jonlilik sezilmaydi, sun'iy ohang bilan o'qiydilar. Bu hol, so'zsiz, ifodalilikni buzadi. O'quvchilarni ifodali o'qishga o'rgatish juda murakkab ishdir. Buning uchun o'quvchilar matnni bir marta o'qib chiqsalar, keyin o'qituvchi matnning xarakteriga qarab so'zni ifodali o'qib beradi, har bir gapni qanday ohang bilan bog'lash, gap tugaganda esa nuqta oldidan ovozni pasaytirish kerakligini tushuntiradi. O'quvchilarning ifodali o'qishlari matn

mazmunining to'g'ri va to'liq tushinilishiga imkon beradi.

Bolalar gap ma'nosini tushinib oldimi yoki gapdagi har bir so'zning ma'nosini tushundimi? Bularni ham o'qituvchi bilishi kerak. Boshlang'ich sinflarda bolalarning javobi to'liq bo'lishi, bir so'z bilan "Ha" yoki "Yo'q" deb javob berishlariga o'qituvchi yo'l qo'ymasligi kerak. O'quvchilar matnning mazmunini tushunish uchun matn tarkibidagi barcha gaplar mazmuni tushunishi, ularni bir - biriga bog'lay olishi talab qilinadi. Bu esa bola uchun murakkab bo'lganligi sababli o'qituvchining savoli ularning tushunishiga yo'llanma, vosita vazifasini o'taydi. O'qituvchining bunday yordami o'quv davrining xarakteriga qarab turlicha bo'ladi. Masalan, agar alifbo davrining dastlabki bosqichlaridan boshlab bolalarga bunday savollarga javob berishga o'rgatib borilsa, keyinchalik ularga umumiyroq savollar bilan murojaat qilish mumkin.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, bolalarning o'qish tezligi va o'qishdagi ifodalilik bir xil rivojlanmaydi. Ayrim o'quvchilar o'qish malakasini osonlikcha tez egallasalar, boshqalari sekin shoshilmay bo'g'inlab o'qiydilar. Buning sabablari o'z - o'zidan ma'lum, o'quvchilarda o'zlashtiruvchanlik, o'z diqqatini markazlashtirish, umumiy tayyorgarlik darajalari hech qachon bir xilda bo'lmaydi [3].

Boshlang'ich sinflarda axborot texnologiyalaridan foydalanish bugungi kunda o'quvchilarning bilim olish saviyalarini shakllantiribgina qolmay ularning barcha fanlarga bo'lgan qiziqishlarini shakllantiradi. Ma'lumki barcha fanlarni bir - biriga bog'lab olib borishni amalga oshirishimiz mumkin. Eng muhimi shundaki, har bir matnda fikr nima haqida berilayotganini aniqlab olish va matn nazmunini to'liq tushunib yetish imkonini beradi.

Shuning uchun, o'quvchi o'qigan matni yoki hikoyasini qanchalik yaxshi va puxta tushunsa matn yuzasidan bo'ladigan savol - javoblarda mustaqil va dadil o'z javobini ayta oladi. O'qish malakalari deganda badiiy asar matnini to'g'ri, tez, ongli va ifodali o'qish tushuniladi. O'qish darslarida o'quvchilarning o'qish malakalari shakllantiriladi va takomillashtiriladi.

O'qish malakasining sifatlari o'zaro bog'liq bo'lib, ularning asosi ongli o'qish hisoblanadi. O'quvchi matnni tez va to'g'ri o'qisa - yu, anglab o'qimasa yoki uning tez o'qishi natijasida boshqalar matn mazmunini tushunmasa, to'g'ri o'qisa - yu, o'ta sekin o'qisa nutq birliklari orasidagi to'xtamlarga e'tibor bermasa, matnda ifoda etilayotgan fikrni tushuna olmaydi. Muayyan tezlikda va to'g'ri o'qish ongli o'qishga xizmat qiladi, to'g'ri, tez va ongli o'qish esa ifodali o'qishning asosi hisoblanadi.

O'qish malakalarini egallash maktabda o'qitiladigan barcha predmetlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishning muhim sharti hisoblanadi. O'qish faoliyatining asosiy turi bo'lib o'quvchilarning g'oyaviy - siyosiy, aqliy, estetik va nutqiy tomondan va ayniqsa, ularning dunyoqarashlarini rivojlantirish uchun juda katta imkoniyat yaratadi. Bu jarayon esa o'qish malakalarini o'stirish va takomillashtirish ustida tizimli va maqsadga muvofiq ishlashni talab qiladi.

Xullas, boshlang'ich sinflarda barcha o'qitiladigan fanlarda turli xil ko'rgazmalardan texnik vositalardan foydalanib bilish darsning samaradorligini oshiribgina qolmay ularning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini shakllantiradi. Bu jarayonda barcha darslarda ko'rgazmalilikning o'rni beqiyosdir. Bu o'z navbatida ularga fikr va mulohazalarini shakllantirishga ahamiyatli hisoblanadi. Agarda o'quvchilarda o'qish malakalari shakllanmasa o'quvchi o'qiganlari mazmunini tushunmaydi. Shuningdek, o'qiyotgan so'zlari ma'nosini tushunmagan o'quvchi ham to'g'ri o'qishga qiynaladi. Shuning uchun, o'quvchining tushunishi uchun to'g'ri va ifodali o'qishni bilishi va to'g'ri o'qishi uchun o'qiyotgan so'zlari ma'nosini tushunishi maqsadli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Ш.М.Мирзиёев. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. -Т., "Ўзбекистон", 2016 й, 12 - б.
- 2.Белорукова Е.М. Педагогические условия развития интеллектуальной инициативы младших школьников: Дис. □ канд. пед. наук. - Барнаул, 2006.- 192 с.
- 3.Karimova V.M., Akramova F. Psixologiya. Ma'ruzalar matni. T. 2000. B.197-199.

ABULG'OZIXON DAVRIDA XIVA XONLIGIDAGI MANSABLAR

Husanova Muazzam Obidovna

Namangan viloyati, Chust shahar
10-sonli maktabning Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya - Ushbu maqolada Abulg'ozii Bahodirxon davrida Xiva xonligida mavjud bo'lgan mansab va unvonlar haqida ma'lumot beriladi. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib xulosalanadi.

Kalit so'zlar - O'zbek, urug', marosim, taxt, boshqaruv, saroy, martaba, amaldor.

Ma'lumki, Xiva xonligida unvonlar orasida eng kattasi inoq edi. Odatda inoqlar eng qudratli o'zbek urug'laridan tayinlangan hamda hamda ular xonning eng yaqin maslahatchilari bo'lgan. Inoqlar yirik amaldor, ya'ni urug' boshlig'i hisoblangan. Abulg'ozixon tantanali marosimlarda o'tirish uchun inoqlarga o'z yonidan to'rtta joy ajratgan. Inoqlar biy, sulton, mingboshi kabi unvonlarni ham olganlar. XX asr boshlariga kelib inoqlar bek martabasiga tushib, oliy saroy amaldorlaridan ma'muriy mansab egalariga aylanadilar.

Otaliq - urug' oqsoqoli. Inoq boshliq to'pa (guruh) ga birlashgan urug' boshlig'i. Xonning eng yaqin maslahatchilaridan biri bo'lgan. Otaliq qilich va pichoq taqib yurgan.[1]

Biy - saroy unvoni. Inoq va otaliqdan keyingi martaba. Biy qabila va urug'ning boshlig'i hisoblanib, ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi turkiy xalqlarning, jumladan o'zbeklarning urug' oqsoqollariga beriladigan unvon edi. XVII-XIX asrlarda biylar yirik o'zbek qabila va urug'lariga boshchilik qilib, faqat markaziy hokimiyatga itoat etganlar. Biy unvoni avloddan avlodga meros qilib qoldirilgan.

Amir ul-umaro - Amirlarning amiri, Xiva xonligida XIX asrning o'rtalarida ta'sis etilgan. Sayid Muhammadxon bu unvonni birinchi marta o'zining akasi Sayid Mahmud to'raga bergan edi. Muhammad Amin inoq hukmronligi davrida amir ul-umaro uning akasi Fozilbiy edi. O'shandan keyin amir ul-umaro unvoni hech kimga berilmagan.[2]

Qo'shbegi - Xiva xonligida saroyning oliy mansablaridan biri bo'lib, moliya va soliq yig'ish ishlarini bajargan. Qo'shbegining maxsus devoni hamda unga tobe etuvchi amaldorlari bo'lgan.

Mehtar - katta, ulug' degan ma'noni beradi. Mehtar saroy xizmatkorlarining boshlig'i vazifasini bajarib, xonga yaqin kishilardan va xon urug'iga mansub a'yonlardan tayinlangan. Mehtarning ham o'z devoni bo'lib, yer solig'i "solg'ut" to'plash ham uning xizmatiga kirgan.

Beklarbegi - Qoraqalpoq va ko'chmanchi xalqlarning oqsoqollariga beriladigan faxriy unvon. Beklarbegining vazifasi ularning o'z urug'laridan yig'iladigan xarajatlarning to'g'riligini tekshirib turish va ularni to'la ravishda xazinaga topshirish ustidan nazorat qilishdan iborat bo'lgan. Bu lavozimga amaldorlar odatda xonning qarindosh-urug'laridan tayinlangan.

Bek - XIX asrda Xiva xonligining ijtimoiy-siyosiy hayotida beklar ancha katta rol o'ynaganlar. Bek - xon va davlat arboblarning qarindoshlariga, farzandlariga beriladigan faxriy unvondir.

Parvonachi - xon saroyidagi oliy vazirlardan biri. Parvonachi saroyning ichki va tashqi ishlarida ham faol qatnashishi mumkin bo'lgan. U arzu-shikoyatlarni xonning huzuriga olib kirib, javobini qaytargan. Shuningdek, parvonachi xonning formonlarini saroy a'yonlariga yetkazib turgan.[3]

Eshikoqosi - saroy darvozalarini qo'riqlash ishlarini boshqargan. Oybolta uning mansab alomati bo'lgan. Hukmdor saroyda bo'lgan vaqtda eshikoqosi uni qo'riqlash bilan shug'ullangan. Eshikoqosi arzgo'ylarning nima xususda kelganlarini surishtirib, ularni saroydagi tegishli amaldorlar tomoniga jo'natar edi. Faqat juda muhim xabarlar bilan

kelgan kishilargina xon huzuriga kiritilgan.

Saroyda darvoza ortida turadigan qorovullar va maxsus darvoza qo'riqchilaridan tashqari xonni qo'riqlaydigan tunqator yoki tunotarlar, ya'ni, kechasi bilan xonni qo'riqlab chiqadigan xizmatchilar ham bo'lgan.

Mahram - ishonchli xizmatkor, sidqidildan xizmat qiluvchi saroy ichkarisidagi xodim ma'nolarini anglatadi. Mahramlar xonga yaqin kishilar hisoblangan. Davlat boshqaruvida ular bevosita xonning maslahatchilari bo'lishgan. Mahramlar xonning oromxonasiga kirish huquqiga ega bo'lganlar.

Xiva xoni saroyida yana quyidagi unvon, mansab va vazifalar mavjud bo'lgan: oftobachi, buxchabardor, soatbardor, kitobdor, mo'zabardor (xon poyabzalini beruvchi), sharbatdor, mahram boshi (yuqori lavozim hisoblangan), to'shakchi, karnaychi, surnaychi, jarchi, oshmehtar (xon va saroy oshxonasi boshlig'i), sorbon (tuyachilar), kamon xalfa (ovchi, qushchi), merganlar, sayis (ot boquvchi), ko'mirchi, kuchanchi (egar-jabduqchi), tamakisoz, loykash, kulol, xodimchi, ro'molchi, selobchi (jom ushlab turuvchi), poyaki (chilimchi), aravachi, noschi, qilichkor (qilich va shamshir yasovchi), oshpaz, tovoqchi, darakchi (otchopar), jirchi (ashulachi), yo'nuvchi (duradgor), devon (mirza), mushrif (ozuqa yig'uvchi), bojbon (zakotchi) va boshqalar. Ularning barchasi saroy xazinasidan maosh olganliklari haqida ma'lumotlar bor. Saroydagi umumiy tartibni arbob nazorat qilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maqsudov O., Ne'matov Sh., Xiva xonligida mansablar. Termiz - 1991.
2. Jo'raboyev S., Izzatullayev B., Abulg'ozixon davrida Xiva xonligi. Jizzax - 2001.
3. Karimboyeva Q., Dadboyev Y., XVI-XIX asrlarda Xiva xonligi. Namangan - 2004.

INFLUENCE OF FINE ARTS ON THE DEVELOPMENT OF THE CHILD'S PERSONALITY IN THE SYSTEM OF ADDITIONAL EDUCATION

Jurayeva Gulorom Sharifovna
Norova Gulchrhra Ro'ziqulovna

Zarafzhon shahar 13-AFCHO'I maktab o'qituvchilari

Annotation: Art plays a huge role in human development and society. Being an artistic representation of reality, it has a strong impact on the development of personality, forms feelings, thoughts, morality and life principles. The introduction of a person to art is simply necessary, it is especially important in our time. Over the past 20 years, there has been a real social catastrophe, the degradation of the population, and the situation is getting worse every day.

Keywords: Classical art, paintings-abstract, illusions, rock paintings, artistic creativity

This is facilitated not only by factors such as the spread of alcohol, cigarettes, drugs, but also the promotion of an immoral lifestyle, which is the subject of many modern "works of art". The main characters of modern art are bourgeois businessmen, murderers, thieves, saboteurs, paranoids, misanthropists, people deprived of conscience and honor. Modern music, movies and books often promote cruelty, hatred, prudence. Children from an early age already see films filled with murder, crime, violence, anti-law; in books, such stories are also quite common. And all because now artists work for money; there are few who pursue the idea. There are no heroes in our time... more precisely there is, but about them little who knows. Classical art was formed according to the principles of displaying the best features of the world around us. Based on the images of the beautiful, it is an antagonism to the modern and educates the viewer, reader and listener in the spirit of humanism, patriotism and other high principles. Classical art does not contain aggression, but on the contrary, calms the thoughts of a person, encouraging him to feel and transmit love, to do good deeds.

"Beauty will save the world" - a phrase from the great work of F. M. Dostoevsky "Idiot". The author meant not the outward beauty and the inner beauty of the spiritual. In his drafts, the writer calls the main character "Prince Christ", thereby reminding himself that he should be as similar as possible to Christ-kindness, philanthropy, meekness, lack of selfishness, the ability to sympathize with human misfortunes and misfortunes. Therefore, the "beauty" of which the hero of the work (and F. M. Dostoevsky himself) speaks is the sum of the moral qualities of a "positively beautiful person". The same principles can be traced in classical music and fine arts [2]. Fine art is one of the types of artistic creativity of a person. It arose 20 thousand years ago, in the Paleolithic era and preserved in the form of rock paintings-abstract and linear images. Scientists have proved that ancient artists reproduced images that came to them in a trance - their illusions. The world of art is a world of illusions. But a man cannot paint what he has never seen, which means that he depicts what really exists, but from his point of view. In each image there is a thought, feelings of the author, which he puts into it; accordingly, these thoughts and feelings are transmitted to the viewer who contemplates this work. If it carries in itself love and kindness-the person is filled with these emotions and radiates them, transferring to people around. The same thing happens with negative, aggressive thoughts. Therefore, in our life it is so important to have good, kind thoughts, to feel love for the world around us. Our task now, more than ever, is to teach this to the future generation in order to avoid war and the extinction of mankind.

It is possible and even necessary to introduce children to art from the very birth.

At preschool age, they are most susceptible to various types of art. It is at this stage of development that it is important to begin to form a child's love for classical art. One of the most important tasks of education is the formation of a functionally literate person who has not only subject, but also universal knowledge and skills. The foundations of functional literacy are laid at a young age, including through the introduction of children to art culture: teaching them the ability to see the beautiful in life and art, emotionally perceive works of art and competently formulate their opinion about them, as well as the ability to use the acquired practical skills in everyday life and in project activities (both individual and collective). These skills and abilities, of course, enrich the inner world of students, significantly expand their horizons and give them the opportunity to more consciously and wholeheartedly comprehend the world around them. Recently, all processes in society have accelerated. The culture of communication of the younger generation has become as pragmatic as possible, and this is facilitated by the trends in the development of the digital world. There are both positive and negative aspects in this. The modern generation is accustomed to dynamic images (television, Internet), in which imagination does not develop and consciousness is dulled. In order to carry out aesthetic education based on modern trends, it is necessary to arouse students' interest in the subject and keep it. Through the development of fine arts there is a transfer of spiritual experience of mankind, preservation of cultural traditions, respect for the historical and cultural heritage of the peoples of the world.

References:

1. Winkelmann I. I. History of art of antiquity. Small works / Ed. prepared By I. E. Babanov. - SPb.: Aleteia, State Hermitage Museum, 2000 - 800 p.
2. Ilyin I. A. History of art and aesthetics: Selected. Articles / - Moscow: Iskusstvo, 1983-288 p.
3. Kamenskaya E. N. Developmental Psychology and age psychology. Abstract of lectures / A: Phoenix, 2006. - 224p.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DARS JARAYONINI TASHKILLASHTIRISHDA O'ZIGA XOS USULLAR

Mahmudova Feruza Ismatilla qizi

Namangan viloyati, Namangan tumani
6-sonli maktab ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Annotatsiya - Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilari darsni tashkil etish uchun kerakli mulohazalar ilmiy bayon etiladi.

Kalit so'zlar - Dars, didaktika, ta'lim, usul, metod, o'yin, pedagogic texnologiya, tanaffus, mashg'ulot.

Barchamizga ma'lumki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining har bir darsni tashkil etish uchun turli didaktik o'yinlardan foydalanishlari yaxshi samara beradi.

Chunki 6-7 yoshli bolalar hayotida maktab davri ancha murakkab davr bo'lib, bolalar oldida jiddiy sinov turadi. Bola yangi hayot - maktab hayotiga kirib boradi. Endi u yangi jamoaning a'zosi ekanligini his etishga, intizomga bo'ysunishga, yangi rejimga moslashishga majbur bo'ladi. Bola yosh bo'lishiga qaramay, endi uning maktabda oqish, uy vazifalarini bajarish, murakkab materiallarni o'rganish kabi zarur yumushlari ko'p. Muhimi, o'yindan maktabga, kundalik majburiy va davomli mehnatga o'tish bola hayotida tub burilishdir. Hatto maktabgacha tarbiya muassasalaridan kelgan bolalar uchun ham bu oson kechmaydi. Uydan maktabga kelgan bolalarga esa yana ham qiyin. Ayniqsa, sinfda 40-45 daqiqalik darsda o'tirish, tinglash va topshiriqlarni bajarish, uzoq aqliy mehnat bolani tez toliqtiradi. Bola maktabdan, o'qishdan so'vib ketishi mumkin. Shuning uchun ham o'qituvchilar bolalarning maktabdagi hayotini qiziqarli tashkil etishga intilishlari, motiv hosil qilish va uni rivojlantirishga harakat qilishlari lozim. Motiv o'z-o'zidan hosil bo'lmaydi. Uni bolalar yoshiga va psixologik xususiyatlariga mos didaktik o'yinlar va mustaqil ishlar vositasida hosil qilish mumkin.

Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda darslarni qiziqarli olib borish natijasida o'quvchilarni darsga jalb etish samarali bo'ladi. Shunday darslarda bolalar diqqati to'liq jalb etiladi, xotirasi yaxshi ishlaydi. Motivlar o'quvchilarning bilimlarini chuqur egallashlariga yordam beradi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'qituvchilari ta'lim jarayonini qiziqarli motivlar asosida tashkil etishga e'tibor qaratishlari zarur.

"Pedagogik texnologiya" tushunchasining vujudga kelishi, ta'limning ilk tashkiliy va metodik shakllarining vujudga kelishi bilan bogliq. Individual ta'lim o'quv-tarbiya jarayonining eng qadimiy tashkiliy shakli bo'lib, u dastavval qadimgi Yunonistonda paydo bo'lgan edi. O'qituvchi bir o'quvchi bilan ishlab, ta'limni bevosita tashkil etgan, boshqargan, nazorat etgan. O'qituvchi matnlarni o'qib bergan yoki bolalariga o'qitib so'zlatgan. Qoida va ta'riflarni yodlash, jismoniy mashqlarni bajarish musiqa asboblarida u yoki bu kuyni ijro etish yo'llari bilan bolalar hayot, san'at, notiqlik, jismoniy madaniyatga oid bilimlarni o'zlashtirgan.

Keyinchalik individual ta'lim o'rnini guruhlar asosida o'qitish egallagan. O'rta asrlarga kelib qoidalarni yodlash, bir xil tipdagi mashqlarni bajarish, og'zaki savol-javob, yuqori pag'onalarda esa ma'ruza, munozara ta'limning yetakchi usullariga aylana boshlagan. Bu holat asta-sekin sinf - dars sistemasini keltirib chiqarib yangi texnologiyalarni kelib chiqishiga zamin hozirlagan.

XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida xorijiy mamalakatlarda ko'plab pedagogik nazariyalar vujudga keldi. Ularning ayrimlari ta'lim-tarbiya tizimini yaxshilashga, o'quvchilar faolligini oshirishga qaratilgan edi.

Shu davrlarda "Yangi maktablar" degan pedagogik oqim paydo bo'lib, uning asoschisi fransuz pedagogi E. Demolen edi. Bunday maktablar Angliya, AQSh, Fransiya, Belgiya, Shvesariya kabi ko'plab davlatlarda ochildi. Jenevada "Yangi maktablarning xalqaro birlashmasi" tuzildi va unda yangi maktablarga qo'yilgan talablar belgilab berildi. Bu maktablar xususiy bo'lib, unda haq to'lashga koding kishilarning bolalarigina o'qitilgan. Yangi maktablarda ish yaxshi yo'lga qo'yilgan, to'liq jihozlangan kabinet va laboratoriyalar tashkil etilgan, "erkin va faol" metodlar qo'llanilgan. O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish organlari bo'lgan.

Maktablarning amaliy pedagogik laboratoriyasi bo'lib, bolalarning miyasini yodlab olingan bilimlar bilan to'ldirish orqali ta'lim berish o'rniga, ularning fikrlash qobiliyatini umumiy o'stirish yo'li bilan ta'lim berishga harakat qilingan. O'quvchilarga qanday qilib kuzatish, gipotezalar topishni, o'z taxminlarini tekshirib ko'rishni o'rgatganlar. Bunday maktablarda o'qitish faktlarga va tajribaga tayanishga, bolalarning tashabbuskorligi va mustaqilligini tarbiyalashga asoslangan edi.

XIX asr oxirlarida Germaniyada pedagog Vilgelm Avgust Lay (1862- 1926) "ish-harakat pedagogikasi"ga asos soldi. Uning g'oyalarida ham o'ziga xos ijobiy tomonlari, yangiliklar bor edi. Lay pedagogik jarayonda ifodalash, tasvirlashga katta ahamiyat berdi, chunki uning fikricha, mana shunday ifodalash yoki tasvirlash jarayonida o'quvchilar o'z faolliklarini ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar, harakat qiladilar.

Uning fikricha, tasvirlashning har qanday turlari: rasm solish, loy va plastilindan buyumlar yasash, har xil narsalarning modelini yasash, chizmachilik, drammatizasiya, ashula, musiqa, raqslar, shuningdek, o'simlik hamda hayvonlarni parvarish qilish tajribalarini o'tkazish, og'zaki va yozma ishlar va shu kabilar ta'lim jarayonidagi "ifodalash" vositalaridir. Lay fikricha hamma darslar ana shu qoidalar asosiga qurilishi lozim.

FOYDALANILGAN DABIYOTLAR

1. Nishonaliev U. Ta'lim standarti va pedagogik innovatsiyalar. - "Xalq ta'limi", 1999-yil
2. Zari pov K. Yangi pedagogik texnologiyani tadbiq etish bosqichlari. - "Xalq ta'limi", 1997-yil 4-son, 4-12 betlar.

INFORMATIKA DARSLARIDA O'ZLASHTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI

Mamarasulova Mahmuda Turobboyevna

Namangan viloyati Namangan tuman XTB ga qarashli 21-maktab O'TIBDO'

Anotatsiya: ushbu maqolada informatika darslarida o'zlashtirish samaradorligini oshirish bo'yicha o'qitish metodlari, shakllari va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: metod va shakllar, axborot kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), frontal o'qitish, jamoa bo'lib, guruhlarga bo'lib o'qitish, juftlikda ishlash, individual o'qitish shakllari.

Informatika yo'nalishining istiqbollari va rivojlanishi bilan bir qatorda hozirgi kunda informatika fanini o'qitishning talablari, mazmuni hamda shakllari ham o'zgarib bormoqda. Axborot madaniyatini to'liq o'zlashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha chuqur bilimlarga ega bo'lish hozirgi zamon talablaridan biridir. Informatika va AKT o'qituvchisining maqsadi - axborot jamiyatida yashay oladigan shaxsning shakllanishiga o'z hissasini qo'shish. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish lozim:

-o'quvchilarda axborot madaniyati elementlarini shakllantirish uchun sharoit yaratish;

-mustaqil bilim olish hamda o'z ustida ishlash malakalarini shakllantirish uchun sharoit yaratish;

-informatika va AKT ni o'qitishda fanlararo bog'liqlik;

-iqtidorli o'quvchilarni aniqlash uchun shart-sharoit yaratish.

Informatika fanini o'qitishning umumiy shakllarini quyidagilarga ajratish mumkin: 1)frontal o'qitish; 2)jamoa bo'lib o'qitish; 3)guruhlarga bo'lib o'qitish; 4)juftlikda ishlash; 5)individual o'qitish.

O'qitishning umumiy shakllarini ajratishda o'qituvchi va o'quvchi, o'quvchi va o'quvchi orasidagi kommunikativ xususiyatlariga asoslanilgan.

Frontal o'qitish - o'qitishning an'anaviy turlaridan biri hisoblanib, o'qituvchi butun sinf bilan yagona mazmun, maqsad va vazifalar asosida ish olib boradi. Ushbu o'qitish shaklidan suhbat, ko'rgazmalilik, amaliy metodlarni qo'llashda hamda o'quvchilar bilimini nazorat qilish jarayonida foydalaniladi. O'qitishning frontal shaklida dars o'qituvchining monologi yoki an'anaviy tushuntirib, savol-javob o'tkazish emas, balki o'qituvchi va o'quvchi orasidagi suhbat, yangi tushunchalarni muhokama qilish va birgalikda yechimlarni topishdan iboratdir.

Jamoa bo'lib ishlash - o'qitishning frontal shaklidan shunisi bilan farq qiladiki, bunda sinf o'quvchilariga o'z liderlari va o'zaro aloqa qilish xususiyatlariga ega bir butun bir jamoa deb qaraladi.

Guruhlarga bo'lib ishlash - o'quvchilar turli muddatga shakllangan guruhlarga bo'linadi. O'qitishning bu shaklidan yangi dasturiy vositalarni o'rganishda, loyihalar ustida ishlashda, kompyuterlar soni yetarli bo'lmaganida foydalanish mumkin. Guruhlarga bo'linib ish olib borilganda, guruhlar ichida jadal axborot almashish amalga oshiriladi. Shuning uchun, guruhlar turli bilim darajasiga va qiziqishiga ega o'quvchilardan shakllantirilishi zarur. Turli bilim darajasidagi o'quvchilarning bir-biri bilan muloqot qilish natijasida bilim, ko'nikma, malakalarni o'zlashtirish samaradorligi oshadi.

Juftliklarda ishlash - o'quvchilar juftliklarga bo'linib, yagona bir vazifani hal qilish maqsadida o'zaro o'rganish, o'zaro nazoratni amalga oshiradilar. Shuni ta'kidlash kerakki, ayrim hollarda o'quvchiga sinfdoshining yordami o'qituvchining yordamidan

ko'proq samara berishi mumkin.

Individual ishlash - o'qituvchining bir o'quvchi bilan o'zaro aloqasi (repetitorlik, tyuterlik, konsultatsiyalar berish va boshqalar). Informatika darslarida har bir o'quvchining individual faoliyatini boshqarish murakkab jarayondir. O'qituvchi ushbu faoliyatni samarali boshqarishi uchun o'z pedagogik tajribasini yo'naltirib, o'rgatuvchi dasturlar, mavjud dasturiy vositalar hamda axborot resurslaridan dars jarayonida foydalanish zarur. Informatika individual o'qitishning yangi bir turi "o'quvchi va kompyuter"ni shakllantirdi. O'quvchi kompyuter bilan yakkama yakka qolib, o'zi uchun o'quv materialini o'zlashtirishning individual rejasini ishlab chiqadi. O'qituvchining asosiy vazifalaridan biri - o'quvchida mustaqil bilim olish malakalarini shakllantirish.

Namoyish. O'qituvchi ekranda o'quvchilarga kurs mazmunining turli elementlarini namoyish etadi: interfeys, dasturlar, sxemalar, matnlar, rasmlar va boshqalar. O'qituvchi ekran yordamida kompyuterda turli vazifalar bajarilishini ko'rsatadi, o'quvchilar o'z kompyuterlarida bajaradilar. Namoyishning asosiy funksiyasi - o'quvchilarga yangi o'quv axborotini yetkazish.

Labaratoriya ishi informatika kabinetida ishlashning asosiy shakllaridan biri. Barcha o'quvchilar o'z ish joylarida tegishli dasturiy vositalar bilan ish olib boradilar. Shuningdek, o'quvchilar sinxron tarzda turli dasturiy vositalar bilan o'quv faoliyatini olib borishlari mumkin. Frontal labaratoriya ishi jarayonida o'qituvchining vazifasi o'quvchilarning ishlarini kuzatish hamda ularga amaliy yordam berish. Foydalanilayotgan dasturiy vositalarning didaktik vazifasi turli bo'lishi mumkin: yangi materialni o'zlashtirish (masalan, o'rgatuvchi dasturlar orqali), yangi mavzuni mustahkamlash (masalan, trenajer dasturlar yordamida), olingan bilim va ko'nikmalarni nazorat qilish (nazorat dasturlari yoki testlar orqali).

Ekskursiya. Ekskursiyaning asosiy maqsadi jonli informatikani boshqaruvda yoki ishlab chiqarishda ko'rsatishdan iborat. Ekskursiyani kurs, bo'lim yoki mavzularni o'rganilguncha yoki undan keyin o'tkazish mumkin. Birinchi navbatdagi maqsad fanga bo'lgan qiziqishni shakllantirish, ikkinchidan, bilimlarni umumlashtirish va hayot bilan bog'lashdan iborat.

Metod (gr. Methods - tadqiqot) aniq bir tartibga keltirilgan faoliyat bo'lib, biror maqsadga erishish uchun, borliqni nazariy va amaliy o'zlashtirishning usul va shakllari yig'indisidir. O'qitish metodi tushunchasini aniqlashtirishda turli yondashuvlar mavjud:

- o'qituvchi va o'quvchilarning faoliyat usuli;
- faoliyat turlari majmuasi;
- o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro harakat tizimi.

O'qitish metodi - ta'lim-tarbiyaning muayyan vazifalarini amalga oshirishda foydalaniladigan, o'quvchi va o'qituvchining bir maqsadga yo'naltirilgan o'zaro hamkorligining tashkil qilish qoida va prinsiplari.

O'qitish shakl va metodlarini tanlashda va tuzishda quyidagilar asosiy rol o'ynaydi:

- ta'lim-tarbiyaning maqsad va vazifalarining mosligi;
- o'rganilayotgan materialning mazmunga mosligi;
- o'quvchilar imkoniyatlarining ta'limga mosligi;
- ergonomik sharoitlar (darslarni jadval bo'yicha o'tkazilish vaqti, kompyuterda ishlash vaqtining davomiyligi);
- o'qituvchining individual xususiyatlar va imkoniyatlarga mosligi.

Nafaqat informatika darslarida, balki boshqa fanlarda ham o'qituvchi o'quvchilarni olayotgan yangi bilimlarini tez, oson va samarali o'zlashtirishga yordam beradigan metod va shakllarni tanlab olishi kerak. Yuqoridagi o'qitish shakl va metodlaridan

foydalanish o'quvchilarning faolligini oshirishga ham yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.A.Sattorov. Informatika va axborot texnologiyalari. Darslik. - Toshkent. 2008.
- 2.N.Azizxodjayeva. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. - Toshkent. 2003.
- 3.A.Abduqodirov., A.Xaitov., R.Shodiyev. Axborot texnologiyalari. - Toshkent. 2004.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING TA'LIMDA KREATIVLIK FAOLIYATINING MAZMUNI VA AHAMIYATI

Niyozova Lola Safarovna

Navoiy viloyati Qiziltepa tumani 19 - umumiy o'rta ta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchisining ta'lim - tarbiya jarayonida kreativlik faoliyati va uning ahamiyati, kreativlik o'zi nima ekanligi, uning mazmun - mohiyati, boshlang'ich sinf o'qituvchisining ijodkorligi, qiziquvchanligi bugungi zamon talabi ekanligi haqidagi fikrlar bayon etilgan.

Tayanch iboralar: Kreativlik, innovatsiya, integratsiya, pedagogik, psixologik, ijtimoiy yo'nalganlik.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasini isloh qilishdagi sa'y harakatlarining biri - bu pedagog kadrlarning zamon talablariga hamnafas tarzda faoliyat yuritishlari, har tomonlama rivojlangan komil shaxsni tarbiyalashga doir chuqur bilim, ko'nikma, malaka va madaniyatga ega bo'lishlarini talab etmoqda. Bu esa o'z - o'zidan ta'lim va tarbiya ishlarining qonuniyatlarini o'rganuvchi pedagogika faniga "kreativlik" degan tushunchani olib kirdi. Ayniqsa ilmiy bilimning bugungi kundagi rivojlanishi, kreativlikning shaxsni, jamiyatni va davlatni rivojlantirishga ta'siri ushbu masalani ilmiy pedagogik nuqtayi nazardan chuqur o'rganishni talab etmoqda. R.A. Mavlanova o'zining "Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya" nomli o'quv qo'llanmasida kreativlikning o'zi nima ekanligi va uning shakllanishi masalalariga alohida to'xtab o'tgan. Qo'llanmada kreativlik tushunchasining mazmuni va mohiyati chuqur tahlil etilgan. Kreativlik psixologik nuqtayi nazardan tahlil etilgan bo'lib, bugungi kunda pedagogik nuqtayi nazardan tadqiq etishni talab etilayotgan muhim pedagogik muammodir va "□u o'qituvchining kasbiy va shaxsiy sifatining integratsiyasidir. Chunki o'qituvchi tabiatan qiziquvchan, intiluvchan bo'lmas ekan, bunday o'qituvchi hech qachon ijodkorlikni namoyon eta olmaydi" [1]. Fikrimizcha, boshlang'ich sinf o'qituvchisida jodkorlik, o'z kasbiga qiziquvchanlik, o'quvchilarni sevish, ular bilan yaqin munosabat o'rnatish, yangiliklardan xabardor bo'lishga intilish kabi xususiyatlarni o'zida aks ettirish kreativlikning asosiy ko'rinishlaridir. Bundan tashqari yuqoridagi o'quv qo'llanmada "kreativlik o'qituvchilarda o'z - o'zidan paydo bo'ladigan sifat emas, u o'qituvchining yangiliklarga intilishi, yangiliklarni o'zlashtirish va o'zining pedagogik faoliyatida qo'llay olish jarayonlarida duch keladigan qiyinchiliklarni yenga olishi, innovatsion yangiliklarni o'z faoliyatida faol, ijodkorona foydalana olish va o'z mualliflik g'oyalari, yechimlarni (evristik) topa olishi bilan bog'liqdir [2], degan fikrlar bildirilgan. O'qituvchilarning kreativlik faoliyati masalasi pedagogika fanida qanday darajada o'rganilgan, shular orasida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativlik faoliyat yuritishi qanday darajada, ularning kreativlik faoliyatni darajalarga ajratish mumkinmi, degan masala pedagogika ilmida qanchalik darajada o'rganilgan?! kabi haqli savollar tug'ilishi tabiiy. Bola psixologiyasi nuqtayi nazaridan oladigan bo'lsak, bu o'rinda boshlang'ich sinf o'qituvchisi xususida alohida to'xtalmoq zarur. Chunki boshlang'ich sinf o'qituvchilari boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh, individual hamda psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda o'zlarining pedagogik faoliyatlarini olib borishi talab etiladi. Vaholanki, o'quvchi shaxsning shakllanishida pedagogik hamda psixologik mexanizmlar faol ishtirok etadi. Ya'ni shaxsning shakllanishida irsiyat, muhit, tarbiya, faoliyat bilan bir qatorda insonning ichki kechinmalari, tushunchalari, ruhiyati, xavotirlari va qiziqishlari kabi ko'plab psixologik xususiyatlar, holatlar va jarayonlar ham asosiy

o'rinni egallaydi. Shu nuqtayi nazardan aytish joizki, bola shaxsiga ta'sir etayotgan turli xil omillar, albatta, insonning ruhiyati, sezgilari, his - hayajonlari, fikr - mulohazalari chizgisida namoyon bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativligi o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini bilishda ko'zga tashlanadi.

Kreativlik bevosita innovatsiyalar bilan bog'liq jarayondir. Negaki o'qituvchining kreativlik faoliyat yuritishi uchun, u albatta o'zining sohasidagi eng so'nggi yangiliklardan, shu bilan bir qatorda butun jamiyatdagi voqea va hodisalardan boxabar bo'lishi, innovatsion yangiliklardan o'z faoliyatida o'rinli foydalana olishi lozim. Demak, o'qituvchi ijodkor va tashabbuskor bo'lishi, ta'lim jarayonini yangicha modellashtirishi, ishda innovatsiyalar asosida yangi o'qitish texnologiyasini joriy qilishi zarur. O'quvchilarga har tomonlama ta'lim va tarbiya berishning rivojlantiruvchi jihatlari ustida ishlashi lozim. "Rivojlantiruvchi ta'lim ma'lum bir vaqtda, o'quvchini ta'limiy, tarbiyaviy, ma'naviy, ruhiy va jismoniy rivojlantirish hamda uni juda tez o'zgaruvchan dunyoga, jamiyatga, hayotga moslashuvini ta'minlovchi ta'lim nazariyasidir. Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari va usullarini dars jarayonida qo'llash, o'quvchilar qiziqishning ortishiga, bilimlarning ko'nikmaga aylanishiga, bilim sifat - samaradorligining oshishiga sabab bo'ladi" [3]. O'quv jarayonida: munozara, mushoira, davra suhbat, debat, dialoglar, aqliy hujum, muammoli yechim, vaziyatdan chiqish, rolli o'yinlar, kompyuter saboqlari, internet tarmog'idan foydalanishni bilishi talab etiladi. Bunda o'qituvchi mustaqil ishlaydi, faoliyat olib boradi, sohada yangiliklar bilan doimiy ravishda tanishib borar ekan u ushbu bilimlar doirasida ijodiy fikrlaydi, o'z fikrini mustaqil bayon qiladi va uni asoslab himoya qila oladi. Natijada o'qituvchida mustaqil pozitsiyada turish ko'nikmasi shakllanadi. Mustaqil ishlash va o'z pozitsiyasida mustaqil turish ko'nikmasiga ega o'qituvchi esa ijodkorlik, ya'ni, yangilikka intiluvchan, qiziquvchan, haqgo'y va fidoyi kadr bo'lib yetishadi. Shu bilan bir qatorda ilmiy adabiyotlarni o'rganar va tahlil etar ekanmiz, shu bilan bir qatorda pedagog olimlar tomonidan kreativlikning vujudga kelish mexanizmiga doir muayyan kategoriyalarni tasviya etganligining guvohi bo'lamiz. Bular:

1.O'qituvchining o'zini o'zi boshqarish mexanizmi: pedagogik faoliyatiga ijodiy yondirishga va yangiliklardan boxabar bo'lib borishga bo'lgan ehtiyojlar, o'zining sohasidagi yangiliklarni bilishga intilish, o'z mavqesini ko'rsatish, o'z-o'zini tarbiyalashi, mustaqil tarzda ta'lim olishi, o'z-o'zini doimiy ravishda rivojlantirib borishi.

2.Yo'nalishlar: qiziqish, ijtimoiy yo'nalganlik, qadriatlarni bilish, ishonchlik, axloqiy yetuk moyilligi, dunyoqarash.

3."Men" kontseptsiyasi: men yoqimliman, men kerakman, men qodirman, men ijodkoriman, men boshqaraman, men bilaman, men o'zlashtiraman.

Fikrlarimizni umumlashtirib, xulosa qilib aytadigan bo'lsak, pedagog - tarbiyachi bo'lib bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchidan tinmay izlanishlar olib borishni va yangiliklarni kreativ tarzda o'z faoliyatida qo'llashni talab etadi. Kreativ faoliyat yuritish o'qituvchilarda talabalik yillaridayoq shakllantirilishi va bu sifat maktabda yanada rivojlantirilishi maqsadga muvofiqdir. Kreativlik pedagogika fanida qabul qilingan yangi materiallarni o'qituvchilarning o'z faoliyatida mohirona, o'z o'rnida, o'rinli qo'llay olish bilan ham belgilanadi. Zero, maktab o'qituvchilarining kreativ faoliyati shunday darajada faollashsinki, ularning akmeologik (pedagogik faoliyatning oliy cho'qqisi) faoliyati mualliflik metodlar va texnologiyalarni taqdim etish darajasiga ko'tarilsin.

Adabiyotlar

1.R.A. Mavlanova. "Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya". T.: 2018. 78 - bet.

2.R.A. Mavlanova. "Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya". T.: 2018. 82 - bet.

3.Р. Ишмухамедова, А. Абдуқодирова, А. Пардаев. "Таълимда инновацион технологиялар". Т.: 2008. 62 - bet.

MAKTABDA ADABIYOT DARSLARI JARAYONIDA ADABIY TAHLIL VOSITASIDAN FOYDALANISH ORQALI O'QUVCHILARNI MANTIQUIY FIKRLASHGA O'RGATISH

Niyozova Xurshida Omonovna

Buxoro viloyati Qorako'l tumani 18 - umumiy o'rta ta'lim maktabi ona tili va
adabiyoti fani o'qituvchisi

*Annotatsiya: Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitilayotgan adabiyot
darslari jarayonida zamonaviy o'qituvchining adabiy tahlil vositasidan foydalanish orqali
voyaga yetib kelayotgan yosh avlodning mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish
maqsadida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish metodlari haqida fikrlar bildirilgan.*

Tayanch iboralar: Zamonaviy ta'lim, adabiy tahlil, mantiqiy fikrlash, muammoli ta'lim.

Respublikamizda zamonaviy usullarning ta'lim jarayoniga tadbiiq etilishi muammoli
ta'limni hozirgi sharoitda dolzarb pedagogik masalaga aylantirdi. Muammoli ta'limning
asosiy xususiyati o'quvchining aqliy faolligini, mantiqiy fikrlashini oshiradi.

Mamlakatimiz ta'lim tizimining har bir jabhasida bo'lgani kabi istiqloq yillari adabiyot
o'qitishda ham tub o'zgarishlar yuzaga keldi. Jamiyatni ma'naviy yuksaklikka ko'tarish,
komil insonni tarbiyalab yetishtirish o'zbek xalqining azaliy orzusi bo'lgan. Inson tarbiyasi
hissiyotlar namoyishida ko'zga ko'rinadi. O'zgalarni tushunish, dardiga sherik bo'lish hissiy
tuyg'ular orqali amalga oshadi. Kishi fikrlash, idrok etish, xotirlash, xayol surish jarayonida
faqat voqelikni bilibgina qolmay, hayotdagi u yoki bu narsalarga nisbatan ijobiy yoki
salbiy hissiyot tuyadi.[1]

Adabiy ta'limning o'ziga xosligi shundaki, unda har bir o'quvchi o'z oldiga qo'yilgan
muammoni tegishli maqsad va vazifalarni belgilagan holda bilimi, hayotiy tajribasiga
tayanib turli yo'l, usul, vositalar yordamida, intellektual imkoniyati darajasida mantiqiy
ravishda hal qilib, faqat o'zining badiiy haqiqatini chiqarishi mumkin.

O'rganilayotgan badiiy matn, undaga qahramonlar, tasvirlangan biror hodisa yoki
vaziyat borasida har bir o'quvchining asar va darslik muallifinikidan farq qiluvchi o'z
xulosasi bo'lishi mumkin va bu mantiqqa zid bo'lmaydi. Masalan: Otabek, Kumush,
Zaynab va hozirgi yoshlar (teatrlashtirilgan munozara-dars) [2] "Kumushbibining halokatida
kimni aybdor deb hisoblaysiz?" degan savol o'rtaga tashlanganda, unga har bir o'quvchining
o'z javobi bo'ladi. O'quvchilardan biri Otabekni, ikkinchisi Zaynabni, uchinchisi ota -
onalarni, yana biri davrni, kimdir Kumushbibining o'zini ayblaydi. Har kim nima uchun
shunday xulosaga kelganini matndan dalillar keltirgan holda asoslaydi va bu har bir
o'quvchining o'z fikri, xulosasi, aytish joiz bo'lsa, haqiqati hisoblanadi. Bugungi adabiy
ta'limda bir paytlar chiqarilgan xulosa - Kumushbibining halokatida faqat Zaynabni
aybdor hisoblash mumkin emas. Bunga bugungi o'quvchilarning barchasini birday ishontirib
bo'lmaydi va bunda ularning ma'naviyatiga zug'um o'tkazilgan bo'lardi. Adabiyot darslarida
o'quvchilarni mantiqiy mulohaza yuritishga o'rgatish shunisi bilan alohida o'ziga xoslik
kasb etadi.

Ko'pincha, ta'lim amaliyotida o'quvchiga tayyor bilimlarni "yig'ib oluvchi"lik roli
topshiriladi. Ta'limning bunday bir yoqlama tashkil etilishi xotiraning mexanik faoliyatiga
tayangan bo'lib unda tuyg'ular, fikrlar ishtirok etmaydi, binobarin, bunday ta'lim o'quvchini
faol ijodiy ishlashga o'rgatmaydi.

O'quvchini mantiqiy fikrlashga o'rgatish maqsadida tashkil qilingan adabiyot darslarida
tarbiyalanuvchi o'qituvchidan ma'lum vaqt ichida bajarilishi lozim bo'lgan topshiriqni
oladi. Masalan, 8-sinf "Adabiyot"[3] darsligida Alisher Navoiy va Nodiraning umr bayoni

hamda g'azallari berilgan bo'lib, o'quvchilar shoirlar uslubini bir qadar farqlaydigan bo'lganlaridan so'ng, ularga o'rganilgan g'azallar ichidan ikkitasining maqta'si olib qo'yilgan holda taqdim etiladi. O'quvchidan ularning qay biri Navoiy qalamiga, qaysinisi Nodira ijodiga mansub ekanini aniqlash talab qilinadi. Topshiriqni to'g'ri bajarish uchun o'quvchi asarning mazmuni, uslubi va unga singdirilgan muallif shaxsiyatiga xos jihatlarga asoslanishi kerakligi aytiladi. Bu topshiriqni o'z muddatida bajarish uchun o'quvchi vaqtini to'g'ri taqsimlashi va qiladigan ishlarini puxta rejalashtirishi kerak. Shuning o'ziyoq o'quvchini mantiqiy ravishda o'ylashga majbur qiladi. Har ikkala g'azalni o'qib, ularning mohiyatiga yetib, asar qahramoni hissiyotini tuyib, shu asosda muallifini aniqlash o'quvchini aqliy zo'riqtirib, haqiqatni topishga erishadigan tadqiqotchi holatiga soladi.

Bundan tashqari adabiyot darslarida o'qitishning noan'anaviy shakllaridan bo'lmish "Hhamkorlikda o'rganish" texnologiyasi o'quvchilarning mustaqil guruhlarda ishlashi evaziga ta'lim olishini ko'zda tutadigan metoddir. Bunda ham o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatishga erishish mumkin. Hamkorlikdagi ta'limning bir ko'rinishi kichik guruhlariga bo'linganda uning a'zolari 4 - 5 kishi bo'lishi maqsadga muvofiq. Chunki hozirda sinflarda o'quvchilar soni 20 - 25 nafarni tashkil etmoqda. Guruhda ishtirokchilar sonining ko'pligi guruh a'zolarining faol ishtiroklariga xalaqit beradi. Guruh tarkibini tanlashda, albatta, har bir guruhga "a'lo", "yaxshi" va "qoniqarli" o'zlashtiruvchi o'quvchilar teng miqdorda kiritilishi talab qilinadi. Hech qachon "kuchlilar" va "kuchsizlar" guruhi tuzilmasligi lozim, guruh a'zolari guruhning o'zlashtirishiga qarab, yangilanib turishi kerak.

Kichik guruhlarda ishlashda quyidagilarga e'tibor qaratish tavsiya qilinadi:

- guruhlariga aniq ko'rsatmalar berish;
- ishtirokchilar topshiriqlarni to'liq bajarishi uchun yetarlicha bilim va ko'nikmaga ega ekanligiga ishonch hosil qilish;

guruhlarning qoidani buzmaganda holda ishlashini ta'minlash;

guruhda kechayotgan har bir jarayonni baholab borish

"Charxpalak" metodi mavzu yuzasidan ma'lumotlarni umumlashtirgan holda puxta o'zlashtirishda samarali usul sanaladi. Ushbu usulni qo'llash quyidagicha amalga oshirilishi mumkin:

1. Sinf kichik guruhlariga bo'linadi. Har bir guruhga savollar bo'lib beriladi, har bir guruhga qog'oz beriladi va guruh a'zolari 4 - 5 daqiqa mobaynida o'zaro fikrlashib, javobni qog'ozga yozadilar.

2. Belgilangan vaqt o'tgach, o'qituvchining ishorasi bilan mikrogruphlar raqamiga qarab javoblar yozilgan qog'ozni keyingi guruhga uzatadilar.

3. Guruh har bir savolga o'zidan oldingi guruh yozganiga qo'shimcha javobiga qo'shimcha qiladilar.

4. Har bir guruh a'zolari o'zining yozgan javobini izohlab beradi.

5. Har bir guruhning savollarga yozgan javobi boshqa guruhlarning qo'shimcha izohlari berilgan holatda o'ziga qaytib keladi. Demak, savollar yozilgan qog'oz guruhlar orasida aylanib, to'ldirilgan javoblar shaklida keladi.

6. O'qituvchi yozilgan javoblarga qarab mikrogruph a'zolarini baholaydi.

Ushbu metodning afzalligi shundan iboratki, bunda guruh a'zolari savollarga bo'lib tashlangan mavzuni to'liq o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Har bir guruhning fikrlari muhokama qilinishi natijasida guruh a'zolari o'z yutuq va kamchiliklarini aniqlab oladi. Eng muhimi, o'quvchilar mustaqil fikrlashga, faollikka yo'naltiriladi va ularda bilim shakllanibgina qolmay, bir-birlarini baholay olish ko'nikmasi ham paydo bo'ladi. Shu yerda muammoli va hamkorlikdagi ta'lim usullari o'zaro uyg'unlashadi. Ya'ni, o'quvchi ham yolg'iz izlanadi, ham o'z fikrini o'rtoqlariga yetkazib, asoslash orqali birgalikda bilimlarni o'zlashtiradi.

Xullas, umumta'lim maktablari adabiyot darslari jarayonida yuqorida ko'rsatib o'tilgan

adabiy tahlil vositasidan foydalangan holda zamonaviy usullarning zarur shartlaridan biri ta'lim jarayonida o'qituvchining vazifasi bir qadar o'zgarib, o'quvchilarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlovchi, yo'naltiruvchi, maslahat beruvchiga aylanishidan iboratdir. Ta'limning zamonaviy usullari o'quvchilarni mantiqiy fikrlash ko'nikmalarining oshishi orqali faollashtirishga, ularni ishlatishga asoslangani uchun jiddiy tarbiyaviy mohiyat ham kasb etadi. Shu bois har bir o'quvchida a) jamoa bilan ishlash ko'nikmasi; b) xushmuomalalik; v) xushfe'llik; g) ko'nika bilish; d) o'zgaralar fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lish; ye) faollik; yo) mas'ullik; j) ishga ijodiy yondashish; z) o'z faoliyatining samarali bo'lishiga qiziqish; k) o'zini holisona baholay olish kabi sifatlarni shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo`rayev. Yo. Adabiyot darslarida emotsional madaniyatni tarbiyalash. Til va adabiyot ta'limi jurnali, 2009. № 4. 3-bet.

2. Niyazmetova. T. Adabiy ta'lim muammolari. Toshkent. "Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi" nashriyoti. 2012. 62-bet.

3. Adabiyot. Umumiy o`rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik-majmua. Toshkent, 2019.

YOSHLARNING MA'NAVIY - AXLOQIY TARBIYASIDA HADISLARDAN FOYDALANISH

Polvonova Farida Omonboyevna

Navoiy davlat pedagogik instituti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda yosh avlodni ma'naviy va axloqiy tarbiyasida Sharq xalqlari ma'naviyati merosining durdonasi bo'lgan Hadislardan foydalanishning yo'llari va ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Tayanch iboralar: Hadis, buyuk ajdodlar, imom Buxoriy, "Al jome' as - sahih", milliy qadriyat.

Sh.M.Mirziyoev: "Bugungi kunda yon - atrofimizda diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, "ommaviy madaniyat" degan turli balo - qazolarning xavfi tobora kuchayib borayotganini hisobga oladigan bo'lsak, bu so'zlarning chuqur ma'nosi va ahamiyati yanada yaqqol ayon bo'ladi. Haqiqatan ham, hozirgi vaqtda yoshlar tarbiyasi biz uchun o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan masala bo'lib qolmoqda." [1]

Mustaqillik yillarida barcha sohalarda bo'lgani kabi, muqaddas islom dinini o'rganish, ajdodlar merosini qayta tiklash va kelajak avlodlarga yetkazish bo'yicha ham keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Buyuk ajdodlarga munosib vorislarni tayyorlash maqsadida mamlakatimiz diniy ta'lim tizimida ham islohotlar amalga oshirilayotganini ijobiy baholash mumkin.

"Hadis ilmining sultoni" maqomini olgan buyuk vatandoshimiz Imom Buxoriyning "Al jome' as - sahih" kitobi musulmon dunyosida Qur'oni karimdan keyingi ikkinchi muqaddas manba bo'lib, islom dini e'tiqodiga ko'ra, u bashariyat tomonidan bitilgan kitoblarning eng ulug'i hisoblanadi. Muqaddas islom dini va hadis ilmi rivojiga beqiyos hissa qo'shgan buyuk vatandoshlarimizning boy merosini chuqur o'rganish, ular tomonidan asos solingan hadis ilmi maktablari faoliyatini qayta tiklash va rivojlantirish hamda islom dini asoslari va hadis ilmini mukammal o'zlashtirgan oliy ma'lumotli etuk mutaxassis-kadrlarni etishtirib chiqarish maqsadida O'zbekiston musulmonlari idorasi, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mitaning Samarqand viloyatidagi Imom Buxoriy xalqaro markazi negizida Hadis ilmi maktabi tashkil etildi. Quyidagilar Hadis ilmi maktabining asosiy vazifalari etib belgilandi:

- "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun hujjatlari va ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy pritsi plarigatayangan holda islom dini sohasidafundamental bilim vatushunchalar, tarixiy va zamonaviy an'analar, innovatsiya texnologiyalarini, dinlar tarixi va nazariyasini chuqur egallagan, islom dini asoslarini, hadis ilmini mukammal o'zlashtirgan, dunyoga mashhur hadis ulamolari tomonidan bitilgan olti ishonchli hadis to'plamlarini puxta o'zlashtirgan, turli oqimlarning yot g'oyalariga qarshi raddiyalar bera oladigan hamda hadis va hadis ilmi bo'yicha oliy diniy ma'lumotga ega bo'lgan etuk mutaxassis-kadrlarni tayyorlash;

- yoshlarni milliy qadriyatlarimizga sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, mustaqil dunyoqarashga va fikrlarga ega bo'lgan ma'naviy boy va har tomonlama barkamol avlodni shakllantirish;

- Qur'oni karim va hadislarning asl mohiyatini, hadis maktabining ilmiy-ma'naviy asoslarini, Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Dorimiy va boshqa yurtimizdan etishib chiqqan buyuk muhaddis allomalar merosini har tomonlama o'rganish va ular asosida ilmiy tadqiqot va tarjima ishlarini olib borish;

- yurtimizda asrlar davomida shakllangan "Ustoz-shogird" an'analarini davom ettirish maqsadida hadis, kalom ilmi, tafsir, fiqh, arab tili fanlari bo'yicha zamonaviy modul

tizimiga asoslangan dars va to'garaklar tashkil etish va ular faoliyatiga yurtimizda va jahonda ko'zga ko'ringan ulamolarni jalb qilish;

- hadis va hadis ilmi bo'yicha etuk mutaxassis kadrlar bilan ta'minlash chora-tadbirlarini ishlab chiqish, kadrlar sohasida xalqaro tajriba almashinuvini yo'lga qo'yish.

- O'zbekiston musulmonlari idorasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita bilan kelishgan holda O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda Hadis maktabida sirtqi, qayta tayyorlash yoki masofaviy o'qish shakli, diniy sohadagi ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlarga bo'lgan ehtiyojni ta'minlashga qaratilgan oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim uchun tegishli ilmiy darajalarni berish yuzasidan Ilmiy kengash tashkil etish shular jumlasidandir. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida ham "O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf - odatlari va an'analarini hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi", [2]-deb belgilab qo'yilgan.

Haqiqatan ham, bugungi kunda yosh avlodni ma'naviy -axloqiy barkamol etib tarbiyalash ishi ta'lim - tarbiya mazmunida katta o'zgarishlar qilishni taqozo etadi. Zero, yurtimizda amalga oshirilayotgan tub islohotlar hamda jamiyat ma'naviyatini yanada rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan etib belgilandi. Shuning uchun ham yurtimizda yashayotgan har bir fuqaroni milliy g'oya, milliy mafkura asosida diniy ta'limotlar, hadislar yordamida ma'naviy shakllantirish shu kunning dolzarb vazifasi bo'lib qoldi.

"Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda yosh avlodni ma'naviy, jismoniy barkamol qilib tarbiyalashda qadimiy, milliy qadriyatlarining o'rni alohida ta'kidlangan. Bu qadriyatlarining tarkibiy qismi bo'lgan diniy ta'limotlar, hadislar yoshlarga insoniy fazilatlarini singdirishda, ularni komil inson qilib tarbiyalashda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. - Тошкент, 2016 й.

2. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T.: "O'zbekiston", 1998 yil, 4-modda, 9-bet.

GIPERAVTOMATLASHTIRILGAN BIZNES-JARAYONLAR TAHLILI

U.R.Jabbarov.

Urganch davlat universiteti

T.R.Xudayberganov, D.U.Rustamova

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Urganch filiali

Avtomatika, texnik taraqqiyot tufayli ishlab chiqarish ma'lum davrdan so'ng eskiradi va yangilanishni talab qiladi, shu jumladan amaldagi avtomatlashtirish texnologiyasini yanada zamonaviy hamda takomillashganlari bilan almashtirishni talab qiladi. Texnologik jarayonlarni murakkablashuvi va jadallashuvi tufayli zamonaviy ishlab chiqarish korxonalarini boshqarish, ularni mikroprotessor texnikasi va boshqaruvchi hisoblash texnikasini qo'llab keng avtomatlashtirish asosidagina samarali bo'lishiga erishiladi.

Axborot texnologiyalari bozorlariga ixtisoslashgan Gartner tadqiqot va konsalting kompaniyasi ma'lumotlariga ko'ra, giperavtomatlashtirish tizimlarini tatbiq qilgan kompaniyalar 2024 borib muomala xarajatlarini 30 foizga kamaytirishga erishishlari mumkin.

Giperavtomatlashtirish (hyperautomation) - bu mashinao'qitishi, dasturiy ta'minot va biror ishni bajarish uchun mo'ljallangan avtomatlashtirish vositalari birikmasidir.

Giperavtomatlashtirish asosida RPA (Robotic Process Automation - jarayonlarni robotlar yordamida avtomatlashtirish) texnologiyasi yotadi. Bu texnologiya korxonada biznes-jarayonlarida nafaqat jonli ishlaydigan xodimlarning, balki oldindan belgilangan harakatlarni bajaradigan dasturiy ta'minot botlarining ham faol ishtirok etishini nazarda tutadi. Ushbu botlar huddi odamlar kabi foydalanuvchilar harakatlarini to'liq taqlid qilishga erishish imkonini beradigan "inson" interfeyslarini qo'llash darajasida biznes-takliflar bilan o'zaro aloqani amalga oshirishlari mumkin.

Turli masalalardagi takrorlanadigan amallarni aniqlab, ularni xodimga nisbatan tezroq va aniqroq hal qiladigan shunday virtual yordamchiga qayta topshirish mumkin. Natijada, inson real intellektual mahorat, bilim-malaka, tajribani talab qiladigan yuqori darajadagi muammolarni hal qilish uchun ixtiyorida ko'proq bo'sh vaqtga ega bo'ladi.

RPA yechimlari nafaqat ma'lumotlar bilan balki bir-biri bilan ham o'zaro aloqa qiladi. Biznes jarayonlarining to'laqonli ishtirokchilari sifatida ular huddi o'z hamkasblari kabi haqiqiy ishchilarga murojaat qilishadi: so'rovlarni bo'limlar bo'yicha taqsimlashadi, vazifalarni belgilashadi, jarayonlarni nazorat qilishadi, hisobotlarni tahlil qilishadi va rasmiylashtirishadi.

Zamonaviy RPA tizimlari nafaqat ma'lumotlarni faqatgina "jadvaldan jadvalga" uzatish, balki raqamli bo'lmagan kiruvchi ma'lumotlarni, jumladan zaif tarkibiy tuzilmali ma'lumotlarni qayta ishlashda ham qatnashishga qodir. Mashina ko'rishi, matnni tanib olish va inson tilidan aytilgan nutqni qayta ishlashning zamonaviy tizimlari yordamida RPA tizimlari biznesning nafaqat "mashina bo'linmasi"ga, balki mijozlar bilan o'zaro aloqa qilish bo'limlariga tobora ko'proq kirib bormoqda, natijada, muomala xarajatlari sezilarli darajada kamayapti. Bu tizimlarning yana bir avfzalligi shundan iboratki, mijozlarning xizmatlardan qoniqish darajasini oshirishga ko'maklashadi, chunki dasturiy robot xato qilmaydi, uxlamaydi, tushlikka chiqmaydi va kerakli amallarni deyarli bir zumda bajaradi.

Hisob-fakturalarni qayta ishlash, ish haqini hisoblash, tovar yetkazib beruvchilar narxlarini taqqoslash, mijozlarning ma'lumotlarini saralash va ajratib olish, daromadlarni shakllantirish va hattoki ishchilarni yollash - bularning barchasi RPA yordamida avtomatlashtirishga bevosita nomzodlardir.

Demak, RPA tizimlarini biznes jarayonlariga joriy qilinishi ko'pchilik xodimlarning mehnat unumdorligi sifat jihatidan o'shishiga ko'maklashadi. Bu o'z navbatida biznesning

bozorda raqobatbardoshligini oshirishga imkon beribgina qolmay hatto shtat birligini oshirmasdan ham faoliyat doirasini kengaytirishga zamin yaratadi.

Hozirgi paytda RPA tizimlarisiz "korxonani raqamlashtirish" haqida gapirmasa ham bo'ladi. Aynan kompaniyaning yangi ish tamoyillariga o'tishi hamda IT-infratuzilmani sifatli qayta qurish paytida, biznesni RPA tamoyillariga moslashtirish rivojlanishga sarmoya kiritish nuqtai nazaridan eng oqilona omil hisoblanadi. Botlarni keyinchalik xam kiritish mumkin, ammo bu ko'proq moliyaviy mablag' hamda tizim administratorlarining ortiqcha vaqti va kuchini talab qiladi.

Navbatdagi texnologiyalardan biri - bu ba'zi hollarda ishchilar ishtirokidan butunlay voz kechishga imkon beradigan biznes vazifalarni avtomatlashtirish foizining ortishidir. Bunda natijaga tezroq erishiladi, xatolarga kamroq yo'l qo'yiladi, biznes samaradorligi oshadi. Kelajak shunday tus oladi.

Schneider Electric kompaniyasi COVID-19 pandemiya sharoitida shaxsiy himoya vositalarini yetkazib berish bilan bog'liq buyurtmalarni qayta ishlash vaqtini to'rt soatdan ikki daqiqagacha qisqartirishga erishdi.

Buning uchun sozlash bir necha kunni talab qilgan bittagina dasturiy robot kerak bo'ldi xolos. Jarayonlarning sifatli tezlashishi bilan bir qatorda, xatolar xam yetarlicha kamaytirildi. Xatoliklar yuzaga kelganda esa ularni tezda aniqlash imkoni ham paydo bo'ldi. Bu RPA tizimini joriy qilish uzoq va murakkab jarayon bo'lishi shart emasligini yana bir bora tasdiqladi. Ushbu texnologiyaga tizimli o'tish xatto favqulodda holatda ham amalga oshirilishi va alohida ketma-ket bosqichlardan iborat bo'lishi mumkin.

Ko'rib turganingizdek, raqamlashtirishga tayyor bo'lgan har qanday biznesda RPAdan keng foydalanish uchun sabab yetarli. RPA tizimlarini yaratuvchilarni to'g'ri tanlay oladigan xar qanday kompaniyagi peravtomatlashtirish dunyosigakirishi mumkin.

Oksford universiteti olimlari 2035 yilga borib barcha mavjud ish o'rinlarining 20 foizi avtomatlashtirilishini bashorat qilishmoqda. Ma'lumotlar AQSh uchun berilgan, ammo bunday holat boshqa rivojlangan mamlakatlarda ham amalga oshirilishiga shubha yo'q. Biroq, ommaviy ishsizlik o'qimi to'g'risida tashvishlanishga hojat yo'q. Harvard Business Review vakillarining ishonchi komilki, yaqin kelajakda kompaniyalar o'rtasidagi raqobat asosida sun'iy intellektli robotlashtirilgan ishchi o'rinlar yotadi.

Foydalanilgan manbalar

1. Анхимюк В.Л., Опейко О.Ф., Михеев Н.Н. Теория автоматического управления. Минск: Дизайн ПРО, 2000.

2. <https://www.automationanywhere.com/rpa/hyperautomation>

3. <https://zen.yandex.ru/media/rusability/gi-peravtomatizaciia-kajdoi-zadache-porobotu-5f746ed4c859e64d8028e3f4>

온라인 학습 과정 조직하는 데 멀티미디어 자료의 역할

아브둘라예바 나시바 하킴바예브나

타슈켄트 국립 니자미 사범대학교

우즈베키스탄 공화국

초록

본문에서 최신 정보통신기술을 적용하여 온라인 한국어 수업 구성을 위한 응용 프로그램을 사용하여 멀티미디어 자료를 개발할 수 있는 가능성을 알아본다.

방법론적 문헌을 검토한 결과로 교육 과정에서 ICT를 적극적으로 도입하면 교육의 질과 교육 자료의 습득을 크게 향상시킬 수 있다. 이 글은 현대 응용 프로그램의 장점과 단점을 분석하여 이런 프로그램의 전망을 살피고 우리 시대의 요구 사항을 충족하는 효과적인 교육 자료를 준비하는 것이다.

키워드: 멀티미디어 교육, 학습 과정, ICT, 온라인 수업, 멀티미디어 학습 자료, 혁신적인 방법, 퀴즈 앱, 응용 프로그램.

Title: THE ROLE OF MULTIMEDIA RESOURCES IN ORGANIZING ONLINE LEARNING PROCESSES

Author: (Abdullaeva Nasiba Khakimboevna)

Abstract: This article examines the possibility of developing multimedia materials using modern information and communication technologies and applications for organizing online Korean language lessons.

A review of the methodological literature shows that with the active introduction of ICT in the educational process, it can significantly improve the quality of training and the assimilation of educational materials. The article provides an overview and analyzes the advantages and disadvantages of modern applications, with the help of which you can prepare vivid educational materials that meet the requirements of our time.

Keywords: Multimedia education, learning process, ICT, online classes, multimedia learning materials, innovative methods, quiz apps, applications.

서론

오늘날 외국어를 가르치는 과정에서 현재의 기술 발전 수준에 따라 수업 기술도 발전하고 있다. 외국어 교육 분야에서 정보기술을 사용하는 주제는 비교적 최근에 전문가에 대한 포괄적인 연구의 대상이 되었지만 학습 과정에서 이러한 IT 기술 적용 효율성은 더 이상 의심의 여지가 없다¹.

외국어 수업에서 ICT 구성 요소를 사용하는 것은 이전에 접근할 수 없었던 자료와 실제 텍스트가 제공되는 새로운 교육 환경을 구성할 수 있게 해 주는 한편 교육 과정의 모든 과목에서 유익한 상호 작용을 구축하는 데 도움이 되기 때문에 특히 중요하다.²

멀티미디어 교육에는 크게 두 가지 방법이 있다.

가. e-러닝 : 전자적인 학습 매체를 사용하여 이루어지는 학습이다. 컴퓨터의 웹 환경을 기반으로 시간과 공간의 제약 없이 지식과 정보에 접근하여 이루어지는 학습이며, 대표적인 수업으로 EBS 인터넷 수능 방송이나 사이버가 정학 습체제 등이 있다.

나. u-러닝 : 학습을 원하는 사람들이 어떤 장소, 어떤 시간이든 다양한 자원과 정보에 접근하여 항상 학습할 수 있도록 하는 것이며, 학습자는 오프라인 프로그램과 모바일 프로그램이 조합된 환경에서 적시 학습과 위치 기반 학습을 할 수 있다.³

¹Efremenko V.A. 외국어수업에정보기술적용 // 학교에서외국어. -2007.-8 번. -18-21쪽.

²Kazakova T.A. '대학교에서외국어학습과정정보-통신기술이용' // "이문화간의커뮤니케이션" – 2015 № 3(17)

³<https://blog.naver.com/tntbyj/220963838231>

이름	개요	장점	단점
КАНООТ!	실시간 퀴즈 앱	<ul style="list-style-type: none">• 사용이 간편함• 학생들 서로 경쟁할 수 있음• 능동적임• 리뷰나 과제 어느 정도 습득이 됐는지를 확인할 수 있음• 원격으로 실습을 할 수 있음	<ul style="list-style-type: none">• 수업에 리뷰 단계에서만 사용이 가능함• 인터넷 접속 및 원활한 네트워크를 요함• 실시간으로 이뤄지므로 학습자 모두 기기를 갖추어야 함
VYOND	동영상 만드는 앱	<ul style="list-style-type: none">• 프리젠테이션과 함께 애니메이션도 제작 가능• 직접 면대하는 주인공 등장• 아울러 주제 설명 가능• 14일동안 무료 사용 가능• 대화를 살릴 수 있어 실천성을 느낄 수 있음• 자료를 학습자가 스스로 배울 수 있음	<ul style="list-style-type: none">• 동영상 제작에 상당한 시간 소요• 인터넷 접속 요함• 14일 후 유료임
CANVA	이미지 템플릿 앱	<ul style="list-style-type: none">• 템플릿 디자인 다양성• 여러가지 자료 만드는 가능성• 무료 이용이 가능함	<ul style="list-style-type: none">• 자료 만드는 데 시간이 많이 소요됨• 인터넷 접속 요함

RELATIONSHIP OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND PERSONAL ANXIETY IN MALE AND FEMALE STUDENTS

Ismailov Akmal Rustamovich

Independent Postgraduate, Samarkand State Institute of Foreign Languages, Uzbekistan. An active member of Alberta Teachers of English as a Second Language (ATESL), Canada.
aismailov1@pride.hofstra.edu

Abstract. Personal anxiety is a personality trait, a stable individual characteristic that reflects the subject's predisposition to anxiety. It arises from the frustration of significant needs; develops as a result of exposure to frequently recurring situations of anxiety; develops as basal anxiety in the early stages of ontogenesis. Understanding the basics of anxiety and their occurrence in students help language educators reduce an anxiety level in them.

Keywords: Personality, emotional intelligence, foreign languages, anxiety, joy, anger, fear.

In adolescence, personal anxiety becomes an integral emotional characteristic of the personality, which is characterized by the polysemy of the factors of determination, the diversity and ambiguity of internal connections. Since an increased level of anxiety in communication indicates a child's insufficient adaptation to certain situations of interaction, it was assumed that a high level of personal anxiety is a sign of low emotional competence, and the development of emotional intelligence helps to reduce personal anxiety in adolescents.

To correct personal anxiety in adolescents, it is necessary to promote the development of emotional intelligence in general, and first of all, such a component of it as emotional self-regulation.

From the theory of emotional intelligence, emotions are data, just like any other. When we are not aware of them or try to control them without understanding the data they represent, they unconsciously affect the way we act - often with undesirable results.

To basic (fundamental) emotions K. Izard refers to those that have the following features:

- have distinct and specific neural substrates;
- manifest themselves with the help of an expressive and specific configuration of muscle movements of the face (facial expressions);
- involve a specific experience that is fulfilled by a person;
- emerged as a result of evolutionary biological processes;
- have organizing and motivating influence on a person.

Adolescence is an important stage in emotional development. The general orientation of young men and women for the future creates the psychological foundations for openness to a variety of experiences. Emotional sensitivity increases, the spectrum of emotional phenomena is enriched. Boys and girls develop more precise regulation of feelings, more perfect mastery of their expression.

Young men with a high level of intrapersonal emotional intelligence, in general, are less likely to experience negative emotions such as guilt, fear, and grief. The development of individual components of intrapersonal emotional intelligence contributes significantly to the emotional well-being of young men. Thus, an increase in awareness of one's emotions leads to a decrease in the frequency of experiences of guilt and fear; the development of expression control makes it possible to experience the emotions of guilt and anger less often; optimizing the management of one's emotions leads to a decrease

in the frequency of experiencing fear and grief.

In girls, with an increase in the awareness of their emotions, only the frequency of experiencing the emotion of joy increases. Joy is realized more fully and distinctly than other investigated emotions.

An interesting fact is that in girls with an increase in the level of understanding of other people's emotions through expression, a decrease in the frequency of experiencing the emotion of joy and an increase in the frequency of experiencing grief are associated. Perhaps the sensitivity to emotional experiences in girls contributes to the fact that empathy manifests itself in them primarily as grieving. This means that female students use their emotional abilities to share negative experiences with others and thereby reduce their intensity. The frequency of the experience of joy forms a strong negative correlation with the control of expression. The appropriate expression is a necessary element of the experience of joy, while the habit of restraining its manifestations impoverishes a person's emotional life, deprives it of its brightness and saturation.

With an increase in the level of individual components of emotional intelligence, the number of synonyms of fundamental emotions given by girls increases. So, non-verbal understanding of other people's emotions is associated with the variable "synonyms of joy", understanding other people's emotions through expression - with the variable "synonyms of anger". Control of emotions is also associated with the latter variable. This means that with the development of the components of interpersonal emotional intelligence (non-verbal understanding of other people's emotions, understanding other people's emotions through expression) and intrapersonal emotional intelligence (control of emotions), girls are enriching the synonymous vocabulary of emotions (in particular, joy and anger).

With the development of emotional intelligence, awareness of fundamental emotions increases and, therefore, awareness of behaviour. A high level of interpersonal emotional intelligence among students contributes to more effective recognition of manifestations of grief, joy, anger, fear; predicting the consequences of guilt-generating behaviour. High indices of intrapersonal emotional intelligence contribute to more effective identification and analysis of the causes of the occurrence of fundamental emotions and a decrease in the frequency of experiencing fear and guilt.

In young men, an increase in the level of intrapersonal emotional intelligence helps to reduce the frequency of experiencing negative emotions (grief, guilt, fear, anger). In girls, the frequency of experiencing the emotion of joy is due to the increased awareness of emotions. Increasing the level of understanding of other people's emotions in females helps to reduce the frequency of experiencing the emotion of joy and increase the frequency of experiencing grief. With an increase in the level of components of emotional intelligence (non-verbal understanding of other people's emotions, understanding other people's emotions through expression, control of emotions) among female students, the enrichment of the synonymous dictionary of emotions is associated.

References:

1. Орме, Г. Эмоциональное мышление как инструмент достижения успеха / Г. Орме. - М: "КСП+", 2003.
2. Психология человека от рождения до смерти / под ред. А.А. Реана. - СПб.: Прайм-Еврознак, 2002.
3. Carroll E. Izard, "The Psychology of Emotions," Springer Science & Business Media, 1991.

SUV O'TLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI

Xojimirzayeva Nodiraxon Abduxamidovna

51-maktab biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya - Ushbu maqolada suv o'tlari va ularning xususiyatlari haqida ilmiy qarashlar ilgari surilgan. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib xulosalanadi.

Kalit so'zlar - Suv o'tlari, morfologik tuzilish, hujayra, tana, qism, sitoplazma, devor, yadro, vakuola, xromatofor, pigment.

Suv o'tlari morfologik jihatdan juda xilma-xil bo'lib, ular orasida mikroskopik bir hujayralilar bilan bir qatorda bir necha o'n metrga boradigan vakillari ham bor. Suv o'tlar tana holatida yashaydigan o'simliklar, ularda ildiz, poya, barg bo'lmaydi. Biroq ba'zi vakillarning tanasi - tallomi birmuncha murakkab tuzilgan bo'lib, tanasi ayrim qismlarga ajralgan. Suv o'tlarning hujayrasi tashqi tomondan qattiq devor bilan qoplangan. Hujayra sitoplazmasi devor atrofida joylashgan bo'lib hujayrani to'ldirib turadi. Hujayrada bitta yoki bir nechta mayda vakuolalar mavjud. Yadroning soni ham bir yoki bir nechta bo'lishi mumkin. Hujayradagi xromatoforlarda pigmentlar saqlanadi. Xromatoforning shakllari turli-tuman: plastinkali, spiral, lentasimon, to'rsimon, yulduzsimon.

Suv o'tlari chuchuk suvlarda, dengiz va okeanlarda, zah yerlarda yashaydi. Ularning ko'p miqdorni tashkil etuvchi mikroskopik to'dasi erkin suzib, fitoplankton hosil qiladi. Suvda yashaydigan 3 guruhga bo'linadi.

1.Suv ostida yashovchilar - BENTOS

2.Suv ichida yashovchilar - PLANKTON

3.Suv yuzida yashovchilar - POVERXNOSTNYY

Plaktonning chuqurligi 300 m gacha bo'lishi mumkin. Suv havzasining 300 metr dan chuqurroq joyida yashovchi suv o'tlari bentos deyiladi. Ayrim suv o'tlari juda past haroratda ham hayot kechirish qobiliyatini yo'qotmaydi. Xatto qutbda, tog' cho'qqilaridagi qorlarda ham yashaydi. Qor xlorofillidomonadasi qorni qizil, sariq, yashil, qo'ng'ir ranglarga bo'yashi mumkin. Xlorofillidomonadaning ayrim vakillari ham havoda yashay oladi.[1] Suv o'tlar hujayrasida yashil rang beruvchi xlorofil pigmenti bo'lganligi sababli ovqatlanish jihatidan avtotrof organizm hisoblanadi. Hayot kechirish uchun zarur bo'lgan. Oziq moddani o'zlariga o'zi tayyorlaydi, ya'ni hujayrasida fotosintez protsessi bo'ladi.

Ba'zi bir ko'k-yashil suv o'tlari tayyor organik modda xisobiga ham yashaydi, ya'ni ular saprofit xolatda yashaydi. Ko'k - yashil suv o'tlarining xromatoforida xlorofilldan tashqari ko'k rang beruvchi fikotsian pigment uchraydi. Yashil suv o'tlarida faqat yashil rang beruvchi xlorofil pigmenti uchraydi. Diatom suv o'tlarida xlorofilldan tashqari sariq rang beruvchi diatomin pigmenti bo'ladi. Qo'ng'ir rangli suv o'tlarining xromatoforida xlorofilldan tashqari qo'ng'ir rang beruvchi fukoksantin pigmenti uchraydi. Qizil suv o'tlarida xlorofilldan tashqari qizil rang beruvchi fikoeritrin pigmenti bo'ladi. Suv o'tlarining xujayrasida oziqli modda sifatida kraxmal, yog', oqsil xamda xayvonlarga xos bo'lgan kraxmal-glikogen uchraydi. Glikogen yod ta'sirida qo'ng'ir rangga bo'yaladi. Xozirgi kunda yer yuzida 75000 xil suv o'tlari bo'lib, bularning hammasi 5 tati p'gabolinadi: 1.Ko'k-yashil suv o'tlari (sine-zelennyye vodrosli), 2.Yashil suv o'tlari (Zelyonyye vodrosli), 3.Sariq suv o'tlari (Jyoltyye vodrosli), 4.Qo'ng'ir suv o'tlari (Burye vodrosli), 5.Qizil suv o'tlari (Krasnyye vodrosli)

Suv o'tlari 3 xil yo'lda ko'payadi: 1.Vegetativ ko'payish, 2.Jinssiz ko'payish, 3.Jinsli ko'payish

Vegetativ ko'payishda xujayra kariokinez yo'lda bo'linib ko'payadi.[2] Shuningdek xujayradazoosporalar xosil bo'ladi.Zoosporalarning xipchinlari bor.Xipchinlar yordamida

suvda harakatlanib yuradi. Xar bir xujayradan 4,8,16 dan 64 tagacha 300 spora yetilishi mumkin. Zoosporalar suvdabir necha sekyoki minut suzib yurgach to'xtaydi. Xi pchinlarni tashlab, o'sib rivojlanadi. Jinssiz ko'payish zoospora yoki spora yordamida bo'ladi. Mas: ko'k-yashil suv o'tlari, qizil suv o'tlarning jinssiz ko'payishi sporalar yordamida bo'ladi. Yashil suv o'tlarining jinssiz ko'payishi esa zoosporalar yordamida bo'ladi. Jinssiz ko'payishdagi zoospora va sporalar xujayralarning reduksion bo'linishi natijasida vujudga keladi.

Jinsiy ko'payishda 3 xil tipi bor. 1. Izogamiya, 2. Geterogamiya, 3. Oogamiya

Izogamiyati pdako'payishda 2 tamorfologik jixatdan o'xshash, fizologik jixatidan bir-biriga o'xshash bo'lmagan GAMETA lar qo'shilib ko'payadi. GAMETA-jinsli xujayradir. Geterogamiyati pdako'payishda morfologik vafiziologik jixatidan har xil bo'lgan gametalar qo'shilib ko'payadi. Bu gametalarning 1 tasi katta, sust harakatchan bo'lib, buni Makrogameta deyiladi. 2-xili kichik, tez harakatchan bo'lib, buni Mikrogameta deyiladi. Mikrogameta otalik gameta, makrogameta onalik gameta hisoblanadi. Oogamiya tipda ko'payishda otalik va onalik jinsiy organlari paydo bo'ladi. Otalik jinsiy organini Anteridiya, onalik jinsiy organini oogamiya deyiladi. Anteridiyada spermatozoidlar yetishadi. Oogamiyada esa tuxum xujayra rivojlanadi. Anteridiya spermatozoidlarni suvga ishlab chiqaradi. Oogamiya ham tuxum xujayralarini suvga ishlab chiqaradi. Spermatozoidlar suvdagi tuxum xujayralar bilan qo'shiladi. Otalangan tuxum xujayrani Oospora deyiladi. Suv o'tlarining ko'payishini Senkovskiy, Meyyer, Kursanov va boshqalar tekshirganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jurayev I., Ziyodullayev H., Suv o'tlari. Farg'ona - 2009.
2. Umaraliyeva Z., Tursunxo'jayev O., Suv o'tlarining xususiyatlari. Urganch - 1997.

МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИДА ЮҚОРИ МАҲОРАТЛИ СПОРТЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Мўйдинов Ғолибжон Ғофурович
Ҳакимов Қосимжон Козимович

Андижон вилояти Избоскан тумани 22- умумтаълим мактаби жисмоний
тарбия ўқитувчилари,

Ашуров Долимбек Ёрқинбой ўғли
49-умумтаълим мактаби жисмоний тарбия ўқитувчиси

Аннотация; Миллий кураш турларида малакали спортчиларни тайёрлашнинг асосий хусусиятлари, курашчиларнинг жисмоний, техник-тактик ва назарий тайёрлаш жараёни тўғрисида маълумотлар келтирилган

Калит сўзлар: Миллий кураш, белбоғли кураш, таъзим, кураш, ёнбош, ҳалол, дакки, жисмоний, техника, тактика

Миллий қадриятларимиздан ҳисобланган ўзбек кураши билан жаҳон халқлари севиб шуғулланишаётганлари, ўзбек тилидаги "Таъзим, кураш, ёнбош, ҳалол, дакки" сўзларининг дунё халқлари тилида ўзбекча янграётгани миллатимиз гурурини, мавқеини янада ортириб бормоқда. Халқаро мусобақаларда ҳар бир ўзбек фарзанди қатнашар экан унинг ортида оиласи, ватани, юртдошлари ҳамдард, ҳамнафас бўлиб турганини хис этади. Уларнинг ютуғи халқимизнинг ютуғи ва муваффақияти ҳисобланади.

Миллий кураш усулларининг тараққиётига ҳамда, оммавийлашиб боришига халқларни ўзаро бирдамликда яшашлари, уларнинг миллий анъаналари ва урф одатларини уйғунлашиб кетишининг аҳамияти катта бўлган. Ўтган даврлар ва ҳозирда мамлакатимизда жаҳонга машҳур паҳлавонлар етишиб чиқмоқда. Улар ҳорижий мамлакатлар шунингдек Европа мамлакатлари кураш майдонларида барча рақибларини мағлуб этиб, тенги йўқ паҳлавонлар деб тан олинган. Ҳозирги кунда ўзбек кураш усулларини оммавийлашиб бориши, миллий қадриятларимиз тикланаётганлиги ва аждодларимиз азалий орзулари рўёбга чиқаётганлигидан далолатдир.

Ҳозирги кунда миллий кураш усулларига умумий ўрта таълим мактабларида олий таълим тизими жисмоний тарбия жараёнида ўргатилмоқда. Спорт мактабларининг кураш тўғрақларида спортчилар тайёрлашнинг педагогик жараёни давр талабига мувофиқ такомиллашиб бормоқда. Малакали спортчи курашчилар тайёрлаш жараёни кўп босқичли ва курашчилардан мунтазам жисмоний, техник-тактик ва назарий ҳамда психологик тайёргарлиги, машаққатли меҳнат талаб этадиган педагогик жараён бўлиб ҳисобланади.

Тренерлар ўқув машғулотлари жараёнини ташкил этишда, болаларни кураш усулларига йўналтириш ва дастлабки саралаш тадбирларини ўтказадилар. Бунда деярли бир ҳил ёшдаги болалар гуруҳи сараланади. Кўп ҳолларда кураш билан шуғулланишга 12-13 ёш ўғил болалар ва 14-15 ёш қиз болалар жалб этилади. Улар дастлабки тиббий кўрикдан ўтгандан сўнг, шифокор тавсияси билан кураш машғулотларига қўйилади. Жисмоний тайёргарликка эга бўлган ҳамда курашга шахсий қизиқишлари ва қобилиятлари бўлган болаларни кураш машғулотларига кўплаб жалб этиш зарур. Ўз психик ҳолатини бошқара олишга ўргатишни нафақат мусобақага тайёргарлик вақтида, балки йил мобайнидаги машғулотлар циклида олиб бориш лозим. Шунинг учун тренер ҳар бир машғулотда уларни тайёрлаш учун ўз-ўзини тарбиялаш ва бошқариш усуллари енгишда катта аҳамиятга эга

эканлигини чуқур тушунтириши керак ва спортчилардан тизимли равишда ушбу усулларни такомиллаштиришни талаб этиши зарур.

Бўлажак мусобақага психологик тайёргарлик. Курашчилар айна учрашувга ўзи рақиб ҳаракатларини аниқлаб, мусобақага тайёр бўлганда, уларни мусобақадан олдин чигалёзди (разминка) қилганида ўйин тўғрисида ўйлаш керак эмас. мусобақага тайёрланишнинг бошқача вариантлари ҳам бўлиши мумкин.

Курашчиларни бўлажак мусобақага тайёрлаётган тренернинг асосий вазифаси курашчиларда мусобақага чиқиш олдидан рўй берадиган ортиқча асабнинг таранглашишини камайтириш, уларда ўз кучига ишонч жанговар ҳолатини ҳосил қилишдан иборат. Шунини айтиш керакки, спортчилардаги ишончининг ўта ишончга ўтиб кетишига йўл қўймаслик керак. Чунки бу ҳотиржамлик ҳушёрликни йўқотиш ва диққатни сусайтиришга олиб келади. Мусобақага спортчини психологик тайёрлаш амалиётида бир қатор усуллар мавжуд. Тренер улардан кераклигини танлаб ишлатиши мумкин. Бўлажак беллашувга нафақат тренер, балки спортчининг ўзини- ўзи ишонтириши лозим. Бунинг учун беллашув олдидан қуйидаги усулларни ишлатишни ўрганиб олиши керак. Булар: ўз-ўзига таъсир этиш, ўз-ўзини ишонтириш, ўз-ўзига далда бериш, ўз-ўзига буйруқ бериш ва ҳоказолардан иборат.

Беллашув олдидан, айниқса, ортиқча қўзғалиб кетадиган, мувозанатсиз курашчилар учун аутоген машғулотлар яхши ёрдам беради.

Бўлимлар орасидаги дам олиш вақтида курашчини психологик тайёрлаш. беллашув вақтида курашчини психологик тайёрлашда тренернинг тўғри насиҳатлари катта ўрин тутаяди.

Спортчиларимизни мусобақаларга тайёрлаш жараёнида албатта, уларнинг ахлоқий, эстетик рухий тайёргарликларини, улардаги миллий гурурларини ривожлантириш, миллий истиқлол ғояларини ёшларимиз онгига янада чуқурроқ сингдиришда алоҳида эътибор берилиши керак. Ўзбек спортчилари келажакда барча спорт турлари бўйича жаҳон ареналарида, олимпиада ўйинларида голибликни қўлга киритишиб, ватанимиз ва миллатимизни шону-шуҳратини янада юқорига кўтаришади деб умид билдирамыз.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Нуришин Ж.М, Саломов Р.С., Керимов Ф.А "Ўзбекча миллий спорт кураши".- Т., 1993
2. Атаев А.К "Кураш" ўқув қўлланма.- Т., 1987

ҲАРАКАТЛИ ЎЙИНЛАР БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ ҲАРАКАТ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ

Зайнобиддинов Абдувосит Акрамжонович

Андижон вилояти Марҳамат тумани 24-умумтаълим мактаби жисмоний тарбия ўқитувчиси,

Қаюмов Исмонали Одилжонович

Марҳамат тумани 26-умумтаълим мактаби жисмоний тарбия ўқитувчиси,

Муротов Рустамжон Зокирович

Марҳамат тумани 28-умумтаълим мактаби жисмоний тарбия ўқитувчиси

Аннотация: Ҳаракатли ўйинлар болаларнинг ҳаракат фаолияти жисмоний ривожланишига, ҳаракат кўникмалари ва жисмоний сифатларнинг шаклланишида юқори самара бериши бўйича маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: Ҳаракатли ўйинлар, жисмоний чиниқтириш, қўзғалиш ва тормозланиш, кузатувчанлик, топқирлик, атроф-муҳитда мўлжал олиш қобилияти, ботирлик, чаққонлик.

Ўйинларнинг келиб чиқиши ва тарихи ҳақидаги маълумотлар бизгача XI асрнинг буюк лингвисти, тарихчиси, этнографи Махмуд Қошғарийнинг "Девону луғотит турк" китоби орқали етиб келгандир. Асарда ўзбек ҳаракатли ўйинларини бошлашдан олдин амалга ошириладиган чақириш, тўпланиш, ўйин боши, чек ташлаш каби ўйин шаклларида намуналар келтирилган.

Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг "Бобурнома" асарида ҳам спорт ўйинларидан қиличбозлик, кураш, кўпкарига алоҳида эътибор берилиб, уларни ёшларни жисмонан баққуват бўлишларига катта таъсир кўрсатиши кўрсатиб ўтилган. Атоқли рус педагоги П.Ф.Лесгафт "ўйинни болани ҳаётга тайёрлашга ёрдам берувчи машқ деб ҳисоблайди". Бу машқ мустақил фаолият бўлиб, унда боланинг шахсий ташаббуси ривожланади ва ахлокий сифатлари тарбияланади. У ҳар бир ўйин мақсадга эга бўлиши керак дейди.

Бунинг учун ўйиндаги ҳаракатлар боланинг ўзини бошқара олиш малакасига мос бўлишига; бу ҳаракатлар тизимли машқларда олдиндан ўзлаштирилган бўлиши лозим.

Ҳаракатли ўйинларни мунтазам ўтказиш болаларда ўз ҳаракатларини бошқаришни ривожлантиришга ёрдам беради, улар гавдасини тартибга солади, яъни турли зўриқишда ҳаракат қилишга ўргатади.

Ўйинлар болани жуда чаққонлик, муайян мақсад ва тезкорлик билан ҳаракат қилишга; қоидаларни бажариш, ўзини тутиш, ўртоқликни қадрлай олишга ўргатади.

Илк ёшли болалар оилаларда боланинг дастлабки ҳаракати билан боғлиқ овунмачоқлар, эрмак ўйинлар ёрдамида тарбияланганлар. Ундан каттароқ ёшдаги болалар ҳаётида ранг-баранг ҳаракат мазмунига эга булган (ўз ичига болаларни ром қилувчи ўйин бошланмалари, хиргойилари, санашмачоқларни олувчи) халқ ўйинлари катта ўрин олган.

Ҳаракатли ўйинлар жисмоний тарбиянинг асосий воситасидир. Ҳаракатли ўйинлар болаларнинг ҳаракат фаолияти жисмоний ривожланишига, ҳаракат кўникмалари ва жисмоний сифатларнинг шаклланишига, организмнинг бола руҳиятига яхши таъсир этадиган ижобий эмоциялар билан узвий боғлиқдир.

Функционал фаолиятини оширган ва эмоционал қувноқлик туйғуларини кучайтирган ҳолда саломатликни мустаҳкамлашга ижодий таъсир этади. Ҳаракатли

ўйинларни ўтказишда эришиладиган соғломлаштириш самараси болаларнинг ўйин фаолияти жараёнида юзага келадиган ва Эмоционал кўтаринкилик болаларда барча учун умумий бўлган мақсадга эришишга интилиш уйғотади ва у вазифаларни аниқ тушунишда, ҳаракатларнинг ўзаро мослигида, фазода ва ўйин шароитларида аниқмўлжал олишда, топшириқларни тезлаштирилган суръатда бажарилиши лозим.

Болаларнинг мақсадга эришишга нисбатан кучли иштиёқи ва завқли интилиши асосида турли тўсиқларни енгиб ўтишга ёрдам берувчи ироданинг роли ошади. Ҳаракатли ўйинлар болалар томонидан аввал эгалланган ҳаракат кўникмаларини такомиллаштириш ва жисмоний сифатларни тарбиялаш методи бўлиб хизмат қилади.

Ўйин жараёнида бола ўз эътиборини ҳаракатни бажариш усулига эмас, балки мақсадга эришишга қаратади. У ўйин шартларига мувофиқ ҳаракат қилади, бунда чаққонлик кўрсатади ва шу аснода ҳаракатларни такомиллаштиради.

Ҳаракат фаолияти сифатида ҳаракатли ўйин муайян ўзига хос хусусиятларга эга: у боладан сигнал ва ўйинда тўсатдан бўладиган ўзгаришларга тезда жавоб беришни талаб қилади. Деярли ҳар бир ҳаракатли ўйинда ҳаракатлар ва болалар ҳаракатига оид сигналлар мавжуд. Масалан "чумчуқлар ва автомобиль", "самолётлар".

Ўйиндаги фаол ҳаракат фаолияти бола қўзғалиш ва тормозланиш жараёнларини такомиллаштирган ҳолда нерв тизимини машқ қилдиради, кузатувчанлик, топқирлик, атроф-муҳитда мўлжал олиш қобилиятини, ботирлик, чаққонлик ташаббус кўрсатиш, мақсадга эришишнинг мустақил усулини танлашни тарбиялайди.

Биз қуйидагиларни тавсия қиламиз: Ҳаракатли ўйинлар жисмоний тарбия ва спорт тизимида асосий восита сифатида, спорт турларининг турли хил машқларидан фойдаланиш билан бир қаторда, ҳаракатли ўйинларни кенг қўлланиши, энг аввало ёшларни ҳар томонлама жисмонан ва рухан соғлом бўлиб вояга етишига ёрдам берса, иккинчи томондан у ёшларни доимо жисмоний фаол бўлишга ҳамда уларда соғлом турмуш тарзини шакллантиришда асосий воситаларидан бири бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланган адабиётлар.

1. Усмонхўжаев Г.С. "1001 ўйин" Т. Медицина 1999 й.
2. Қорабоев У. "Ўзбек халқ ўйинлари" Тошкент 2001й.

СПОРТЧИЛАРНИНГ ФУНКЦИОНАЛ-МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИНИНГ ҲАРАКАТ МАЛАКА ВА КўНИКМАЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ АХАМИЯТИ ХУСУСИЯТЛАРИ

Мадумаров Қодиржон Хоқимжонович

Андижон вилояти Мархамат тумани халқ таълими бўлими жисмоний тарбия
методисти,

Асқаров Алишер Йўлдашалиевич

Мархамат тумани 1-умумтаълим мактаби жисмоний тарбия ўқитувчиси,
Мамаюсупов Нозимжон Набиджонович

Мархамат тумани 5-умумтаълим мактаби жисмоний тарбия ўқитувчиси

Аннотация: Спортчиларнинг функционал-морфологик хусусиятларининг ҳаракат малака ва кўникмаларни ривожлантиришдаги хусусиятлари ва спортчиларнинг юқори спорт натижаларига эришишидаги аҳамияти тахлил қилинди.

Калит сўзлар: Антропометрик, функционал-морфологик, ўпканинг тириклик сифими, жисмоний фаоллик, ирсият, атроф муҳит.

Жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланувчи шахсларнинг жисмоний ривожланишининг текшируви қуйидаги вазифаларни белгилайди. Жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишнинг организмга таъсирини баҳолаш; болалар ва ўсмирларни айна бир спорт тури билан шуғулланиш учун танлаш ва саралаш; бўй, тана вазни, қўл ва оёқларнинг нисбий узунлиги, тана ва оёқларнинг нисбати ва бошқалар. Физиологик кўрсаткич юрак-қон системаси тинч ҳолатда ва юкламалардан кейин, нафаслар сони (тезлиги) ўпканинг тириклик сифими Антропометрик маълумотлар у ёки бу спорт тури билан шуғулланишни таъқиқлаши мумкин эмас, чунки баъзида антропометрик кўрсаткичлари талабга жавоб бермайдиган спортчилар баъзи бир спорт тури бўйича юқори натижаларга эришган.

Инсоннинг жисмоний ривожланиши деганда организмнинг жисмоний қобилиятини аниқловчи функционал-морфологик хусусиятларининг мажмуаси (комплекс) тушунилади. Бу мажмуа соғлиқ, тана оғирлиги, куч, мускул чидамлилиги, ҳаракатлар координацияси (мувозанатни) (уйғунлиги) каби омиллар киради. Инсоннинг жисмоний ривожланишига ирсият, атроф муҳит, социол-экономик омиллар, меҳнат ва турмуш шароитлари, овқатланиш, жисмоний фаоллик, спорт билан шуғулланишлар таъсир қилади.

Спортчининг иш қобилиятини аниқлаш 4 та йўналиш бўйича ўтади:

1) Тиббий кўрик.

2) Организмнинг ҳар-хил системаларининг жисмоний юклага физиологик реакциясини аниқлаш.

3) Тана тузилишини ва унинг қисмларини жисмоний иш қобилиятига солиштирган ҳолда аниқлаш.

4) Бажарилиши организмнинг ҳар-хил системаларига боғлиқ бўлган машқлар мажмуаси ичига кирувчи жисмоний юкламалар ва ҳаракатларни бажариш қобилиятини аниқлаш.

Инсоннинг жисмоний ривожланишини текширишнинг асосий усули ташқи кўрик (соматоскопия) ва ўлчов (соматометрия) дир. Ташқи кўрик тери қатламига баҳо беришдан бошланади; кейин кўкрак қафасининг шакли, қорин, оёқ, мускулнинг ривожланиш даражаси, ёғ қатлами, таянч ҳаракат аппаратининг ҳолати ва бошқа кўрсаткичлар баҳоланади. Тери силлиқ, тоза, нам, қуруқ, таранг ёки бўш, угрилари бор, оқиш, пушти, қизарган ва бошқалар деб таърифланади.

Таянч ҳаракат апаратининг ҳолати (ТХА) умумий таассуротларга асосланиб баҳоланади. Елка кенглиги, қомат ва массивлик умуртқа поғонасининг ҳолати. Умуртқа поғонаси асосий таянч вазифасини бажаради. Уни фронтал ва сагиттал текисликларда кўриқдан ўтказилади. Умуртқа поғоналарининг ўткир учлари орқали ўтган чизиқ шакли аниқланади, курак суяқларининг симметриклиги ва елканинг баландлиги (ўрни), иккала қўл ёнга туширилганда бел чизиғи билан ҳосил қилинган учбурчак ҳолати аниқланади. Нормал умуртқа поғонаси ўзининг физиологик қайрилишларига эга. Паталогик ҳолатларда умуртқа поғонаси олди ва орқага (кифоз, лордоз) ёки ёнга (сколиз) қийшайиши мумкин. (сколиоз).

Ён томонга қийшайишларни аниқлаш учун сколиозометр. Текис (япалоқ) орқа умуртқа поғонасининг барча физиологик қайрилишларининг текисланиб кетиши билан характерланади. Думалоқ орқа кўкрак кифозидир. Бел лордоз катталашганда текис-ботиқ орқа шаклланади. Бел лордоз катталашганда ва кўкрак кифози катталашганда думалоқ ботиқ (эгарсимон) орқа шаклланади. Қомат-эркин турган одамнинг одатий туриш ҳолати. Қомат умуртқа поғонасининг шакли, уни ушловчи мускулнинг тонуси ва ривожланишининг бир хилдалигига боғлиқ. Қуйидаги қомат турлари фарқланади: тўғри, кифозик, лордозик ва тўғриланган. Қомат шаклини аниқлаш учун кўз билан кураклар жойлашиши, елка баландлиги (ўрни) ва бошнинг ҳолати кузатилади. Ундан ташқари жихозлар билан текширув услублари ҳам қўлланилади.

Биз қуйидагиларни таклиф қиламиз: Спортчиларни юқори натижаларга эришишларида тренер ҳамда спорт шифокори ҳамкорликда фаолият олиб бориши мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ёш спортчиларнинг жисмоний қобилиятларини ривожлантириш. О. В. Гончарова. Тошкент. 2005.
2. Г.Л.Апоносенко, Л.А. Попова "Медицинская волеология" Ростов Дон 2000
3. Лечебная физкультура В.И.Дубровский М. 2000.
4. "Внутренние болезни" М. 1987
5. "Справочник терапевта" М 1980

СОҒЛОМ ҲАЁТ ТАРЗИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА САЛОМАТЛИК ОМИЛЛАРИ

Обжигайло Лилия Рафиковна

Андижон шаҳар 24-умумтаълим мактаби жисмоний тарбия ўқитувчиси,

Хамроев Авазбек Махаматович

Андижон шаҳар 39-умумтаълим мактаби жисмоний тарбия ўқитувчиси,

Эргашева Гулноза Муталибжон қизи

Андижон шаҳар 44-умумтаълим мактаби жисмоний тарбия ўқитувчиси.

Аннотация: Соғлом ҳаёт тарзини шакллантиришда саломатлик омиллари, саломатликни мустаҳкамлаш, соғлом ҳаёт тарзини шакллантиришлар тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: шахсий гигиена, саломатлик, соғлом ҳаёт тарзи, шахсий гигиена, турмуш тарзи, жисмоний чиниқиш.

Инсон саломатлигини мустаҳкамлаш, уни муҳофаза қилиш, соғлом ҳаёт тарзини шакллантиришга қаратилган давлатимизда қатор қонун, қарор ва дастурлар қабул қилинаётганлиги бежиз эмас. Саломатлик жараёнини идора (бошқариш) этиш учун нафақат ҳар бир шахнинг саломатлиги ҳақида тўлиқ ахборотга эга бўлиши, балки саломатликка тегишли муаммоларни ҳам билиши зарур.

Ёшларни ўз саломатликларини янада мустаҳкамлаш омиллари ҳақида назарий ва амалий билимларга эга бўлишига ҳам катта аҳамият қаратилмоқда. Республиканинг умумий аҳолисини деярли 64% 30 ёшгача бўлган ёшлардан, 90 мингдан зиёд ёш оилалардан иборатлиги маълум.

Давлат - ҳар бир инсонга ҳақиқий саломатлик ҳуқуқини берибгина қолмай уни асраб - авайлашни, атроф - муҳитни ҳам эҳтиёт қилиш вазифасини юклайди. Саломатликни мустаҳкамлашда одамнинг нерв-психологик ҳолатларида кўпроқ учрайдиган бу невроз касаллигидир. Невроз (рухий) касаллик-олий нерв фаолиятининг кучайиши-таранглашиши, асаб тизимини бузилиши турларидандир. Айниқса, болалар ўртасида кўп учрайдиган камқонлик, рахит, гипотрофия, аллергия, рўхий - невроз, касалликларининг аксарияти она сутига тўймаганларда учрайди.

Неврозларни "Цивилизация "тараққиёт" касалликларига" киритилади.

Жисмоний тарбия ва спорт қонунида фуқоролар ўз саломатлигини асраш ва мустаҳкамлаш, жисмоний чиниқишлари тўғрисида қайғуришлари шарт деб кўрсатилган.

Саломатлик-бу жамият бойлиги бўлиб, жисмонан бирон-бир нуқсонлар йўқлигини эмас балки бу ҳақиқатда бир жисмоний, маънавий - ахлоқий, ижтимоий-иқтисодий ва гуманистик мазмунлар билан тўлдирилган шаклдир.

Мутахассисларнинг фикрича аҳоли саломатлигининг 20% ирсий омилларга; 20-30% атроф муҳит таъсирига; 40-50% турмуш тарзига ва 10%соғлиқни сақлаш хизмати фаолиятига боғлиқлиги таъкидланади. Она сутига 100 дан ортиқ озуқа моддалари бўлиб, фақат миқдор жиҳатидан бола эҳтиёжини қопламай, сифат жиҳатдан ҳам боланинг ёшига, мос келади. Она сутига оқсил, ёғ, углеводлар 1:3:6 нисбатда бўлади ва бола эҳтиёжини тўла қоплаб, жуда кўп миқдорда алмаштирилиб бўлмайдиган аминокислоталар сақлайди. Унда боланинг асаб толаларини ўстирувчи воситалар мавжуд. Она сутини эмиб катта бўлган болалар ўз тенгқурлари орасида жисмонан ва ақлан ижобий тамони билан ажралиб туради. Ҳозирги пайтда невроз касаллиги ёшлар ўртасида турли шаклларда

учрамоқда. Бунинг сабаблари кун тартибида жисмоний тарбия воситалари қўлланмаслиги, жисмоний машқлар билан шуғулланиши сусайганлиги, ойладаги сурункали иқтисодий камчиликлар, ота-она можаролари, болаларга доимо тайзиқ ўтказишлар уларда заифлик, ирода бўшлиғи, асабийлашишлар неврозига олиб келса, аксинча иқтисодий мукамал таъминланган, қийинчиликларни кўрмаган, ижтимоий қониққан, ёшларда айниқса ўқишдаги талабалар, буюрилган ишни гўёки бажариб бўлмайдиган каби туйилиши, ота-оналарни талабларига эътироз билдиришлари уларда "Истерия" (асаб тутқаноғи), невралгия (асаб силласининг кўриниши) шаклидаги неврозлар кўпроқ учрамоқда.

Буюк оли Абу Али Ибн Сино инсон саломатлигини яхшилашда жисмоний машқлар, машғулотлар воситасини қўллашни тавсия этган. Олим, соғлиқни сақлаш учун 7 омилга эътибор қаратган. Бу, босиқлик, овқатланиш тартиби, гавдани тик тутиш, қулай кийим, жисмоний ва рухий ҳаракатлар, уйқу ва уйғоқлик ҳолатидир.

Мутахассисликларни таъкидлашча профилактика соғлом инсон танасининг химоя механизмини мустаҳкамлаш, чиниқтириш унинг қаршилиқ кучини оширишга йўналтирилган. Ижтимоий профилактика аҳоли-жамоа саломатлигини химоя қилишни, шахсий профилактика эса турмушда ва ишлаб чиқаришда шахсий гигиена қоидаларига риоя қилишларини назарда тутаяди ҳамда саломатликни махсули сифатида соғлом ҳаёт тарзини шакллантиришда қўлланиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Спорт физиологияси фанидан лаборатория машғулотлари учун услубий қўлланма. М. Пўлатова Тошкент-2010 М.Д., ЎзДЖТИ нашриёт-матбаа бўлими

2. Спорт физиологияси .Ўқув услубий қўлланма .Пўлатова М.Д., Сафарова Д.Д. ЎзДЖТИ нашриёт-матбаа бўлими Т.2014 й

ЎРТА ОСИЁ ГЕОГРАФИЯСИНИ ЎҚИТИШДА ЎЛКА ТАБИАТИНИНГ АЖОЙИБОТЛАРИДАН ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҒОРЛАРИНИ ЎРГАНИШНИНГ САМАРАДОРЛИГИ ВА ДОЛЗАРБЛИГИ

Маматкаримов Ахмад Абдуллаевич

Фарғона вилояти, Фарғона тумани халқ таълими тасаруфидаги 34-умум
таълим мактаби география фани ўқитувчиси.

Анотатсия: ушбу мақола Ўрта Осиё Географиясини ўқитишда ўлка табиатининг ажойиботларидан Фарғона водийси ғорларини ўрганишнинг самарадорлиги ва долзарблиги тўғрисида фикр юритилади. Ўрта Осиё ғорлар уларни жойлашган ўрни ички тузилиши, аҳамияти улардан фойдаланиш самарали усул эканлиги ҳақида фикр юритилган

Калит сўзлар : Халокат Бари т Аровон Колмоқунгур Сўх Оқтурпоқ, Девайрон, Сумунгур, Каптархона, Опишр Бешунгур Чилустун Бешунгур

"ЎРТА ОСИЁ ДУНДОНАСИ" деб ном олган Фарғона водийсининг гўзал табиати хайрон қоларли даражада хилма - хилдир. Унинг осмон ўпар қорли тоғлари, салкин тоғ ҳавоси, шўх дарёлари, серманзара кўллари тоғ арчазорлари ва ёнғоқзорлари адир ўтлоқлари, сўлим боғлари, ям - яшил далалари кимларнинг мафтун қилмайди дейсиз. Водийда ўзининг ажоботлари билан эътиборни жалб қилувчи яна бир нарса ер ости бўшлиқлари ғорларидир. Табиатни бу мўжизаси сирли бўлиб кўринганлиги сабабли кўпчилик кишиларнинг диққатини ўзга жалб қилади. Шу сабабли улар ҳақида кўпгина афсона ва ривоятлар тўкилган. Фарғона водийсида узунлиги бир неча юз метрдан ошадиган ғорлар борки улар ичида катта заллар ҳар томонга тармоқланиб кетган иланг - биланг узун ва тор йўллар ғор шипидан осилиб тушган сумалаклар ажойиб устунлар бор. Кўршапалакларни шатур - шутур қилиб учишиб томчиларнинг бир маромда чакиллашиб электр нурларида турли минералларнинг тобланиб туриши ўзининг гўзаллиги ва ғаройиботлиги билан кишини ажаблантиради ва мафтун этади. Водийдаги ғорларни ўрганишда олимларимиздан Е А Ферсман, Д.И. Шчербеков, Н.А Гвоздецкий, М. Маматкулов, З. Султонов ва бошқаларнинг хизматлари каттадир.

Водийдаги энг машҳур ва энг узун ғор Жанубий Фарғонадаги Саритоғ тизмасида самарқандлик қишлоғидан 18 километр жанубда жойлашган Конигут (кониют) дир. Ғорнинг номи "Халокат кони" деб юритилган. Бунга сабаб ғордан Хазина қидирувчилари кўпчилиги хилват ва қоронғу жойларда ажалдан бошқа ҳеч нарса топа олмаган. Узунлиги 3000 метр бўлган бу ғорда 18 та зал бўлиб, баъзиларнинг баландлиги 40-45 метр, узунлиги эса 50 метрга боради. Заллари бир - бири билан жуда тор ўтиш йўллари орқали боғланган бўлиб, уларнинг баъзиларидан ҳатто эмаклар ўтишга тўғри келади. Ғорга кириш анча мушкул киши унинг ичида юрганида узини худда зулмат ичидагидек хис қилади. Ғор қурук ҳаво иссиқлиги 10 даража атрофида. У карст ходисаси натижасида ҳосил бўлади. Лекин ғордан илк феодализм давридан бошлаб темир қўрғошин кўмир рудалари қазиб олиниши натижасида унинг шакли жуда ўзгариб кетган. Унинг атрофида VII- XI асрлардаги руда қазувчиларнинг қароргоҳлари руда эритиши пункти қолдиқлари топилган.

Олой тоғларидаги Аровон дарёсинининг ўрта оқимида жойлашган Катта Барит (узунлиги 100 метрдан ортиқ) ғори ўзининг ички тузилиши, ажойиботлари билан ажралиб туради. Унинг деворларини чироқ нурларида ярқировчи барит ва калсий минераллар қоплаб олган. Академик Е. А. Ферсманнинг ёзишича ғорнинг баритли қисми шундай ажойибки уни дунёда ягона деса бўлади. Бу ғорга ер ости

" қўриқхонаси " деб ном берилган эди.

Шохимардон сойининг ўнг қирғоғида Жидали қишлоғининг яқинида Жидали (150 метр) ғори жойлашган. У қудуқ шаклида ғор йўллар билан қўшилган 5 залдан иборат. 4- залида сув иссиқлиги 21,5 даражада бўлган булоқ жойлашган. Шунинг учун ғор илик ва нам.

Кўксув дарёсининг ўнг қирғоғида Шохимардон қишлоғидан 14 км жанубда Колмоқунгур (65 метр) ғори жойлашган. Ғор оғзи оҳак тошли тоғ этагида жойлашиб, анча тор (1,5 метр) ғорнинг ичкараси эса баландлиги 10-15 метр келадиган залдан иборат унинг бир чеккасидан булоқ чиқиб туради шиптдан томчиларинг бир меёрада чаккиллаб туриши ажойиб манзарани ҳосил қилади.

Сўх дарёсининг ўрта оқимида Оқтурпоқ, Девайрон, Сумунгур, Каптархона, Опшир ва бошқа ғорлар учрайди. Оқтурпоқ ғори Сўх дарёсининг ўнг қирғоғида Риштондан 30 км жануби - ғарбда жойлашиб, гипс ва доломит жинсларидан ҳосил бўлган, унинг оғзи жануби - ғарбда жойлашиб, гипс конгломерат жинсларидан иборат, шакли, худуди тандирга ўхшайди. Узунликдан ғор торайиб пастка томон эса коридорсимон кенгайди. Ғор ичи салқин ва жуда қоронғи. Уни шипларида оёғини осмондан қилиб осилиб ётган кўршапалаклар электр нурларида сарик ва оқ тусли гипс қатламларининг тобланиб туриши худди эртақларидек ажиб манзарани ҳосил қилади.

Сўх дарёсининг қадимга ўзун Обшир сойининг ўнг қирғоғида Қатрон тоғининг жанубий ён бағрида мезолит (тош асри) даврига оид 5 дан ортиқ ғорлар топилган. Уларнинг эни 8-26 метр баландлиги 10-12 метрга боради. Бу ғорлардан мезолит даврига оид тош пичоқлар, пармалар, бигизлар, қирғичлар ва бошқалар топилган. Бу ғорлар қадимги кишиларининг яшаш жойлари бўлган.

Палеазой оҳак тошларидан тузилган. Ўш тоғларида Бешунгур ва Чилустун ғорлари жойлашган. Бешунгур тоғи Ўш шаҳрининг ғарбдаги Чилмайрам тоғининг ён бағрида жойлашган. У мураккаб тузилишга эга. Оғзи тор (1-1,5 метр) бўлиб, худуди кониссимон қудуққа ўхшайди. Пастга 5 қудуқ тармоқлари айримлари залларга айланади. Қудуқ ва залларда сумалаклар (Сталактитлар) ривожланган. Чилустун ғори Аравондан 3 км шимолий - шарқда жойлашган. У бир - бири билан қўшилган 9 залдан иборат. Ғорга кириш қийин, чунки унинг оғзи чиқиш қийин бўлган тик жойлашган. Ғоршунослар махсус нарвон ва арқонлар ёрдамида ғорга киришиб уни текширишган. Ғор ичи кальситлардан ҳосил бўлган сталактит сталагмит ва чиройли устунлар билан безалгандир. Устунларининг сони 40 дан ортиқдир. Шу сабабли уни "Қирқ устунли ғор" деб бежиз айтишмаган.

Фарғона водийсида тарқалган айрим ғорлар тўғрисида адабиётларда қисқача маълумотлар келтирилган. Умуман уларнинг сони кўп ва янгилари топилиши натижасида сони йилдан йилга ортиб бормоқда.

Ғорларни ўрганиш илмий, амалий ва эстетик ва туристик аҳамиятга эга . Ғорлар кўпинча иншоотлар учун хавф туғдиради. Шунинг чун махсус текшириш ишлари олиб борилиб, уларнинг қурилишларига зиён етказмаслиги учун турли чоралар кўриш зарур. Ғорларни ўрганиш жойининг тектоник тузилишини билишда ёрдам беради. Ғорларда кўпгина қазилма бойликлар учрайди.

Водийдимизда ғорларда барит, кальцит, ароганит, целестин, фулуорит, мармар ,оникс мўмиё ва бошқа минераллар топилган. Ғорлар қадим замонларда кишилар учун бошпана бўлган. Кўпгина ғорларда хайкаллар, қуроллар унинг деворларида кишилар чизиб қолдирган расмлар ва бошқа нарсалар яхши сақланиб қолган. Ғорлардан шифохона сифатида фойдаланиш ҳам мумкин. Ғорларнинг ҳавоси кишига соғломлик ва бардамлик бахш этувчи кеч куз ҳавосига қиёс қилиш мумкин. Ғорларда микроблар жуда оз ҳамда унинг иқлими йил давомида кам

ўзгаради. Уларда бронхиаль, асма, юрак, гипертония, ревматизм нафас йуллари билан касалланган кишиларни даволаш мумкин.

Ғорлардан совуқхона сифатида ҳам ишлатилса бўлади. Бу айниқса Ўрта Осиё шароитида катта аҳамиятга эгадир. Ғорлар туризм учун ғоят қизиқарли объектдир. Афсуски водийдаги бирорта ғор туристлар бемалол кириб томоша қила олишлари учун қулайлаштирилмаган, яъни электирлаштирилмаган, асфалт йуллар қурилмаган.

Ғорларнинг туризм учун катта аҳамияти ва табиатнинг ноёб ёдгорлиги бўлишига қарамай ёмон сақланмоқда. Айниқса ғорларнинг ичидаги минг йиллар давомида табиат томонидан яратилган турли ажойиб шакллар ғорга кирувчилар томонидан синдирилмоқда, деворларига ёзилмоқда, натижада ғорлар ўз табиий "гўзаллигини" ҳамда фан учун аҳамиятини йўқотмоқда. Бу нарсани Бешунгур, Чилустун, ва бошқа ғорлар мисолида кўриш мумкин.

Ғорлардаги табиат томонидан минг йиллар давомида яратилган ажойиб ёдгорликларни сақлаш ва келгуси авлодларга етказиш ҳаммани бурчидир.

Фойданилган адабиётлар:

Е.А. Ферсман, Д.И. Шчербеков, Н.А. Гвоздецкий, М. Маматкулов, З. Султонов
И. Абдуганиев

СТРУКТУРА, ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ И ОСОБЕННОСТИ ЗЕМЛИ

Мухитдинова Муатгар Абдужаббаровна
Учительница географии 24- школа город Андижан

Аннотация: В данной работе представлены основные части оболочку, мантия и ядро земли, особенно верхняя часть земной коры и мантии, толщина земной коры а также слои земли.

Ключевые слова: Оболочка, мантия, ядро, толщина земной коры, атеносфера, ядро.

Земля теоретически делится на три основные части: оболочку, мантия и ядро. Толщина земной коры, по сравнению с глубинами океана, колеблется в пределах 5-10 километров, в равнинах - 35-45 км, а в горных районах-70 километров и выше. А вообще, земную кору условно можно представить как слой породы толщиной до 33 километров посередине. Температура горных пород в коре колеблется в среднем от 33 °С до 1 °С каждые 1 метр. Слой коры представляет собой чередующиеся и повторяющиеся (песок, грунт, глина, известняк) слои осадочных пород, а также магматические слои, состоящие из гранита и базальта. Осадочные породы состоят в основном из скоплений органических веществ, и их скопление играет важную роль в качестве полезных ископаемых. После полов осадочных пород существует гранитный слой, который возникает из-за того, что в земной коре магма выбрасывается при повышенном давлении и температуре и охлаждается до твердого состояния. После гранита есть базальтовый слой, который является черным тяжелее гранита, и в нем преобладают вещества железа, кальция и магния. После раковины мантия располагается в интервале глубин 33-29000 километров. Предполагается, что мантия состоит из железа, магния и свинца, а средняя температура составляет около 2000 °С.

Верхняя часть земной коры и мантии вместе образуют озарообразную земную литосферу. Литосфера состоит из нескольких огромных литосферных плит, которые постоянно находятся в движении относительно друг друга. Именно по границам литосферных плит возникают относительно крупные очаги землетрясений. Граница мантии и оболочки - так называемая "поверхность Мохровича", в которой скорость распространения сейсмических волн увеличивается при резких скачках. На глубине 120-150 км от материков и 60-400 км от океанов находится слой, известный как "Атеносфера", в котором вещества находятся близко к температуре плавления и характеризуются гораздо более низкой ковшеобразностью, и специалисты отрасли прогнозируют, что этот слой будет действовать так же, как литосферные слои, расположенные чуть выше поверхности, будут взорваны. Что касается центральной части земли, то в 29000-6371 километровом слое находится ядро земли.

Предполагается, что ядро состоит из двух частей, в свою очередь, тоже немного: Во - первых, внешняя часть состоит из расплавленного железа и его смесей, то есть в жидком состоянии, разделенном на толщину 2900 - 5000 километров, а во - вторых-предполагается, что внутреннее ядро состоит из твердого слоя, разделенного на 5000-6731 километровый слой. Строение и физические свойства земной коры еще не исчерпаны. Внешнее строение земной скалистой гряды называется рельефом. Образование рельефа обуславливает его возраст, морфологическую структуру, закономерности происхождения и распространения органов геморрагической науки. Строение земной поверхности, историческое развитие, в котором развитие жизни во многом зависит от тектонических процессов

и климата, происходящих внутри Земли.

Суши используется в сельском хозяйстве и 20% - в пастбищном земледелии. На душу населения мира приходится 0,4 га пахотной Земли. Если земля плоская, с достаточным количеством влаги и температуры, глина состоит из горных пород, то она богата остатками осеменения, насекомых и микроорганизмов, что ускоряет образование почвенного слоя. Толщина почвенного слоя составляет примерно 1-3 метра, он состоит из слоев а, в, с. Наиболее плодородной частью, богатой гниющей золой, расположенной выше, является а-перегнойный слой. Под ним находится слой карбонатно - соленой виллы, вымытый с вершины, ниже которой лежит слой породы S-она, пониженный до глубины 1,5-2 метра. Виды почв закономерно уменьшаются с уменьшением климата от полюсов до экватора и от равнин до гор.

Годовое количество осадков умеренного пояса составляет 500-600 мм. В лесных степях распространены наиболее плодородные, конгломератные, черноземные почвы, богатые перегноем(до 10%). В степях и полупустынях Средней Азии распространены слабо (1-2 %) перегно-серые, серые почвы из-за недостатка влаги для развития осеменения в естественных условиях. В зависимости от геологического рельефа, рельефа и климатических колебаний, различают несколько типов почв, типичных для каждой земли, виды осеменения и животный мир.

Использованная литература:

1.Жураев Г. Маматкулов Х Литосфера и ее свойства. Ургенч 1990. 2.Юлдашева Б. Фазлиддинов Ш Земная кора и ее свойства. Термез 1995. 3.Халилходжаев Р. Файзуллаев Х. Цели, задачи географической науки.Карши 2011

INFLUENCE OF BENCHMARKING ON INCREASE COMPETITIVENESS OF ORGANIZATIONS

Nigora Abdurashidova Alisherovna

Scientific aspirant of the Tashkent State University of Economics

Abstract: The article examines the active tightening of competition caused by globalization, the organization has to compete with world leaders not only in the external, but also in the domestic market. To do this, she needs to adequately assess her own strengths and weaknesses, constantly look for and find ways to enhance competitive advantages, identify and eliminate the reasons for the insufficient efficiency of her own activities, and increase her competitiveness.

Keywords: Benchmarking, business, retail trade, competitiveness.

Benchmarking is a market-based institution that helps organizations solve emerging problems. Benchmarking refers to the process of continuous measurement and comparison of the methods and results of the work of an organization, its individual divisions and functions, processes, products and services produced with organizations chosen as role models in order to collect information that will help the organization in question determine the direction of its improvement and take measures to improving performance and increasing competitiveness.

Due to the high level of competition, maintaining the achievements of past years and even their slight improvement does not give results in increasing and maintaining competitiveness, therefore, organizations must regularly check the effectiveness of previous achievements, develop the ability to quickly respond to changing conditions and maintain a high degree of customer satisfaction. Consequently, benchmarking is not a one-time activity, today it should be formally established in an organization as an institution, become an integral part of the process of innovation and improvement in business.

The available information on benchmarking problems can be divided into two areas: the theoretical foundations of benchmarking based on foreign sources and the practical experience of individual companies in the use of benchmarking technologies.

General theoretical issues of competition, competitive advantages and competitiveness were reflected in the works of such foreign and domestic scientists as G.L. Azoev, G.L. Nagiyev, F. Kotler, I. M. Lifitz, M. Porter, Yu. Yu. Rubin, S. G. Svetunkov, A. Strickland, A. Thompson, R. A. Fatkhutdinov, A. Yu. Yudanov and others.

According to the author, increasing the competitiveness of organizations largely depends on the ability and quality of managing competitive advantages. It is customary to understand competitive advantage as those characteristics that create a certain superiority over its competitors for the organization producing or selling a given product. These characteristics can be different and relate both to the product and service itself, and to the peculiarities of the organization's business processes. Such superiority is relative and is determined in comparison with other organizations through benchmarking. In order to maintain and increase its competitiveness, the organization must constantly carry out adequate strategic and operational changes, acquire new competitive advantages, at least as fast as its competitors will copy existing ones. Without using the capabilities of the market benchmarking institution, it is extremely difficult to organize a process of continuous improvement of the organization's performance, which requires benchmarks for the performance of other organizations, as well as knowledge of the best business practices of direct competitors and industry leaders.

The preconditions for the emergence of benchmarking and the subsequent process of its institutionalization were the processes of toughening competition in world markets

along with the beginning of globalization of world trade, as a result of which the opportunities for access to information on the activities of leading world corporations have significantly expanded. Benchmarking has a history of several decades.

The event that marked the beginning of the institutional stage in the development of benchmarking was the establishment of several centers for the exchange of best practices that collect, classify and disseminate information, products and services within the framework of benchmarking. Such organizations subsequently became the main subjects of benchmarking in the world. At the current institutional stage of the development of benchmarking, it seems necessary to focus on the categorical definition of it as a market institution. The foundation of the benchmarking institute is the relationship of agreement that arises between the subjects of benchmarking in the process of sharing best practices. The concept of a consensus relationship is based on the orderly exchange of information, creating and maintaining the necessary connections and contacts with benchmarking partners.

Thus, the object of institutional interactions within the framework of the institution of benchmarking is information about best practices for doing business, which will allow organizations to increase the efficiency of their activities with minimal expenditure of organizational resources.

References:

1. Sidorova, E. E. Benchmarking as a function of searching for competitive advantages in the system of modern entrepreneurship / E.E.Sidorova// Youth and Economy: New Views and Solutions: Interuniversity. Sat. tr. Young Scientists / Ed. L.S. Shakhovskoy / VolGTU. - Volgograd, 2005
2. Mikhailova E.A. Basics of benchmarking // Journal "Management in Russia and Abroad", №1, 2001, P.134-139.
3. Knyazev E.A., Evdokimova Ya.Sh. Benchmarking for universities: Study guide. - M.: University book, Logos, 2006. - 208p.

БУЮК ЗОТЛАР ДЎСТЛИГИ ТАЪЛИМ - ТАРБИЯ МАНБАСИ

Нарзуллаев Умид Ортикович

Навоий давлат педагогика институти тарих фанлари бўйича
фалсафа доктори

Аннотация: ушбу мақолада буюк аجدодларимизнинг узаро муносабатлари ва уларнинг муносабати таълим- тарбия манбаси эканлиги ёритиб берилган.

Калит сузлар: Мустақиллик, дўстона муносабатлари, саҳобалар, алломалар , авлиёлар.

Мустақиллик халқимиз маънавий оламида кескин ўзгаришларга сабаб бўлди. Собиқ шўро тузуми даврида номлари ва маънавий мероси тарих қатлари орасида қолиб кетган алломаларимиз, авлиёларимиз шаъни шавкати қайта тикланиб халққа тақдим этилмоқда.

Бугунги кунда ёш авлодни баркамол авлод бўлиб етишишида буюк алломаларимиз тўплаган ҳадислар, ўғитлар, ҳикматлар сув ва ҳаводай зарур бўлмоқда. Шу боис, алломаларимизнинг бир - бирлари билан олиб борган ўзаро дўстона муносабатлари тарихини, моҳиятини ўрганиб, улардан фойдаланишни давр тақозо этмоқда.

Авлиёлар пири Ҳазрат Мавлоно Ориф Деггароний ва у кишининг шогирдлари Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд ўрталаридаги муносабатлар ва учрашувларни, бўлиб ўтган суҳбатларни манбаларга ва ҳозирги замон тарихчи, этнограф ва археологларнинг асарларига [1] таяниб изоҳлайдиган бўлсак, ул зотларнинг нақадар баркамол инсон, улғу авлиё ва қутби замон бўлганликларини билиб оламиз.

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанднинг устозларидан бири бўлмиш Ҳазрат Мавлоно Ориф Деггароний - буюк авлиё, улкан аллома, атоқли тарбиячи, хожагон - нақшбандия тариқати ривожига муҳим ҳисса қўшган соҳибқаромат зот эдилар. У киши тахминан 1312 йилда Навоий вилояти Ҳазора қасабасидаги Деггарон қишлоғида туғилганлар.

Жуда кўп манбаларда Хожа Ориф Деггароний ва ул зотнинг шогирдлари Баҳоуддин Нақшбанд билан бўлган учрашувлари ҳақидаги фикрлар келтирилган. Бу иккала буюк зот ҳам Ҳазрат Амир Кулолнинг асҳобаларидан, яъни шогирдларидан бўлиб, Саййид Мир Кулолнинг эътироф этишича, улар авлиёлик даражасига етган зотлардан эдилар.

Ҳазрат Амирнинг саҳобалари ичида Хожа Баҳоуддин ва Мавлоно Ориф Деггаронийларга тенг келадигани бўлмаган. Уларнинг ҳар иккиси ҳам Ҳазрат Амирнинг бошқа шогирдларидан ўзиб кетган. Хожа Баҳоуддин етти йил мобайнида Ориф Деггароний ҳузурларида бўлиб, улар биргаликда меҳнат қилганлар, турли юмушларни бирга бажарганлар. Шу фурсат мобайнида улар ўртасида ажиб суҳбатлар, ўзаро фикр алмашишлар бўлиб ўтган. Ҳазрат Баҳоуддин ўзларига устоз деб билган Мавлоно Ориф Деггаронийга нисбатан юксак ҳурмат бажо келтирганлар. "Етти йил давомида мен ул зотдан юқорида туриб таҳорат этмадим, ул киши қадамлар изига қадам босмас эдим" [2], - деб Ҳазрат Баҳоуддин ўзлари ва устозлари ўртасидаги ўзаро ҳурмат - иззат ва инсонийликнинг киши илғамас жиҳатларини таъриф этганлар.

Ҳазрат Баҳоуддин билан Мавлоно Ориф Деггаронийларнинг биринчи учрашувлари ҳақида "Нақл этилишича, Ҳазрат Хожамиз қуддуса сирриху сулук бошида Хожа Муборак қишлоғида Мавлоно Баҳоуддин Қишлоқий ҳузурларида хизматда эдилар. Ҳазрат Баҳоуддин Қишлоқий: "Сиздек баландпарвоз қуш ёнида

Ориф Деггароний ҳам бўлмоғи керак!" дедилар. Ҳазрат Хоҷамиз: "Кошки Ҳазрат Ориф Деггароний суҳбатлари бизга тезроқ муяссар бўлгай эди" дедилар ва Ҳазрат Хоҷамиз қўнгулларига Мавлоно Деггаронийнинг суҳбатларига етишиш завқи аланга олди. Мавлоно Ориф эса шу фурсатда Деггаронда бўлиб, ўз ерларига чигит экаётган эдилар.

Мавлоно Баҳоуддин Қишлоқий Хоҷамизга: "Агар Орифни кўрмоқни хоҳласангиз, у кишини ҳозир чақирамиз", - дедилар - да, томга чиқиб уч бор "Мавлоно Ориф!" дедилар. Шу пайт Мавлоно Ориф даладан чиқиб, "Мени Мавлоно Баҳоуддин Қишлоқий чақиряптилар!" деб ёнларидагиларга айтдилар - у йўлга тушдилар ва Хожа Муборак қишлоғига етиб келдилар" [3]. Демак, С.С.Бухорий ва С.Азимовларнинг "Ҳазрат Мавлоно Ориф Деггароний" асарига асосланиб фикр юритадиган бўлсак, иккала буюк зотнинг илк учрашувлари Хожа Муборак қишлоғида Мавлоно Баҳоуддин Қишлоқий ҳузурларида бўлган...

Бошқа манбалардаги шаклларда айтилишича, улар бирга бўлганларида ҳам ёки айри бўлганларида ҳам бир - бирларга ҳурматларини, баодоблик хислатларини сақлаган ҳолда муносабатда бўлганлар. Яна Ҳазрат Баҳоуддиннинг қуйидаги сўзлари ҳам Мавлоно Ориф билан улар ўртасидаги дўстона муносабатларнинг нечоғлик буюклигини ва Мавлоно Орифнинг тариқат аҳли орасида юқори даражада туришлигини кўрсатади. Фахриддин Али ибн Ҳусайин ал Воиз Кошифий томонидан ёзилган "Рашаҳоту айнул ҳаёт" китобида: "Биз икки бор ҳаж сафарига бордик, кўп мамлакатларда бўлдик, бисёр азиз (авлиё)лар суҳбатига етишдик, лекин, агар Мавлоно Орифдек кишини ўша ерларда топмаганимизда эди, ҳаргиз бу ерларга қайтиб келмас эдик!" Ҳазрат Баҳоуддиннинг бу сўзларидан шундай фикрга келишимиз мумкинки, ҳар иккала зот ҳам баркамол инсон ва қутби замон бўлганликлари боис бир - бирларига интилиб яшаганлар.

Мавлоно Ориф Деггароний, Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбандлар улар авлиёлар ва пири комил инсонлар бўлиб, улар халқни ўнқир - чўнқирсиз бўлган тўғри йўлга бошловчилардир. Буни Ҳазрат Баҳоуддиннинг қуйидаги ҳикматлари тасдиқлайди: "Суҳбатимизга келганларнинг баъзиларининг қалбида муҳаббат уруғи бор, лекин бу уруғнинг гуркираб ўсишига халақит берувчи хас - хашаклар мавжуд. Бизнинг вазифамиз уларнинг қалбларини хасу хашакдан покизалашдир. Лекин, баъзи суҳбатга келганларнинг қалбида муҳаббат уруғи умуман йўқ. Биз уларнинг қалбига муҳаббат уруғини сепамиз". Фиримизча, ҳар иккала буюк зот ҳам инсонлар қалбига яхшилиқлар, самимият, дўстлик уруғларини сепиб, комил инсон тарбиясида беназир бойликни мерос қилиб қолдирганларки, бундан ҳозирга қадар инсон зоти баҳраманд бўлмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Запискин Б.Н. Архитектура Средней Азии. Т., 1948. Пугаченкова Г.А. Социалистик мамлакатлар ёдгорликлари. Т., 1956. Нильсен В.А. Монументальная архитектура Бухарского оазиса XI - XII в.в. 1956. Шишкин В.А. Архитектурные памятники Бухары. Т. Ҳасанова Ҳ. Наврўзова Г. Ҳазрат Саййид Амир Кулол. Бухоро. 1998.

2. С.С.Бухорий. С.Азимов. Ҳазрат Мавлоно Ориф Деггароний. Бухоро. 2004. 27 - бет.

3. С.С.Бухорий. С.Азимов. Ҳазрат Мавлоно Ориф Деггароний. Бухоро. 2004. 32 - бет.

KIMYO FANIDAN MUAMMOLI TA'LIM DARSLARINI TASHKIL ETISH

Narkulova Ma'mura Nizomiddinovna

TDSI akademik litseyi kimyo fani oliy toifali o'qituvchisi

O'quvchilarda kimyo faniga bo'lgan qiziqish va mehr, shu predmetga mas'uliyatli munosabat uyg'otish, kimyo fanining hozirgi davrdagi roli va o'rni haqida to'g'ri tasavvur shakllantirishni aynan o'qituvchi bajaradi. Bunday mas'uliyatli vazifani bajarish uchun o'qituvchining o'zi yangi pedagogik texnologiya va uning vazifalariga bo'lgan talablarini egallashi kerak. Kimyo fanining pedagogik funksiyasi uning insonni umumiy ta'lim olishdagi asosiy vazifalarini aniqlashdagi xususiyatlari bilan aniqlanadi. Bular:

1. Ilmiy dunyoqarash asosini tashkil qilish. 2. O'quvchi fikrini rivojlantirish. 3. O'quvchilarni amaliy faoliyatga, mehnatga nisbatan bo'lgan ta'limini davom ettirishga tayyorlash.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari, akademik litseylar kimyo ta'limi standarti -kimyo o'quv predmetidan o'quvchilarga beriladigan bilimlar miqdori, o'quvchilar egallaydigan bilim, hosil qiladigan amaliy ko'nikma va malakalar hajmini ko'rsatuvchi me'yor bo'lib, umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi kimyo ta'limi negizini belgilovchi ko'rsatkichlar o'quvchilarning kimyo ta'limidan tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablar majmuasidan iborat bo'lgan hujjat tariqasida tasdiqlanadi va xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim va akademik litseylarda o'quvchilar oladigan bilimlarning zarur hajmiga asos soladi, o'quvchilardagi tashkilotchilik qobiliyati, malakalari va amaliy tajribasini ruvojlantiradi. Davlat ta'lim standartlarida kimyo ta'limi sohasida quyidagicha standartlar belgilangan: Kimyo ta'limi sohasiga o'quv rejasida VII- XI sinflar uchun 408 o'quv soati ajratilgan bo'lib, o'tgan o'quv yiliga nisbatan X va XI sinflarda dars soatlarining ko'payishi kimyo faniga qo'yilayotgan talablarning oshishidan bir darakdir. Bu jarayon akademik litsey o'quv jarayonida ham davom etadi.

Dars soatlarining sinflar bo'yicha taqsimoti quyidagicha:

Sinflar	VII sinf	VIII sinf	IX sinf	X sinf	XI sinf
Haftalik o'quv soati	2 soat	2 soat	2 soat	3 soat	3 soat
Yillik o'quv soati	68 soat	68 soat	68 soat	102 soat	102 soat

Ta'lim jarayonida kimyo fanining rivojlanuvchi faollik xususiyatini:

1. Muammoli ta'lim.
2. Ko'rgazma va o'qitishning texnika vositalari.
3. Egallangan bilimlarni doimiy nazorat qilishi.
4. Mustaqil ishning xilma -xilligi.
5. O'quvchilarga yakkama - yakka yondashuv kabilar yanada oshiradi.

Muammoli ta'lim o'quvchini rivojlantirish manbai bo'lib xizmat qiladi. Muammoli ta'limning mohiyati va uni hozirgi ta'lim jarayoniga olib kirishning zarurati nimadan iborat?

Hozirgi fanlarning qo'shib ketishi, ilmiy texnikaning o'sishi sharoitida ta'limning rivojlanuvchi funksiyasi ham o'shib bormoqda. Ta'lim jarayoni o'quvchiga faqat tayyor bilimlarni berish bilan chegaralanmasdan o'quvchida tafakkur qirralarini o'stirish unda dialektik fikrlashni mustaqil ishlash ko'nikma -malakalarni hosil qilish kerak. Zarurat esa ana shu maqsaddan kelib chiqadi. Muammoli ta'lim -

rivojlanuvchi o`qitishdir. Insonda qachonki nimaningdir mohiyatini tushinish, anglash ishtiyoqi tug`ilsa shundagina fikr yurita boshlaydi, unda bilim o`rganish egallashga intilish paydo bo`ladi. Bunday intilish muammoli ta`lim jarayonida hosil bo`ladi. O`qituvchi shu jarayonni o`quvchida hosil qilgach va vazifalar nimadan iborat ekanligini anglagach endigi vazifa muammoli ta`limdan qachon va qanday foydalanishni o`z oldiga maqsad qilib qo`yadi.

Asosiy vazifa muammoli ta`limni joriy etish jarayonida ,avvalo, ta`lim mazmunini tahlil etib chiqish va undan muammolarni ajratib tushinib olish, keyinesa ularni bir - biriga bo`ysundirish darajasida tartib bilan joylashtirishdan iborat. Bu tartib tizimlilik holatini keltirib chiqaradi, tafakkur rivojlanishi uchun eng muhim sanaladi. Kimyo ta`limida o`quv muammolarini keltirib chiqarish usullari yo`llari mavjud o`quv muammolarini nazariyalar va faktlar, nazariyalar va tushunchalar, alohida tushunchalar orasidagi bog`liqlik orqali tushuntiriladi, hamda ajratib olinadi.

Muammoli ta`lim bosqichlari quyidagilardan iborat:

Birinchi bosqich - Muammoni tushunishga tayyorgarlik. Bu bosqichda bilimlarni faollashtirish, muammoni yechish uchun kerakli bilimlarni eslash fikrlash yechiladigan muammo uchun kerakligini ajratib olish:

Ikkinchi bosqich - Muammoli holatni vujudga keltirish. Bu vaziyat muammoli ta`limning eng javobgarligi muhim va murakkab bosqich hisoblanadi.

O`quvchi bu bosqichdan o`qituvchi tomonidan o`z oldiga qo`ygan muammoni muhimligini tushinishi yoki o`zidagi bilimlar bilan uni yecha olmasligini anglab yetib, yangi bilimlarga zaruriyat sezishi va shu bilimlar bilan uni yecha olmasligini anglab yetib, shu bilimlarni egalashi lozim. Muammo o`quvchiga aniq bo`lishi uning bu muammoni yechishiga imkon beradi.

Uchinchi bosqich - muammoning aniq ifodalanishi kelib chiqqan vaziyat muhitining natijasidir. O`quvchi qanday savolga javob qaytarishiga o`z kuchini qaratsin. Bilimga qaratilgan bu vazifani o`qituvchi o`quvchilar oldiga qo`ya bilishi kerak. Agar o`quvchi doimiy ravishda muammolarni yechib kelgan bo`lsa, muammolar yechimiga o`zi kela biladi.

To`rtinchi bosqich - muammolarni yechish jarayoni u bir necha pog`onada amalga oshadi:

- a) bashoratlarni ilgari surish;
- b) har bir muammoni tekshirishning rejasini tuza bilish;
- v) muammoning tasdiq topishi.

Beshinchi bosqich - Tanlangan yechim to`g`riligini isbotlash, agar imkon bo`lsa, amaliyotda ko`rsatish. Bunday muammoli vaziyatlarni tashkil etish o`qituvchidan katta mahorat talab etadi.

Bitta darsda muammoli harakatlarning barcha bosqichlarini qo`llash shart emas. Muammoli harakatlarning yoki o`quvchilarni chalg`itib bilimlarining mustahkamligini sinash uchun to`g`ri natijalar ham berishi mumkin.

Xullas, o`quvchi muammo sabablarini izohlab berishga o`rgansin. Muammoli ta`limning eng samaradorligi uning rivojlantiruvchi xususiyatidir. Demak, muammoli ta`lim o`quvchi rivojlanishi uchun asosiy manba bo`lib hisoblanadi.

BAHSNI TO'G'RI OLIB BORISH USULLARI

Rahmonova Dildora Mirzakarimovna
dildorarahmonovatsul@gmail.com
TDYU Ixtisoslashtirilgan filiali o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi kunda ijtimoiy hayotda ham, o'qitish jarayonida ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan bahsga kirishish odobi, qonuniyatlari haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, ritorikada bahsni turli omillarga ko'ra tasniflashga ham e'tibor qaratiladi.

Tayanch so'zlar: bahs, polemik mahorat, bahs tasnifi, haqiqat, ishontirish, munozara, mubohasa, debat.

Hozirgi kunda ko'plab muammolarga faqatgina ochiq va oshkora fikr almashish yo'li bilan keng jamoatchilik suhbatlarini o'tkazish va fuqarolik kelishuviga erishish yo'li orqali yechim topish mumkin. Hayotiy muhim masalalarni to'g'ri va samarali muhokama qilishni, o'z nuqtai nazarini isbotlay olishni va unga ishontira olishni hamda unda qat'iy tura olishni va qarshi tomonning fikrlarini inkor eta olishni bilish, ya'ni, munozaraga kirisha olish mahoratiga ega bo'lish har bir o'qimishli insonda mavjud bo'lishi kerak bo'lgan sifatlaridan biridir. "Munozaraga kirisha olish mahorati" tushunchasi tarkibiga bahs mavzusini bilish, ommaviy bahs mohiyatini va uning turlarini tushunish, bahslashish madaniyatining asosiy talablariga amal qilish, ilgari surilgan holatni isbotlay olish va qarshi tomonning fikrlarini rad eta olish, munozara usullaridan foydalanish, qarshi tomonning dalillariga qarshi tura olish kabi sifatlarga ega bo'lish kiradi.

Bahs o'zi nima, uning mohiyati nimada va biz qanday bahs turlariga duch kelishimiz mumkin? Buning uchun "O'zbek tilining izohli lug'ati"ga [1, 198] murojaat qilamiz. Unda bahs so'zining barcha ma'nolari va ma'noviy farqlari keltirilgan: Bahs(arabcha so'zdan kelib chiqqan muhokama, tadqiqot, mubohaza)

Biror narsa, holat yoki masalani yoqlash maqsadida o'tadigan munozara, tortishuv. Ilmiy yoki diniy adabiyotda biror masala, muammoga bag'ishlangan qism, bo'lim.

Musobaqa, bellashuv. E'tibor bering: bahs so'zining o'zi umuman olganda, qarama-qarshiliklar, yagona fikrning yo'qligi, qarshilik ko'rsatish degan ma'nolarni anglatyapti. Zamonaviy ilmiy-metodik adabiyotlarda bahs so'zi qarama-qarshi fikrlarni almashish uchun xizmat qiladi. Biroq ushbu tushunchaning yagona ta'rifi yo'q. Bizningcha, bahs so'zi ostida har qanday fikrlar to'qnashuvi, qandaydir masala bo'yicha qarashlarning xilma-xilligi, har bir tomon o'zining haqligini isbotlashda kelib chiqadigan kurash tushuniladi. O'zbek tilida mazkur hodisani anglatish uchun boshqa so'zlardan ham foydalaniladi masalan, muzokara, munozara, tortishuv, mubohasa, debat va shu kabilar. Ko'pincha ular bahs so'zining sinonimlari sifatida ishlatiladi. Buni o'zbek tilining izohli lug'atidan va sinonimlar lug'atidan ko'rish mumkin. Ilmiy tadqiqotlarda publitsistik va badiiy asarlarda bu so'zlar ko'pincha bahsning alohida turlari nomlanishi bo'lib ham xizmat qiladi. Masalan, munozara (arabcha so'zdan olingan bo'lib tortishuv bahs; nazorat manolarini anglatadi) deb bahsli masalaning to'g'ri yechimini topish uchun turli xil fikrlarni solishtirish, turli xil qarashlar orasidan to'g'risini izlash va topishga qaratilgan ommaviy bahsga aytiladi. Munozara ishontirishning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi, chunki uning ishtirokchilari muayyan xulosaga o'zlari kelishadi. Mubohasa so'zi ham arab tilidan olingan bo'lib, munozara, muhokama, bahs, muzokara manolarini anglatadi. Hozirgi kunda bu so'zdan juda kam foydalaniladi. Tortishuv so'zi esa biroz boshqacharoq xarakterga ega, tortishuv bu shunchaki bahs emas, balki ikki tomonning o'zaro ziddiyatga kelishi, qarama-qarshi bo'lishi va o'zaro ikki tomonning, g'oyalarning yoki gaplarning bir-biriga

qarshi bo'lishidir. Umuman olganda tortishuv deb muayyan masala bo'yicha qarama-qarshi fikrlarning kurashi bir tomonning o'z qarashlarini himoya qilish, unda qat'iy turish va qarshi tomonning fikrlarini inkor etish maqsadida bahsga kirishishidir. Tortishuv muayyan ma'noda munozara va mubohasada o'zing maqsadli yo'nalishi bo'yicha farqlanadi. Munozara va mubohasa ishtirokchilari qarama-qarshi fikrlarni o'rta qo'yish bilan yagona fikrga kelish uchun harakat qilishadi, umumiy yechim topishga va haqiqatni qaror toptirishga urinishadi. Tortishuvning maqsadi esa boshqacha: qarshi tomon ustidan g'alaba qozonish, o'z qarashida qat'iy turish va uni tasdig'ini topdirish, biroq shunga ham e'tibor berish kerakki, asl tortishuvlar shunchaki g'alaba qozonishlar uchun olib borilmaydi. O'zlarining yondashuvlariga tayangan holda polemistlar ya'ni ushbu tortishuvga kirishgan qarama-qarshi tomonlar ijtimoiy muhim masalalarni hal qilishadi, ularning chiqishlari jamiyatning samarali rivojlanishiga xalaqit berayotgan barcha narsaga qarshi yo'naltirilgan bo'ladi.

Debat so'zi esa fransuzchadan olingan bo'lib, bahs, muzokara degan ma'noni anglatadi. Muzokara deyilganda, qandaydir masalani muhokama qilish, qandaydir masala bo'yicha ommaviy bahsga kirishish tushuniladi. Debatning o'zi esa qandaydir masalalar bo'yicha fikr almashish, muhokama qilish tushuniladi. Debat, muzokara so'zlaridan odatda ma'ruzalarni, xabarlarini, yig'ilishlardagi chiqishlarini muhokama qilishda, majlislar, konferensiyalar va shu kabilarda masalalarni muhokama qilishda yuzaga keladigan bahslarni nomlashda foydalaniladi.

Bahslarning har xil turlari mavjud. Ilmiy va metodik adabiyotlarda ularni tizimlashtirishga urinishadi. Asos sifatida turli xil belgilar olinadi, biroq hozirgi kungacha bahslarning yakuniy tasnifi yaratilmagan. Bahsning xarakteriga va uning xususiyatlariga ta'sir etuvchi asosiy faktorlarga quyidalar kiradi: bahsning maqsadi, ishtirokchilarning soni, bahsni o'tkazish shakli. Mazkur omillardan kelib chiqib bahsning qanday turlarini ajratish mumkinligini tahlil qilamiz.

Ma'lumki, odamlar bahsga kirishayotib birgina maqsadni ko'zlashmaydi, ularga turli xil omillar ta'sir ko'rsatadi. Maqsadi bo'yicha bahslar quyidagi turlarga bo'linadi: haqiqat uchun bahs, kimnidir ishontirish uchun bahs, g'alaba qozonish uchun bahs, bahs uchun bahs.

Bahs haqiqatni izlash uchun, qandaydir fikrlar, g'oyalarni tekshirib ko'rish uchun, ularni asoslash uchun vosita bo'lib xizmat qiladi. To'g'ri yechimni topish uchun polemistlar muayyan muammoga nisbatan turli qarashlarni o'zaro taqqoslashadi. Ular qandaydir fikrni shu fikrga nisbatan qanday e'tirozlar bo'lishi mumkinligini bilish maqsadida turli qarshi fikrlardan himoya qilishadi yoki aksincha, qarshi tomonning fikrlariga qarshi chiqib, uning foydasiga qanday dalil-isbotlar mavjudligini aniqlashadi. Bunday bahsda dalil va isbotlar sinchiklab tanlab olinadi va tahlil qilinadi. Qarama-qarshi tomonlarning fikrlari va g'oyalari qiyosiy baholanadi, ya'ni mohiyatan haqiqat birgalikda izlanadi. Albatta, bunday bahs mazkur muammoni biladigan, uning yechimiga qiziqqan insonlar o'rtasida bo'lishi mumkin. Rus faylasufi, mantiqshunos XX asr boshlarida bahs nazariyasini ishlab chiqqan professor Sergey Povarnin: "Haqiqat uchun bahsning shubhasiz foydaliligidan tashqari u o'ziga xos go'zallikka ega bo'lib, u bahs ishtirokchilariga haqiqiy zavq va mamnuniyat bag'ishlaydi. Shuningdek, u haqiqatdan "Aql ozuqasi" bo'lib xizmat qiladi. Bunday aqliy kurash natijasida inson o'zini ko'tarinki ruhda va yanada yaxshiroq his qiladi. Va hatto agar orqaga chekinish, yon berish, o'zi himoya qilayotgan fikrdan voz kechishga to'g'ri kelsa ham, lekin yengilish natijasidagi yoqimsiz hissiyot orqa planga o'tadi" [2].

Bahs haqiqatni izlash uchun emas, balki qarshi tomonni ishontirish uchun ham olib borilishi mumkin. Bunda ikkita muhim holat ajratiladi. Bahslashuvchi qarshi tomonni o'zi qat'iy ishongan narsasiga ishontiradi. Ikkinchisi esa, bazan u qarshi tomonni o'zining xizmat vazifasi yoki qandaydir bir holat yuzasidan ishontirishga to'g'ri keladi. Lekin o'zi

uning haqiqatligiga mutlaqo ishonmaydi yoki qarshi tomon aytayotgan fikrning yolg'onligiga ishonmaydi. Bunda bahsning maqsadi o'rganish yoki ishontirish emas, balki g'alaba bo'ladi. Bunda polemistlar g'alabaga turli motivlar yordamida erishadilar. Ularning bazilari o'z nuqtai nazarida qat'iy turishadi. Jamoat manfaatlarini himoya qilishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbek tilining izohli lug'ati: 5 jildli (A. Madvaliyev umumiy tahriri ostida). - O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2006, 1-jild, 198-bet.
2. Поварнин С.И. Спор. О теории и практики спора. - М, 1996, с. 27.
3. Аверинцев С. Старый спор и новые спорщики. // Наука и жизнь, 1989, №9.
4. Jumaniyozov R. Nutqiy mahorat (Notiq, nutq, mantiq). - T.: Adolat, 2005.
5. Nurmuhammedova O'. Nutq san'ati. - T., O'zDSI, 2008.

КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИДА ХўЖА ҲАСАН АНДОҚИЙ МАЪНАВИЙ МЕРОСИНИНГ ЎРНИ

Саодат Исломовна Ҳамроева

Навоий давлат педагогика институти катта ўқитувчиси

Фируза Иноятовна Ширинова

Навоий давлат педагогика институти катта ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада ёш авлодни комил инсон руҳида тарбиялашда Шарқнинг буюк зотларидан бўлган ватандошимиз Хўжа Ҳасан Андоқийнинг маънавий камолоти, унинг илмга, тариқатга бўлган муҳаббати ва садоқати ҳақида фикр ва мулоҳазалар манбаларга ва адабиётларга таянган ҳолда ёритилган.

Таянч иборалар: Шайх, тариқат, маънавий мерос, Хожাগон, Нақшбандия, халифа, "Ансоб", фозил, зоҳид.

Шарқнинг буюк шайхларидан ҳисобланган Шайх Абу Юсуф Ёқуб бин Айюб Ҳамадонийнинг халифаларидан ҳамда ул зотнинг халифалари орасида Аҳмад Яссавий, Абдухолиқ Гиждувоний, Абдулла Баррақийлар каби алоҳида ўринга эга бўлганлардан бири - Хўжа Ҳасан Андоқийдир. Ул зотнинг тўлиқ исмлари Абу Муҳаммад ал - Ҳасан ибн ал - Ҳусайн ибн Абул Ҳасан ал-Андоқий.

Хўжа Ҳасан Андоқий муборак Навоий вилоятининг Қизилтепа ҳудудида (ҳижрий 464 - 552, милодий 1071 - 1159 йиллар, баъзи манбаларда эса ҳижрий 460 - 552, милодий 1070 - 1158 йиллар) туғилиб, яшаб ўтганлар ва бугунги кунда ул зотнинг қабрлари ҳам шу ердадир. Ҳазрати Хўжа Ҳасан Андоқийнинг ҳаёти, фаолияти, маънавий мерослари ҳақидаги қимматли маълумотларни Фаҳриддин Али ибн хусайн ал - Воиз Кошифий Сафийнинг "Рашаҳот ул - айнул ҳаёт", Тоҳир Эшоннинг "Тазкираи Нақшбандия", Муҳаммад Дорошуқунинг "Сафинат ул - авлиё", Носириддин ал - Бухорийнинг "Тухфат уз - зоирин", Мавлавий Фулом Сарварнинг "Ҳазинат ул - асфиё", Абдулкарим ас - Самъонийнинг "Ал - Ансоб" (Насабнома), Насафийнинг "Хожа Аҳмад Яссавий" каби тарихий манбаларидан, бухоролик олим Садриддин Салим Бухорийнинг "Икки юз етмиш етти пир", Иброҳим Ҳаққулнинг "Аҳмад Яссавий", Маҳмуд Ҳасаний ва Мавжуда Раззоқоваларнинг "Хожাগон тариқати ва Хожа Ҳасан Андоқий" номли рисоласида, навоийлик тарихчи олимлар С. Иноятов ва О. Ҳайитоваларнинг "Кармана тарих кўзгусида" каби тарихий асарларидан олиш мумкин. Абу Муҳаммад Ҳасан ибн Ҳусайн Андоқий Бухоронинг тасаввуф маданиятининг йирик вакили сифатида ўз замонасининг етук билимдони бўлиб, устозлари Юсуф Ҳамадонийдан сабоқ олганлар. Бу ҳақда Тоҳир Эшон ўзининг "Тазкираи Нақшбандия" асарида Хожাগонлар тариқатининг буюк намояндаси Хожа Ҳасан Андоқий Юсуф Ҳамадонийнинг иккинчи халифаси бўлганлиги ҳақида айтиб ўтади ва шундай байтни келтиради:

Боз аз Юсуфам ба Андоқий,

Нисбат омад зи соқийи боқий.

Мазмуни:

Боқий сифатли Юсуф (Ҳамадоний) дан,

Андоқийга авлиёлик нисбати келди [1].

Абдулкарим ас - Самъонийнинг "Ал - Ансоб" (Насабнома) китобида келтирилишича, "Абул Музаффар Аб-дулкарим ибн Абу Ҳанифа ибн Аббос ал-Андоқий ўз замонасининг фозил, зоҳид кишиси бўлиб, мутавозеъ ахлоқи ҳамида билан ном чиқарганлар. Шамсул Аиммаи Ҳалвойидан таълим олганлар. 400 (1010)

ҳижрий йилда туғилиб, 481 (1089) ҳижрий йилнинг шабон ойида вафот этганлар. Бу кишининг невараларидан Абу Муҳаммад Ҳасан ибн Ҳусайн ал-Андоқий, ўз даврининг тариқат илми машойихларидан эдилар ва муридларини тарбиялаш билан умрларини ўтказдилар. Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари ва одобларига амал қилганлар. Хожа Юсуф Ҳамадонийнинг сеvimли шогирдларидан бири. Хожа Юсуф Ҳамадоний билан бирга Хоразм, сўнг Бағдодга бирга борганлар. Муаллифнинг айтишларича, биринчи марта Бухорода ул зотни кўрганлар. Хожа Юсуф Ҳамадонийдан жуда кўп ривоятларни ёзиб олдим, деб таъкидлаганлар. 460 (1071) ҳижрий йилда туғилиб, 552 (1158) ҳижрий йилнинг 26-рамазонида лайлатул кадр кечасида вафот этганлар"[2].

Ушбу асарда яна шундай бой маълумотлар келтирилганлигини "Хожагон тариқати ва Хожа Ҳасан Андоқий" номли рисолада келтирилган фикрлар ҳам тасдиқдайди. Рисолада айтилишича, "Самъоний ўзининг "Ансоб" китобида Андоқий ҳақидаги қуйидаги маълумотни келтиради: "Мен аввал Марвда, Юсуф Ҳамадоний қуддиси сирруҳунинг хонақоҳларида эдим. Улар билан суҳбатлашдим (яъни Андоқий билан), лекин уларни (Андоқийни) танимадим. Ўша вақтда Бухорога бордим, улар билан учрашиб, суҳбатида бўлдим, қайтиш тараддудини килиб юрган эдим.

"Ансоб" муаллифи давом этади: "У зоти муборак (яъни Андоқий) мени бағоят икром билан кутиб олдилар. Улардан табаррук сифатида бироз ҳадис ўргандим. Улар ҳадисни устозимиз ва шайхимиз Ҳамадонийдан ўрганган эдилар"[3]. XIV асрда яшаб ижод этган Фахриддин Али ибн Ҳусайн ал - Воиз Кошифий Сафийнинг "Рашаҳот ул - айнул ҳаёт" китобида Андоқий тўғрисида "... Андоқий узоқ, ибодат қилувчи бўлиб, пайгамбаримиз суннатига эргашар эдилар, пайгамбаримизнинг маънавий ишоратларини ва Юсуф Ҳамадоний суҳбатларини муқаддас билиб бир неча йил у кишининг муридлари ҳам эдилар. Бир неча йил Бухородаги муқаддас хонақоҳда хизматда бўлганлар"[4], - деб ёзган.

Ёшлигидан илм олишга қизиққан Андоқий тариқатга шунчалик берилдики, ҳатто ўз оиласининг кундалик ташвишларини ҳам унутиб қўяди. Бу ҳақда Маҳмуд Ҳасаний ва Мавжуда Раззоқоваларнинг "Хожагон тариқати ва Хожа Ҳасан Андоқий" номли рисоласида шундай ҳикоят келтирилади: Хожа Юсуф Ҳамадоний Андоқийни ҳузурига чақириб, насиҳат килади: "Сен дарвишсан, лекин оиланг ҳам бор. Риёзатга ҳаддан зиёд берилиб, ўз оиласини унутиб, уларни ночор аҳволга солиб қўйиш, бу ақлли одамнинг иши эмас. Бу ишинг ақлга ҳам, шариятга ҳам тўғри келмайди", - дейди. Шунда Андоқий ўз устозига шундай жавоб беради: "Менинг ҳолим фақат риёзатга ва тоат-ибодатга етади, бошқасига етмайди". Бу жавобдан Хожа Юсуф Ҳамадонийнинг жаҳли чиқади ва Андоқийни урушиб беради. Ўша оқшом Хожа Ҳақ таъолони тушида кўради. Ҳақ таъолодан Юсуф Ҳамадонийга шундай хитоб келади: "Ё Юсуфу, инна аътайнокал басората ва аътайнал - Ҳасана басората валбасийра", яъни "Эй Юсуф, мен сенга фақат ақл бердим, Ҳасанга буюк ақл ва кўнгилни бердим" [5]. Бу воқеадан сўнг Ҳамадоний Андоқийни ниҳоятда азиз билиб, унга ҳурмат, эҳтиром кўрсатиб, фақат дунёвий ишлар хақидагина мурожаат килади.

Хуллас, Зарафшон воҳасида яшаб, ўз ҳаёт ва фаолиятини комил инсон тарбияси учун муҳим аҳамият касб этадиган Хожагонлар тариқатини ривожлантирган, унинг кўзга кўринган намояндаларидан Хожа Ҳасан Андоқий илмий ва маънавий меросининг асосида инсон ва унинг комиллик даражасига етиши гоёси ётади. Буюк зот Хўжа Ҳасан Андоқий қайси манзилда туғлишидан ва унинг қабри қаерда бўлишидан қатъий назар бобокалонимизнинг қолдирган бой маънавий мероси инсон камолотида муҳим ўрин тутди. Бугунги кунда Хўжа Ҳасан Андоқий

илмий ва маънавий меросининг ўрганилиб, тадқиқ этилиши ёш авлоднинг комиллик тарбиясида асосий манбалардан бири бўлиб ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. М. Ҳасаний, М. Раззоқова. "Хожагон тариқати ва Хожа Ҳасан Андоқий". Тошкент., 2003. 25-бет.
2. Абдулкарим ас - Самъоний. "Ал - Ансоб" (Насабнома). Бухоро. 1999. 5-бет.
3. М. Ҳасаний, М. Раззоқова. "Хожагон тариқати ва Хожа Ҳасан Андоқий". Тошкент., 2003. 23-бет.
4. Бухоро ҳақиқати" газетаси, 1993 йил, 29 июн.
5. М. Ҳасаний, М. Раззоқова. "Хожагон тариқати ва Хожа Ҳасан Андоқий". Тошкент., 2003. 21-22-бетлар.

ЭЖИНИЯЗ ҚОСЫБАЙ УЛЫНЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА СОЦИАЛЛЫҚ ТЕҢСИЗЛИКТИҢ СҮҮРЕТЛЕНИҮИ, ПАТРИОТИЗМ ХӘМ ГУМАНИЗМ ИДЕЯЛАРЫ

Сейтова Зухрагон Пиржановна

Ажинияз атындагы
НМПИ Тарих факультети
Доцент

Аннотация: Автор оз макаласында уллы Каракалпак шайыры Эжинияз Қосыбай улы өмирдің мақсети қәдирлилик, қәдирли болыу, қәдирин билиу деген. Әдеплилик түсиниклериндеги жақсы-жаман, ар-намыс, парыз-миннет, хуждан-ийман, адалат, дослық сыяқлы х.т.б. сытатламалар адамлардың қәдир қымбатын белгилейди, деп корсетеды.

Гильт сөзлер: Эжинияз Қосыбай улы, «Бул дуньянын көрки адам баласы», ел қәдири, журт қәдири, Ұатан қәдири.

Эжинияз Қосыбай улы 1824-жылы Мойнақ районынын, «Қамыс бөгет» деген жеринде тууылады. Ата-бабалары балықшылық, аншылық хәм егин егип күн көретуғын дийхан адамлар болған. Эжинияз жаслайынан ақ оқыуға берилген, зийрек бала болып өседи. Бирақ оның жаслайынан анасынан айрылып қалыуы, көп ғана қыйын жағдайларды бастан кешериуине себепши болады. Ол дәслеп Хожамурат ийшан медресесинде тәлим алады.

Адамнын уллы қәдири, адамзаттын қәдирлиги мәселеси барлық алдағы жәмийетлик философиялық ойлардын, тийкарғы жөнелислериниң бири. Өйткени ол хәр бир философиялық ойдың, дилуарлықтың, даналықтың негизи ретинде дәлилленген. Адамды сүйиу, адамды қорғау инсан мәпин, татыулық, дослық, паракатшылық сыяқлы түсиниклер қәдирден, қәстерден хәм хұрметтен шыққан. Себеби Эжинияз Қосыбай улы айтқанындай «Бул дуньянын көрки адам баласы», барлық жаратылғанлардың ең гөззәлы, қудайдын такаббили, абаданлық доретиушиси, дослық жыршысы, мийирбанлық уйтқысы, дуньяның хәмиршиси хәм сақлаушысы — адамның қәдирин билиу, ол қәдирди нәсийхатлау хәмме бахалылықлардан да абзал хәм қайырлы¹.

«Адам улы адам қәдирин билмесе, оннан дүзде отлап жүрген мал жақсы» деген Эжинияз, сол қәдир атлы түсиникти жоқары хұрметлеп, оны философиялық туйғы дәрежесине жеткерип, адамзаттың ең жоқарғы пәзийлети ретинде тәрийплеп, елдің әдеп-икрамлығының қәлиплесиуине хәм инсанның жәмийет шақырығына мууапық Өмирдің мақсети неден ибарат? Пәний дуньяның тек материаллық қәжетлерин қандырыуда ма? Ямаса инсан ретинде адамның қәдир қымбатын анлап, қәдирданлықта жасап, қәдириятларды түсинип, дүзиушиликте, дәретуишиликте, мийрим-шәпәтликте көринип озиниң жақсы атын қалдырып, өшпес из, мәңги естелик дүзиуге умтылыушылықта ма? Деген мәселелер адамның қәдири менен байланыслы болып кимниң қәдири қалай деген сорауға жууап бериу менен бирге, басқалардың да хәм ел журттың да қәдирин билиу түсинигине де тиккелей тийисли. Усыған байланыслы «қәдир билместиң қәдири жоқ» деген нақыл жүдә дурыс айтылған. Соның ушында Эжинияз:

«Зийуарың хошласар қәдиринди билип,
Көзини яшартып, бағрыны тилип», —

деп елдің қәдирин жоқары бахалайды.

Шынында да өмирдің мақсети қәдирлилик, қәдирли болыу, қәдирин билиу. Бунда ең дәслеп ел қәдири, журт қәдири, Ұатан қәдири хәм олардың қәдирин билиу адам қәдирлигиниң тийкары. Сонлықтан Эжинияз:

Жер хәм ел билендур, ел хәм жер билан,
Қәдирин сениң бизгә өтти Бозатау»,
—деп жырласа елиниң қәдирин жоқары бахалап,
—«Искендер Зулқарнайы киби дәуранлы,
—Хәзрети Сулайман киби пәрманлы,
—Данышманд нуктадан шийрин зибанлы,

³ Ж. Базарбаев «Миллий идея- бизиң идеямыз» Н.2003 .164-1716

—Маршуду муқаммал пирлари барды»
—деп өз елиниң қәдир қымбатын асырса, елсиз, Ўатансыз адам:
«Ашық ярсыз, бүлбил гүлсиз,
Кийик шалсиз, сона кәлсиз,
Зийуар айтар журтсыз-елсиз,
Адам бирдийўана мегзер»,—

деп адамның тәғдириңде Ўатан қәдириятының жүдә жоқары екенлигин хәттеки гүлсиз бүлбилге, шөлсиз кийикке усайтуғын жагдайлар менен тенлестиреди.

Инсан қәдириң билиў көрегенлик, ақыллылық бул әлбетте тәжирийбелер тийкарында, өмирдин, ашшы-душшысын татыў нәтийжесинде болады. «Несийбем көп шашып гайры еллерге, шөплеп болдым десем тамам болмады» деген Әжинияз:

«Қәдириң билмес туўған елдин.,
Қәдириң билмес нағыз ердин,
Басына ис түспегенше»,—

деп келтирип қәдириң қымбатын «қәдириң билмес астың нанның, бес күн зарын шекпегенше» деп нәсихатлап, өмир, хызмет, ўақыялар арқалы қәдирилиқ түсиниги сана-сезимнен, ақыл-ойдан орын алатуғынлығын көрсете келе, қәдири өмирде адамның аңлы жасаўы, өзиндеги хәм басқалардағы салахиятты, ийманлылықты түсиниўи екенлигин көрсетип:

«Қәдириң билер бир қәдириң излесе,
Қәдириң билмес жая мехман болурма»,—

деп өз қәдириң аңлаўдың абзаллығын көрсете келе Ўатан туйғысын елдиң дәстүриниң, психикалық өзгешелигинен шыққан менталитетине байланыслы:

«Хәр ким өз елинде тени тусында
Жигит қәдири болмас елден айрылса»,—

деген даналы жуўмақ шығарады.

Қәдири кисилердиң өз-ара мүнәсибегине байланыслы әдеп норма қағыйдаларын дурыс ушлаўдан қуралады. Әдеплиқ түсиниклериндеги жақсы-жаман, ар-намыс, парыз-миннет, хуждан-ийман, әдалат, дослық сыяқлы ҳ.т.б. сыпатламалар адамлардың қәдири қымбатын белгилейди.

Әсиресе ар-намысты, ийман-инсапты, дослық мийирбанлықты ушлап турыў шахстың социаллық бахасын көтереди, қәдири қымбатын көбейтип барады.

Әжинияздың идеяларында хәр бир адам инсан дәрежесине көтерилиўи оның қәдириң көтерилиўин көрсетеди.

«Сөйлегенде сөздиң парқын билмесе,
Адам деген менен инсан болурма»,—

деп адамның инсаныйлығы биринши ретте оның руўхый хәм әдеплиқ тәрептен баркамаллығы, пәклиги, мазмунлығы екенлигин көрсетеди.

Әжинияздың пикиринше адамды қәдириңлендиретуғын нәрсе менменлик. Ол қәдири-қымбатты умыттырады хәм касапатқа алып келеди:

«Қасқалдаққа бир ағары май питсе,
Ғарқылдасып қонар көлин танымас,
Патшаның дәўлети қайтайын десе,
Көзине май питип елин танымас»,—

деп қәдириңлениўдиң келип шығыў жолын көрсетеди. Адамның қәдири оның қайырхомлылығында, қайырхомлық адам қәдириң асырады. Сонлықтан Әжинияз «Жылаған мүтәжды қуўантқан жақсы» деп нәсиятлайды.

Шынында да адам оз тәбиятында қайырлылық ислеўге жаратылған, ол хәр бир инсанлық ўазыйпасы. Соның ушын бизиң хұрметли президентимиз И. А. Каримов: «Саўаплы исти хәр ким, хәр күн ислеўи керек» деп адамларды жақсы пәзийлетлерге талпындырады. Бул ис ўазыйпалы ис, адамның әдети, өзлик қәсийети. Егер адам ислеген исин миннет етсе, онда ол қәдириңликке сазаўар болады. Сонлықтан Әжинияз «Жаманның иси миннетдур», — деп тастыйықлайды хәм саған «мынаны иследим», «ананы қылдым», «мениң хәмме ўақыт аяғыма жығылмадың— деп бир ўақытлардағы әйтеўир-ақ бир исин миннет етип көзине түрткен адамлардың ислерин:

«Миннетли пал ашшы болар зәхәрден,

Кулип ойнап берген зағара жақсы»,—

деп баҳалайди. Ҳажинияз қадир мäsелесинде адамларды «жақсы», «жаман» деген баҳалар менен белгилейди. Шынында да бир өмир жасап, қадир не, қымбат не екенин билмей, өмир мазмунын аңламай, алдағы мақсетлер ушын гүреспей, онда қадирданлық жасамай ямаса қадирданлылықтың әҳмиетин түсинбей өтип атырғанлар аз ба?. Булар ҳаққында Ҳажинияз:

«Жаман ҳәм жақсың сорасан, парқын,
Аспан жер арасы оннан көп жақын»,—

деген үлкен парқты көрсетип, жаман ҳеш нәрсениң қадирин билмейди: «Жаманды өлимнен кутқарсанда саған миннетдар болмас»— деп тужырымлал:

«Яхшыны пәҳим әйле сөйлеген сөзден»..
. «Яхшының бир сөзи мәнәуйят тажы,
Жаманның ҳәр сөзи зәхәрден ашшы»... ямаса
«Ақыллы яхшынын гийнеси болмас,
Яман адам гийне тутса умытпас,
Атқа минген менен кәтқуда болмас,
Журттан асқан ақыл-хушы болмаса»—

деп адам қадиринин критериясынын рухыйлықта екенлигин ашып береді.

Әсиресе Ҳажинияз адам қадирин расғөйликте деп үйретеді.

«Өтирикти рас етип айтпаған,
«Бас кесседе туўры жолдан қайтпаған»,—

деп принципиал өз ойы пикирли адамларды қадирлесе: «Өтирикшинин болмас анты, ийманы»,— деп өтирикшини жүдә пәскешлик ретинде сыпатлайды.

Шынында да қадирли адам расғөй, бир сөзли, басқалардың гәпине ермейтуғун адам. Өзинин гәрәзсиз пикири болған адам басқаға жалтақламайды, ығбаларға ермейди, еки жүзлилиқ етпейди.

Сонын ушын бизиң Прзидентимиздиң тийкарғы талабы бизлерден ҳәм бизиң жасларымыздан гәрәзсиз ойлаў, туўры жолды гәрәзсизлик жолын тусинип, оннан бас кесседе қайытпаў. Бул руўхыйлықтын бас мäsелеси ҳәм елдин қадирин билиудин, адамың қадирин билиудин тийкары.

Ертедеги белгили қытай философы Лао-Цзыдун: «Сен бақалар менен теңиз ҳаққында сөйлеспе, ол тек өзи жасаған қудықты ғана биледи, сен ширкейлер менен жыл мәўсимлери ҳаққында сөйлеспе, ол тек бир мәўсимди ғана биледи, сен шекленген адам менен пүгкил дүнья ҳаққында сөйлеспе, ол тек аўылын ғана биледи», деген даналық гәпине дәлил ретинде Ҳажинияз:

Қаразбан қолында болса алғырпаз,
Қанатың қайыра қадирин не билсин,
Бир шопан қолында болса бир алмаз,
Шақмақ тасы етер қадирин не билсин»,—

деп ис жүзинде ҳәр нәрсениң өз қадирин тусиниудин әҳмиетин корсетеді.

Ҳажинияз Қосыбай улында дослық бул қадирданлықтың шоққысы. Ол дослар менен сәўбетлесий, қайғы ҳәм шадлықларын оларға айтып берий ҳәр бир адамның ыхтыяжы деп есаплайды. Шынында да адамға еқ керекли нәрсе жаңасыў, сөйлесий, өз сырларын достыңа айта отыра кеўлин жубатыў, шерин тарқатыў, ишин босатыў, дәртиңе дәрман табыў. «Достыннан тап» деген сөзде усыған байланыслы. Достық тек тыңлаўшы емес, жәрдем берийши, өзине исенилген сырларды сақлаўшы. Соның ушын Ҳажинияз дос болсақ сыр жасырма «Дос болып достыңнан гәпни гизнеген» жақсы ис емес, «Досқа қылап қылып ялған сөйлеген» оданда аўырырақ нәкаслық екенлигин корсетеді. Ол өзиниң «Молла Еримә» деген шығармасында дослықтың, қадирданлықтың әҳмиетин корсетип, оның мубәрәк жүзин көрип хошласып кете алмағанлығына қыйналып, достық қадирин жоқары баҳалайды.

Ҳажинияздық көрсетиуйинше наданлар менен досласқан адам ҳеш ўақыт тыныш жасай алмайды. Себеби ондай кисилердиң пайдасынан гөре зәлели көбирек болады. Олардың саған деген нийетлери жақсы болғаны менен, жақсылық қыламан деп жаманлық қылып қояды. Ақыллы адамның душпанлығы, надан адамның дослығынан зәрерли болмайды.

Ақыллы душпан зәрер еткенінде де шектен шығып кетпейди, зәрердың шегарасын биледи. Соның ушын ата-бабалардың нәсиятында: «Ақыллы душпаннан қорықпа, ақмақ достан қорық», «Достың өзиңнен пәтлирек болсын» деп үйретеді.
«Яқшы досқа бергил наньу-шөрегин,

Қайтармас сөзинди болса керегин
Базы накасларға берсең керегин,
Күнинде бир пулша миннети болмас»,—

дейди Өжинияз. Ҳақыйқат дослар ис түскенде жәрдемши, қайғылы дәмлерде жубатыўшы, жалғыз қалса. қоллаўшы. Шынындада жаман әдепсиз адамлар менен досласыў үлкен теңизде кишкене кеме менен сапар шеккенге уқсайды. Бунда адам қатты толқынларға хэм ағымларға дус келеди. Жаны бир қысым болып қорқыўдан, қайғыдан абыржыйды. Өзин усы тақылетте сезген Өжинияз:

«Шүкир ҳақтын дәрғахына,
Тениз көринди, көринди,
Қасымдағы еки уғры,
Доңыз көринди, көринди»,—

деп, әдепсиз адамлардың ең төмен теңеў доңыздай болып көрингенлигин тәрийплейди.

Дос бул тек жақсылыққа шақырыўшы, зәрерли ислерден тоқтатыўшы болады. Дослар қатты сөйлеседе олардың сөзлери пайдалы. Ҳақыйқый дослардың сөзи дәриге уқсайды. Кесел адам ашшы дәрини ишиўди әлбетте жақтырмайды, лекин ол оның саламатлығы ушын пайдалы екенлиги сөзсиз, ал жаман адам Өжинияз көрсеткеніндей:

«Яман адам достан қашар, я кешер,
Яманның, яхшыға хурмети болмас»,—

деп доссылықтың жаман екенлигин көрсетеди. Адам қәдирин билиў, өзинин, қәдирин билиў, жәмийет қәдирин билиў. Сонын ушында Өжинияз «Адам улы хешўақ қапа болмасын», — деп шақырады хэм бир-биреўдің қәдирине жетип, қапа бағышламаўға талпындырып оны хәмменин иси ретинде бағалайды. Ол белгили данышпан Конфуцийдің айтқанындай: «Өзиңе не қәлемесең, кисигеде соны ислеме», — деген көрсетпесин нақ тутады. Адам не ушын қапа болыўы керек. Себеби адамлардың хәммеси эзелден қайырлылық ислеў ушын жаратылған. Ол адамның инсаныйлық табиғый қәсийети. Ал, жаўызлық, мийримсизлик шенде-шен қубылыс, инсан тәбиятына жат, соның ушын түршиктиреди, ядында қалады.

«Жақсыда апығў — кек болмас,
Бир яманлық ядтан кетпес»,—

дейди Өжинияз.

Өжинияз шығармаларында қәдир түсиниги ең шарапатлы, ең әхмийетли категория. Ал оны Алланың бир аты ретинде келтирип оған жоқары баға береді. Ол: «бендедурман, ыразыман қәдир қуданың хәмирине» десе екінши бир қосығында: «Бәршени яратқан қәдир қудадан, инаят болмаса султан болурма» деп қәдир түсинигин жүдә жоқары қояды.

Улыўма Өжинияз шығармаларында қәдир, қәдирият, қәдирданлық өмирдеги барлық социаллық, сиясий таманларының хәммесин өз ишине алады. Әсиресе ол адам қәдирин билиўди хаял-қызлардың гөззаллығын қәдирлеў менен анлаў менен хэм оны қәстерлеў менен ушластырады.

Сонлықтан да, гәрезсиз Өзбекстанда пухаралардың қәдирлениўи, олардың еркинлигинин абзаллығын қәстерлеў, миллий идеологиянын тийкарғы шәртлеринин бири болыўына байланыслы өзлигимизди уирениўде Өжинияздың қәдир-қымбатты бағалаўдағы пикир дүньясы үлкен әхмийетке ийе.

Жуўмақлап айтқанда Өжинияздың қәдир хәккында пикирлерын хэм онын әхмийети қарақалпақ әдебиятында жана тақырып болып, ол адамлар мүнәсибегине хызмет етип, халықларды мәдениетлылыққа, әлпайымлыққа үндеўде хэм бағдарлаўда үлкен әхмийетке ийе.

Адам қәдири хәзирги гәрезсизлик заманында сиясат тараўында адам хуқықы менен ушласып, оны билиў хэм оны қәстерлеў, оны түсиниў, оны қорғаў адамның қәдирин көтерип оған тәзим етиўге шақырады.

Демек, Өжинияздың қәдир хәккында ойлары хәзирги дәўирдеги гейпаралардың қәдир не, қымбат не деген мәселеге түсинбестен, өзиниң жеке пикирине ийе болмай, бузақылардың сөзине ерип, Өзбекстанның Конституциялық дүзимин кулатыўды ойлап, елди Президентимиздің әдил сиясатынан тайдырыўға урынғанлардың наданлығын, халық дәстүрине, ислам тапсырмаларына елдің Ұатанның қәдирлигине жат ислер екенлигин толық аңлаўға мүмкиншилик береді хэм хәзирги И. А. Каримовтың инсанды ең жоқары жәмийетлик қәдириятлар үстинлигин тәмийнлеў сиясатынын әмелге асыўында Өжинияз бабамыздың қәдир хәккындағы пикирлери әлбетте жәрдем береді.

Әдебиятлар:

- 1.Махтумқули. Танланган асарлар. - Т., 1958. 431-б.
- 2.Эжинияз. Шығармалары. 66-69-б. - Там же. 131-б.

КОМПЬЮТЕР ВА ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДА АМАЛИЙ ДАСТУРЛАРДАН ФЙДАЛАНИБ АХБОРОТЛАРНИ ҲИМОЯЛАШ

Каюмова Насиба Ашуровна

Қарши давлат университети, педагогика фанлари номзоди,
"Информатика ўқитиш методикаси" кафедраси доценти.

Суропов Баходир Майдонович

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти,
педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),
"Ахборот технологиялари" кафедраси мудир.

E-mail: bahodir.suropov@mail.ru

Аннотация. Ушбу мақолада фойдаланувчилар учун компьютер ва интернет тармоғида ахборотларни ҳимоялашда амалий дастурлар ҳамда уларнинг имкониятлари ёритиб ўтилган.

Таянч сўзлар: ахборотларни ҳимоялашда ҳавфсизлик деворларини ҳосил қилиш, шифрлаш ва пароллаш.

Бугунги кунда ахборот-коммуникация технологиялари бизнинг кундалик ҳаётимизнинг барча жабхаларида сезиларли ўзгаришларни олиб кирмоқда. Ҳозирги кунда "ахборот тушунчаси" сотиб олиш, сотиш, бирор бошқа товарга алмаштириш мумкин бўлган махсус товар белгиси сифатида тез-тез ишлатилмоқда. Шу билан бирга ахборотнинг баҳоси кўп ҳолларда ўнинг узи жойлашган компьютер тизимининг баҳосидан бир неча юз ва минг баробарга ошиб боради. Шунинг учун тамомила табиий ҳолда ахборотни унга рухсат этилмаган ҳолда киришдан, қасддан ўзгартиришдан, уни ўғирлашдан, йўқотишдан ва бошқа жиноий характерлардан ҳимоя қилишга кучли зарурат туғилади [1].

Бизга маълумки ахборотларни ҳимоялаш қадим замонлардан муҳим омил ҳисобланган. Қадимда ахборотни ҳимоялаш учун турли хил усул ва воситалардан фойдаланилган. Улардан бири - сирли ёзувдир. Сирли ёзувдаги ахборотни ҳабар юборилган манзил эгасидан бошқа шахс ўқий олмаган. Асрлар давомида бу санъат - сирли ёзув жамиятнинг юқори табақалари, давлатнинг элчихона резиденциялари ва разведка вазифаларидан ташқарига чиқмаган. Фақат бир неча ўн йил олдин ахборотларни жўнатиш ва қабул қилишдаги барча жараёнлар тубдан ўзгарди, яъни ахборот юқори қийматга эга бўлиб, кенг тарқалиш имконияти мавжуд бўлган қимматли маҳсулотга айланди [2]. Ахборотни эндиликда ишлаб чиқарадилар, сақлайдилар, узатадилар, сотадилар ва сотиб оладилар. Булардан ташқари уни ўғирлаш, бузиб талқин этиш ва сохталаштириш мумкин. Шунинг учун ҳам, жамиятда ахборотларни ҳимоялаш зарурияти туғилади [3]. Юқоридагиларни инобатга олиб, биз компьютердаги ахборотларни сақлашда ҳавфсизлик деворларини ҳосил қилиш, шифрлаш, пароллаш каби ҳимоялаш имкониятини яратиб берувчи кичик дастурлар тўғрисида тўхталиб ўтамиз. Ахборотларни сақлашда ҳавфсизлик деворларини ўрнатиш.

1. PROtector firewall 1.2.10.0-бу дастурнинг имкониятлари шундаки: Дастур тармоқда ишловчи компьютерларга мослаштириб ишлаб чиқилган. Дастур компьютерни интернет орқали бўладиган ҳужумлар ва маълумотлар ўғирланишидан сақлайди. Дастур имкониятларидан яъна бири компьютерда минимал техник қурилмалар ўрнатилишига қарамасдан тўхтовсиз ишлашидадир. PROtector firewall дастури ишончли ахборотлар рўйхатини тузиш ёки уларга ҳавфсизлик деворларини ўрнатишни автоматик тарзда бажариш имкониятига ҳам эга. Дастур мукамал

интерфейс бўлгани учун фойдаланувчилардан қўшимча билимларни талаб қилмайди. Дастурда жадвал бўйича калитли сўзларни излаб топиш ва фойдаланувчига тўлиқ ҳисобот бериш имконияти ҳам мавжуд. Фойдаланувчи хусусиятларидан келиб чиқиб дастурни 5 хил усулда автоматик ва буйруқларини танлаб ишлатиш мумкин. Интернет тармоқлари ёрдамида дастур ўзгаришларини ва модулларни қулай ва бепул тарзда янгилаш мумкин. Фойдаланувчи талабига кўра PROtector firewall 1.2.10.0 дастурини ўчириш ёки иш фаолиятини тўхтатиб қўйиш ҳам мумкин.

2.Privatefirewall 6.1.20.24 -бу дастурнинг имкониялари шундаки: дастур шахсий ҳавфсизлик девори бўлиб, тармоқдаги таҳдидлар ва ҳавфли иловалардан шахсий ва офисдаги компьютерларни ҳимоялаш учун ишлаб чиқилган. Дастур созуламалари фойдаланувчилардан махсус билимларни таълаб қилмайди. Privatefirewall дастурини компьютерга ўрнатилган кейин, ўз функцияларини самарали амалга оширишни бошлайди. Лекин илғор фойдаланувчилар учун дастур таркибида катта ҳажмдаги созуламалар ва параметрли конфигурациялар мавжуд. Privatefirewall дастурининг ўзи ҳавфсизлик девори каби интеграциялашган, бунда URL адресни филтрлаш, мадуль мониторинг жараёнлари билан ҳамда модуль иловалари билан ишлаш имкониятлари мавжуд. Шунингдек, дастур портларни кўриш, IP-пакетларни кузатиш ва бошқа фойдали функцияларга ҳам эга.

Ахборотларни сақлашда шифрлаш усулидан фойдаланиш.

1.Lock_Screen -бу дастур шахсий компьютерни вақтинчалик тарк этган фойдаланувчилар учун жудаям қўлай ҳисобланади. Масалан ахборотларни сақлашда бегона фойдаланувчилардан ва болалардан ҳимоялаш. Фойдаланувчилар бу дастурни ўрнатишгач монитор экранини қулфлаш имкониятига эга бўлишади. Лекин бунинг учун аввал дастурдан "Шифрлашни ўрнатиш" буйригини танлаш лозим. Фойдаланувчи монитор экранидан шифрлаш буйригини танламаса ҳам бўлади аммо ахборотларни сақлаш сезиларли даражада пасаяди. Дастур ишга тушганидан сўнг "Экранни қулфлаш" тугмасини босиш тавфсия этилади. Асосий экран блоклангач бошқа фойдаланувчи папка ва файлларни очиш, пуск менюсидан фойдаланиш каби амалларни бажара олмайди. Блокланган монитор экранини очиш учун эса клавиатурадан "F" тугмасини босиш кифоядир. Бошқа ҳолатлар учун компьютерни қайта ўчириб ёқиш тавфсия этилади.

2.Wise Folder Hider Portable v2.02.83 -Махфий файлларни яшириш учун қулай утилита ҳисобланади. Бу утилита компьютерда бир неча киши ишласа ҳам мукамал махфийликни таъминлаб беради. Масалан ишхонадиги ҳамкасблар ёки уйдаги қариндошлардан. Бегона шахслар учун Wise Folder Hider дастури фойдаланувчисининг барча шахсий маълумотларини-расмлар, ҳужжатлар, ва ёзишмалар сингари сақлайди. Фойдаланувчи бу дастурнинг қулайлиги ва самарадорлигидан фойдаланиб компьютердаги файлларини ва ҳужжатларини бегона кўзлардан сақлаши мумкин. Дастур сермахсуллиги туфайли бегона шахслар сизнинг файлларингиз шифрланганлигини тахмин ҳам қилишмайди, бу жараён керакли ҳужжатларни келажакда компьютер хотирасидан ўчирмаслик ва нусха кўчириб олмасликда жуда катта қулайликлар тўғдиради. Шунингдек шифрланган маълумотлар мақсадли ёки тасодифий ўчириб юборилишидан ҳам ҳимояланган бўлади. Wise Folder Hider дастури ўзининг мукамаллиги, самарадорлиги, енгил ишлаши, қулайлиги жихатидан бошқа шифрлаш қобилиятига эга бўлган дастурлардан ажралиб туради. Маълумотларни сақлашда пароллаш усулидан фойдаланиш.

1.dirLock 1.4-бу дастурнинг имконияти шундаки: ушбу дастурнинг эътиборли томони шундаки унинг хажми кичик ва бепулдир. dirLock 1.4 дастури барча

NTFS тизимида ишловчи операцион системаларга мўлжалланган. Бу дастур ёрдамида фойдаланувчилар исталган каталогларни пароллаш, паролдан чиқариш ишкониятига эга бўлишади. Бундан кўриниб турибдики компьютер экранини пароллашдан кўра керакли папкани пароллаш имконияти мавжуд. Яна бир имкониятларидан бири бу папкаларни яшириш, бошқа фойдаланувчилар сиз пароллаган папкаларни ўчираолмаслигидадир. Лекин қўлаб папкаларни пароллаш тавсия этилмайди, чунки бу жараён жуда секин амалга оширилади. dirLock 1.4 дастурининг менюси жуда содда қилиб ишлаб чиқарилган фойдаланувчи бор йўғи танланган папкани устига сичқончанинг ўнг тугмасини босиш ва пароллаш буйриғига жўнатишдан иборатдир. Яъни "Lock" фойдаланувчи томонидан танланган жорий папкани пароллаш, "Unlock" папкани очиш ва паролни киритиш.

2.USB Manager 1.81-дастур имкониятларини ёритадиган бўлсак, бу дастур компьютерда USB порти билан ишловчи қурилмалар ишини бошқаришдан иборат. Дастур компьютерда жойлашган USB портларини ўчириш (принтер, сканер, флешка ва б.) яъни уларни ишини тўхтатиш ёки уларни ишлаши учун рухсат бериш имкониятини яратади. Дастурнинг фойдали томони шундаки, офисларда бегона шахслар томонидан USB портлари орқали компьютердан маълумотларни нухалаб олмаслиги ва уларни принтер ёрдамида босмага чиқармасликни таъминлайди [4]. Шунингдек, бугунги кунда замонавий хавфсизлик воситалари мобиль тизимларнинг хавфсизлиги масалаларини тўлиқ ҳал этмаяпти ва зарарли ҳаракатларнинг юзага келиши мумкин бўлган хавфларини баҳоламоқда. Шу муносабат билан, уяли алоқа дастурларининг асосий таҳдидлари ва заиф томонларини тизимлаштириш, кейинчалик мобиль тизимлар учун амалий дастурларда ахборот хавфсизлиги таҳдидларини баҳолаш методологиясини шакллантириш учун бир қатор вазифалар пайдо бўлади [5]. Хулоса қилиб шуни айтиш жоизки, юқорида келтирилган дастурлар фойдаланувчиларнинг компьютер ва интернет тармоғида ишлаш жараёнида керакли ахборотларни ҳимоялашда самарали, тизимли, комплекс ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Батаева И.П. Защита информации и информационная безопасность. <https://cyberleninka.ru/article/n/zaschita-informatsii-i-informatsionnaya-bezopasnost>
2. Яшина А.М. Современные способы защиты информации и информационная безопасность. Труды Международного симпозиума "Надежность и качество", 2018, том 2. <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-sposoby-zaschity-informatsii-i-informatsionnaya-bezopasnost>
3. Сурупов Б.М. Ахборот-коммуникация технологияларини ўқитиш методикаси. Иқтисодиёт йўналиши талабалари учун услубий қўлланма. -Тошкент. "Фан ва технологиялар", -2018. 104 бет.
4. Программы для защита информации. <https://coba.tools/zaschita-informatsii>
5. Зубков К. Н., Диасамидзе С. В. Проблемы защиты информации в приложениях для мобильных систем. Intellectual Technologies on Transport. 2017. No 2. <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-zaschity-informatsii-v-prilozheniyah-dlya-mobilnyh-sistem>

ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ В ЦИФРОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Расулова Мохирахон Саидаъло кизи

студент, Ташкентского государственного педагогического университета
имени Низомий, г.Ташкент, Узбекистан
makhira.rasulova@mail.ru

Аннотация: В статье рассматриваются особенности цифрового поколения молодежи, сформировавшихся в условиях современного общества. Роль цифровой технологии в Узбекистане. Так же рассматривается изучения такого феномена как "Поколение Z". Это словосочетания используются сегодня для обозначения поколения детей и молодежи, прошедших социализацию в условиях широкого распространения цифровых технологий.

Ключевые слова: цифровая поколения, "поколение Z", цифровое обучение, индивидуализация, психолого-педагогическая теория образования.

На сегодняшний день цифровая технология занимает лидирующую позицию. Переход к данной системе является неотъемлемой частью планов Узбекистана. Цифровая система необходима в каждой сфере: в медицине, в экономике, в образовании и т.д. Данное новшество позволяет перешагнуть человеку на новый этап развития; сэкономить драгоценное время, в то же время и черпать больше информации. Доступность информации и возможностей помогает каждому из нас становиться более просвещенными индивидуумами. В настоящее время в Узбекистане реализуется ряд инициатив, направленных на создание необходимых условий для развития роли молодежи в Цифровой системы, что, в свою очередь, повышает конкурентоспособность страны, качество образования, профессионально грамотных, конкурентоспособных кадров.

Как справедливо отметил Первый Президент Республики Узбекистан И. А. Каримов, "Мы должны однозначно для себя уяснить - не изменив систему образования и воспитания, нельзя изменить сознание людей, а значит, осуществить коренные изменения и в образе нашей жизни, невозможно достичь высшей цели - построить свободное и процветающее общество"

Цифровые технологии обладают огромным потенциалом для расширения охвата образованием и повышения его качества, однако проблемы в сфере образования нельзя устранить одними лишь технологиями. Для оптимизации обучения детей необходимо, чтобы цифровые средства применялись в условиях наличия хорошо подготовленных преподавателей, мотивированных учащихся и продуманной педагогической системы. Дети и молодежь, подключенные к интернету, высказывают свои мнения в блогах, видеообращениях, социальных сетях, журналах, комиксах, хэштегах, и других формах представления информации. Цифровые технологии уже способствуют расширению доступа к высококачественному учебному контенту, включая учебники, видеоматериалы и дистанционное обучение, по гораздо более низкой стоимости, чем это имело место в прошлом. Они способны повысить мотивацию учащихся, сделав учебный процесс более занимательным и органичным. Кроме того, они обладают потенциалом по созданию возможностей для персонализированного обучения, который помогает школьникам и студентам учиться в собственном темпе и позволяет преподавателям, имеющим ограниченные ресурсы, обеспечивать им лучшие возможности для учебы.

В сфере образования к данной категории относятся мотивация учащихся,

потенциал преподавателей и продуманная педагогическая система. Имеющиеся данные свидетельствуют о том, что при наличии позитивно ориентированных людских ресурсов технологии приносят пользу для организации обучения.

В процессе цифрового обучения живая речь школьника и студента - средство формирования и формулирования мыслей - выключена, по определению. Поэтому, если пойти по пути тотальной индивидуализации обучения с помощью персональных компьютеров, можно прийти к тому, что будет упущена сама возможность формирования творческого мышления, которое по своему происхождению диалогично. Важно найти психологически, физиологически, педагогически и методически обоснованный баланс между использованием возможностей компьютера и живым диалогическим общением субъектов образовательного процесса - педагога и обучающихся.

В цифровом обучении известен принцип индивидуализации. И в традиционном обучении он должен пониматься не как изоляция одного обучающегося от другого, тем более от педагога, а как развитие индивидуальности каждого через других, недаром Л.С. Выготский ввел понятие "зона ближайшего развития": то, что может делать ученик в сотрудничестве с педагогом (и другими учащимися, добавлю я), то на следующем шаге своего развития он может сделать это самостоятельно. Более того, учёный писал, что всякая психическая функция появляется на сцену дважды - сначала как социальное, затем как психологическое, сначала как интерпсихическое, затем как интрапсихическое

Принцип индивидуализации, понимаемый как оставление каждого обучающегося наедине с компьютерной обучающей программой:

а) ещё больше усиливает отрыв обучения от воспитания;

б) лишает обучающегося возможности полноценного психического развития, как это происходит в так называемом "чиповом обучении", при котором ребёнку вживляют под кожу чип с обучающей компьютерной программой, формирующей у него правильные поведенческие реакции. .

Ряд особенностей представителей "цифрового поколения":

- дети по большей части общаются с внешним миром преимущественно через экраны мобильных телефонов и дисплеи компьютеров;

- для большинства молодежи трудно заводить друзей в реальном мире; виртуальное общение преобладает над личным; дети быстро вступают в онлайн-контакт, однако реальные дружеские связи для них затруднены;

- каждый день дети и подростки успевают просмотреть множество экранов, поэтому у них растёт скорость восприятия информации, однако они с трудом удерживают внимание на одном предмете;

- для детей гораздо привычнее читать короткие новости, чем какую-нибудь статью; образ их мыслей отличается фрагментарностью, а суждения - поверхностностью;

- растёт число детей поколения Z, страдающих от избыточного веса;

- у них размыты социальные и гендерные ориентации, возникают проблемы самоидентификации; зыбкими становятся понятия брака и семьи;

- отсутствует реальный жизненный опыт, дети не могут решать даже небольшие проблемы, они вырастают чувствительными и пессимистическими, немногие смогут добиться независимости собственными усилиями;

- Z-поколению присуще "витание в фантазиях", им с трудом удаётся отделить черты виртуальных героев от реальных; основная причина оторванности от реальности - навязчивая массовая культура;

- почти всю информацию дети поколения Z получают из Сети, что придает

им уверенности в своих взглядах, которые далеко не всегда правильны;

- дети этого поколения ориентированы на потребление и более индивидуалистичны, чем дети предыдущего поколения; они нетерпеливы и сосредоточены в основном на краткосрочных целях, при этом менее амбициозны.

Ряд выводов:

1. необходимо проведение фундаментальных и прикладных исследований, направленных на раскрытие психолого-педагогических, педагогических и иных закономерностей общего и профессионального развития детей, подростков и студентов - представителей "цифрового поколения";

2. главным направлением исследований должны явиться не столько закономерности переработки человеком информации и механизмы работы мозга в сложившихся социокультурных условиях, чем занимаются и должны заниматься когнитивные науки, а закономерности личностного развития человека в системе непрерывного образования, начиная с момента его появления на свет; органичное место в этих исследованиях должны занять проблемы воспитания;

3. становятся всё более актуальными исследования, направленные на выявление механизмов влияния разного рода контекстов на смысл воспринимаемой обучающимся информации;

4. необходимо серьёзное повышение квалификации учителей, преподавателей, всех работников образования, а также родителей, в рассматриваемой проблемной области, соответствующее научно-методическое обеспечение деятельности педагога на всех уровнях системы непрерывного образования;

Представляется, что в качестве научной основы, к которой может быть "привязана" цифровизация обучения, в наибольшей мере способна стать психолого-педагогическая теория контекстного образования.

Список литературы

1. Вербицкий, А.А.? "Цифровое поколение: проблемы образования / А.А. Вербицкий // Профессиональное образование. Столица. - № 7. - 2016. - С. 10-13
2. Нечаев, В.Д.? "Цифровое поколение": психолого-педагогическое исследование проблемы / В.Д. Нечаев, Е.Е. Дурнева // Педагогика. - 2016. - № 1. - С. 36-45.

ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ДАРСЛАРИДА ВАТАНПАРВАРЛИК ТУЙҒУЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШ

Холматов Шерзод Алиевич

Андижон шаҳар ХТБ ва ЧҚБТ методисти

Котова Раиса Фахимовна

Андижон шаҳар 11-умумтаълим мактаби жисмоний тарбия ўқитувчиси

Ходжиматов Шавкатжон Жўраахматович

Андижон шаҳар 31-умумтаълим мактаби жисмоний тарбия ўқитувчиси

Аннотация: Жисмоний тарбия дарсларида ёшларда она ватанга муҳаббат, фидоийлик, мардлик, ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: Ватанпарварлик, миллий қадриятлар, жисмоний баркамоллик, жасурлик, мардлик, матонат, ҳаракат кўникма, малака

Ёшларни она-ватанга муҳаббат туйғуларини шакллантириш, аждодларимиз мероси ва миллий қадриятларимиз ҳақидаги тушунчаларни сингдириш билан замонавий илм, ҳунар сирларини ўрганишлари учун имкониятлар яратиб бериш, ҳозирги давр педагогикаси ва таълим тарбия жараёнларининг асосий вазифаси саналади. Ҳозирги кунларда ёш авлод тарбиясига маъсул бўлган барча ўқитувчи, педагог, мураббий ва жамоатчиликдан ўз хизмат вазифаларида маъсулият билан иш ташкил этишга ҳамда фидокорона меҳнат қилишни талаб этади.

Ёш авлодни комил инсон сифатида вояга етишларида аввало оила муҳити бирламчи ҳисобланиб, маҳалла, жамоатчилик ва мактаб жамоасининг ҳамкорликдаги режали таъсирлари катта аҳамиятга эга. Ўқувчи ёшлар онгидаги Ватан, жамият манфаатларига зид ғоялар ва зарарли одатларни бартараф этишда ўқитувчи педагоглар томонидан мунтазам равишда, бундай жамиятимиз учун зид ғоя ва одатларнинг ёмон оқибатлари ҳақида атрофлича тушунтириш ишларини олиб боришни талаб этади.

Бунинг натижасида ўқувчи ёшлар онгида она ватанга муҳаббат, ватанпарварлик туйғуларини сингдириш учун муқобил вазиятлар юзага келади. Ёш авлод онгида ватанпарварлик туйғуларини уйғун шакллантиришда ўқитувчи, педагог ва мураббийлардан ўз касбининг мохир устаси, дунёвий илмлардан хабардор, замонавий ўқитиш усуллари билан ҳар томонлама яхши қуролланган мутахассис бўлишни ҳамда фидоийликни талаб этади.

Жисмоний тарбия дарслари, машғулотларида ўқувчиларда ҳаётий зарур бўлган ҳаракат кўникма ва малакаларини ривожлантириш жараёнида Ватанимизнинг фидоий фарзандлари А.Темур, Ж.Мангуберди, Тумарис ва Алпомишларнинг тарихий шахс сифатида шаклланишларида уларнинг жисмоний баркамоллиги, жасур, мард ва матонатли бўлишларида жисмоний машқлар ва миллий спорт турлари ҳамда халқ ўйинларининг тутган аҳамияти ҳақидаги тушунчаларни бериб борилиши мақсадга мувофиқдир. Шундай экан тинчлик жарчилари ўзларининг ҳар томонлама шунга мос келишларини, улардаги барча фазилатларни муносиб бўлишини тарбиялаш учун, тренерлар ўқув машғулотларни жараёнларида астойдил меҳнат қилишлари керак. Бунда асосан ўтмишимиз сабоқларидан, аждодларимизни кўрсатган жасоратларидан ҳамда алломаларимизнинг қолдирган панду-насиҳатларидан фойдаланишлари мақсадга мувофиқ бўлар эди. Яна шуни эътиборга олиш керакки ўзбек оилаларида кураш усуллари билан шуғулланиш миллий анъана ва урф одат даражасига кўтарилган.

Ўзбек замини қадимдан буюк алломалар, полвон ва паҳлавонлар юрти хисобланиб келган. Халқимиз ўзининг миллий ғурури, ифтихори, меҳмондўстлиги ва тантилиги билан бошқа миллатлардан тубдан фарқ қилади. Ўзбекистон республикаси мустақиллигига эришгандан кейин ҳамма соҳаларда ўзининг тараққиёт йўлини ўзи танлаш ҳуқуқига эга бўлди. Қўллаб маҳоратли спортчиларимиз халқаро мусобақаларда ғолибликни қўлга киритишиб, давлатимиз мадҳияси садолари остида байроғимизни юксакка кўтарилиши оқибатида, ўзбек халқи дунё халқларига ўзлигини намоён қилди.

Бунда албатта ҳар бир спортчи томонидан қўлга киритган ғалаба, бутун ўзбек халқи ғалабаси тимсолида намоён этилади. Спорт ёшларни миллий ғурур, ва миллий истиқлол ғояси руҳида тарбиялашда катта аҳамиятга эга. Спорт мусобақаларида қатнашиш натижасида ёшлар ўзларининг жисмоний, техник ва тактик тайёргарликларини ошириш билан бир қаторда, маънавий, рухий ҳамда байналминал хислатларини тарбиялаб, ўзбек халқи маданиятини ва маънавиятини тарғибот, ташвиқот қилади. Катта-катта нуфузли мусобақаларда қатнашаётган бир ёки бир нечта спортчи тимсолида бутун ўзбек диёри, унинг аҳолиси ҳақидаги тасаввурлар шаклланади.

Ёшларимизда ота-она, оила ва ватан олдида маълум маънода қарздорлик хиссиётини уйғотади. Келажакда баркамол-комил инсон сифатида вояга етиш учун тинимсиз меҳнат қилиши, ўқиши ва изланишлари зарурлиги ҳақидаги тасаввурларни вужудга келтиради.

Бундай вазиятлардан самарали фойдаланиш, ўқувчиларда она-ватанга муҳаббат, ватанпарварлик туйғуларини ривожлантириш жараёнларини сифатли амалга ошириш ўқитувчи-педагогнинг маҳорати, малака ва илмий услубий ҳамда касбига бўлган муҳаббатига боғлиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Аҳатов Л.К. "Мутафаккирларнинг спортга оид қарашлари муҳим манбаа кашфиёти сифатида" Жисмоний тарбия ва спортда фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологиялардан фойдаланиш. Қарши 2018.

2. 2017 йил 5-июль кунги "Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб қувватлаш тўғрисида"ги фармони

МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИЗЛОЖЕНИЯ И СОЧИНЕНИЯ

Шамсиева Мохигул Нарзуллаевна

Навоийская область Кызылтепинский район 19 - школа учитель русского языка и литературы

Аннотация: В данной статье говорится о месте сочинения и изложения в школе, какое место они занимают в системе речевых упражнений.

Ключевые слова: Сочинения, изложения, синтаксические конструкции, связный текст.

Сочинения и изложения в школе занимают особое место: им в известном смысле подчинены все другие речевые упражнения. В сочинении школьник приближается к естественным условиям порождения речевых высказываний - к таким условиям, какие складываются в жизни.

Сочинения и изложения перерастают в серьезную планируемую умственную работу, имеющую не только учебно-воспитательное значение, но и служащую самовыражению, становлению личности учащегося. Они служат эффективным средством формирования личности, возбуждают эмоции, умственную самостоятельность, приучают детей осмысливать, оценивать и систематизировать виденное, пережитое и усвоенное, развивают наблюдательность, учат находить причинно следственные связи, сопоставлять и сравнивать, делать выводы.

Сочинение - это упражнение, с помощью которого учитель пытается сделать более совершенной естественную монологическую речь учащихся, стремится обогатить их опыт речевой деятельности. В начальных классах дети постепенно учатся выражать устно и письменно в связном тексте свои мысли и знания, все усложняющиеся и по содержанию, и по форме.

Готовясь к устному рассказу и письменному сочинению, школьники планируют свою деятельность и учатся:

опонимать заданную тему;

ораскрывать тему и основную мысль;

опередавать в тексте рассказа или сочинения свою позицию;

орасполагать материал в определенной последовательности, выделять смысловые части в тексте;

оозаглавливать части (составлять план) и придерживаться его в конструировании связного текста, а в случае необходимости поменять последовательность;

о использовать выразительные средства языка, строить синтаксические конструкции и связный текст;

Сочинения как устные, так и письменные различаются по источникам материала, по степени самостоятельности, по способам подготовки, по жанру. По степени самостоятельности, по методам подготовки различаются изложения и сочинения коллективные, проводимые на общую тему для всех и требующие общеклассной подготовки. В процессе работы над текстом школьники учатся анализировать, синтезировать, выделять главное, сосредотачивать внимание на одних явлениях и абстрагироваться от других.

Изложение (устное и письменное) формирует умение в разных видах речевой деятельности. с одной стороны, умение воспринимать текст на слух (аудирование) или зрительно (чтение), с другой - умение пересказывать текст

устно (говoreние) или письменно. Анализ исходного текста, его темы, идей, композиционных и языковых особенностей и последующее его воспроизведение формирует у учащихся умения связной речи (коммуникативные умения). Это умение раскрывать тему и основную мысль высказывания; умение собирать и систематизировать материал к высказыванию по такому источнику, как книга; умение планировать и создать высказывание с учётом его задачи, темы, основной мысли; умение строить монологические высказывания разных функционально-смысловых типов (описание, повествование, рассуждение) и др.

При работе над выборочным изложением важно правильно отобрать материал, сохранив при этом стиль автора. Во время подготовительной работы по отбору материала важным повторить изученные средства выразительности, провести словарную работу, составить план будущего изложения. Схема подготовительного урока к изложению: постановка цели урока, вступительное слово (об авторе, о произведении, из которого взят отрывок для изложения), выразительное чтение текста, беседа по содержанию и структуре исходного текста (составление плана), языковой анализ, уточнение задачи изложения, повторное чтение текста.

Выборочное изложение - это такой вид изложения, при котором учащиеся передают содержание по одному из освещённых в тексте вопросов. При проведении выборочного изложения сначала находят главы, в которых описываются определённые явления или события (например, из жизни какого либо героя), затем выделяют в них части и озаглавливают каждую часть. Получается своеобразный план изложения, в соответствии с которым проводится пересказ и письменное изложение на указанную тему. При выборочном воспроизведении текста ученики выделяют одну часть материала и отвлекаются от другой, что развивает такую мыслительную операцию, как абстрагирование, способствует активности и избирательности мышления. Отсюда следует вывод, что этап планирования своих действий при работе над изложением и сочинением в структуре речевого действия незаменим и отсутствие его приводит к нарушению единой системы развития связной речи в речевой деятельности.

Использованная литература:

- 1.В. Маяковский. Полное собрание сочинений. В 13-ти т. М. 1959 т 12.
- 2.Вопросы литературы, 1986 № 10.
- 3.Цецорин Т.А. Организация образовательного процесса на основе ресурсного подхода. - Белгород, 2002. - 170 с.

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ

Шойназарова Вазира Хушбаковна

Преподаватель кафедры Гуманитарных предметов
Ташкентского государственного аграрного университета Термезского
филиала, Узбекистан

E-mail: vaziraxon.ru@mail.ru

Зоирова Матлоба Умбаровна

Студент Термезского государственного университета,
кафедры Методика английского языка, Узбекистан

Аннотация: Статья посвящена об организация самостоятельной работы студентов По английскому языку в вузе. Приведены некоторые методические рекомендации об организация самостоятельной работы студентов по английскому языку в вузе. Ключевые слова: Английский язык, обучение, деловые игры, дебаты

Самостоятельная работа студентов - это любая деятельность, связанная с воспитанием мышления будущего профессионала. Любой вид занятий, создающий условия для развития мышления, познавательной активности студента, связан с самостоятельной работой. В широком смысле под самостоятельной работой следует понимать совокупность всей самостоятельной деятельности студентов как в учебной аудитории, так и вне ее, в контакте с преподавателем и в его отсутствии.

Давно известно, что только истина, полученная путем собственного напряжения усилий, имеет огромную познавательную ценность. Именно поэтому всегда в учебном процессе уделялось достаточно времени самостоятельной работе студентов в виде конспектирования дополнительной

литературы, подготовки к семинарским и практическим занятиям, написании работ различного характера (рефератов, курсовых, дипломных и др).

Самостоятельная работа реализуется:

1. Непосредственно в процессе аудиторных занятий - на лекциях, практических и семинарских занятиях, при выполнении лабораторных работ.

2. В контакте с преподавателем вне рамок расписания - на консультациях по учебным вопросам, в ходе творческих контактов, при ликвидации задолженностей, при выполнении индивидуальных заданий и т.д.

3. В библиотеке, дома, в общежитии, на кафедре при выполнении студентом учебных и творческих задач.

Таким образом, самостоятельной работа студентов может быть как в аудитории, так и вне ее. Тем не менее, рассматривая вопросы самостоятельной работы студентов, обычно имеют в виду в основном внеаудиторную работу. Следует отметить, что для активного оперирования знаниями в процессе аудиторной работы необходимо, по крайней мере, понимание учебного материала, а наиболее оптимально творческое его восприятие.

Главной задачей организации самостоятельной работы студентов является создание условий для развития мыслительной деятельности студентов, с переходом от роли пассивного потребителя знаний и формального выполнения определенных заданий к познавательной активности с формированием собственного мнения при решении поставленных проблемных задач. Цель СРС - научить студентов осмысленно и самостоятельно работать сначала с учебным материалом, затем с научной информацией, с тем, чтобы научить его в дальнейшем постоянно

повышать свою квалификацию в современном динамично развивающемся мире.

Произошедшее сокращение числа аудиторных занятий в пользу самостоятельной работы само по себе не решает проблем улучшения качества образования. Рассмотрим факторы, способствующие активизации самостоятельной работы.

Если студент знает, что результаты его работы будут использованы в учебе и дальнейшей профессиональной деятельности, то отношение к изучению языка существенно меняется в лучшую сторону и качество выполняемой работы возрастает. При этом важно психологически настроить студента, показав ему, как необходима выполняемая работа.

В рамках самостоятельной учебной деятельности можно использовать среди других следующие формы организации учебного процесса:

- деловые игры;
- дебаты;
- увлеченное преподавание;
- новизна учебного материала;
- использование новых и нетрадиционных форм обучения:
- проблемное обучение;
- обучение с компьютерной поддержкой;
- применение мультимедиа - систем;
- использование интерактивных компьютерных средств;
- взаимообучение (в парах, микрогруппах);
- тестирование знаний, умений;
- показ достижений обучаемых;
- педагогический такт и мастерство педагога, отношение педагога к своему предмету, обучаемым.

Обучаемые осознанно и единодушно формулируют свои потребности как коммуникативные, а именно: читать и писать с профессиональной целью и для расширения кругозора, использовать английский язык в устной форме официально-делового стиля, владеть методами изложения материала в устном публичном выступлении и др.

На занятиях по официально - деловому стилю, с целью формирования коммуникативных умений и навыков студентам могут быть предложены деловые игры, которые, как правило, вызывают большой интерес и помогают закреплять полученные теоретические сведения.

Например, студентам предлагается следующая игра, перед проведением которой студенты знакомятся с правилами речевого поведения вежливых партнеров. Затем разыгрывается ситуация:

Вы хотите поступить на работу, о которой узнали из рекламного объявления. Вы оставили заявление. И вот вас вызывают для собеседования и решения вопроса. Вы пришли к руководителю предприятия (школы, фирмы, издательства и т.д.). Вы очень хотите, чтобы вас приняли на интересную и хорошо оплачиваемую работу. А у руководителя предприятия - большой выбор. Ваша задача - показать свою компетентность, желание работать и готовность приступить к работе немедленно. Вместе с тем не забывайте: вы должны оговорить важные для вас условия контракта. Итак, подумайте, как вы войдете, как поздороваетесь, что скажете о себе (если вас спросят); каким тоном, как спросите о контракте, как и за что будете благодарить, что скажете в конце беседы. "Руководитель" тоже должен подготовиться к беседе: ему важно взять хорошо подготовленного, контактного, ответственного сотрудника.

При проведении занятий по английскому языку с продуцированием

собственного высказывания по предложенной теме путем ответов на вопросы следует учитывать следующие виды работы:

- Упражнения для постановки голоса.
- Работа с дикцией и артикуляцией. Энергетика речи.
- Работа с текстами.
- Чтение незнакомого текста (с листа).
- Теория и техника вопросов.
- Правила аргументации.
- Невербальная составляющая публичного выступления (мимика и жесты).
- Уверенность в себе (снятие "страха сцены").

Проведение такого рода занятий приводит к следующим результатам: закрепление у студентов полученных знаний, умений и навыков, формирование умения отстаивать свою позицию, действовать в новых непредсказуемых ситуациях. Цель таких занятия - дать возможность участникам освоить приемы ведения деловых бесед, чтобы применять их в дальнейшей профессиональной деятельности.

Таким образом, грамотная организация самостоятельной работы студентов ведет к повышению результатов учебной деятельности студентов вообще и самостоятельной работы в частности, продуктивной познавательной деятельности, способствующей активному овладению языком.

Список литературы

1. Григорян В.Г. Роль преподавателя в организации самостоятельной работы студентов. //Высшее образование в России, 2009, № 11. - С.108-114.

2. Тимохина Т.В., Касенова Н.А. К вопросу о повышении компетенции межкультурного общения. //Материалы международной научно-практической конференции "Наука и ее роль в современном мире". - Караганда: Болашак, 2009. - С.423 - 425

ФИЛОЛОГИЯ ЙЎНАЛИШИ

INGLIZ TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN TEXNOLOGIYASINING AHAMIYATI

Azimjonova Zulfiya Erkinovna

Buxoro viloyati Qorako'l tumani 18 - umumiy o'rta ta'lim maktabi Ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida ingliz tili darslari jarayonida o'quvchilarning nutq ko'nikmalarini shakllanishi va rivojlanishda o'yin texnologiyasidan foydalanish va ularning ahamiyati to'g'risida fikrlar bayon etilgan.

Tayanch iboralar: Og'zaki nutq, o'yin texnologiyasi, rolli o'yinlar, metod, leksik o'yinlar, grammatik o'yinlar, fonetik o'yinlar, orfografik o'yinlar.

Dars jarayonlarida o'quvchilarning og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda o'yin texnologiyasidan foydalanish his - hayajonni, diqqatni, imkoniyatni oshiradi va o'quvchini bilimli, kuchli, tezkor bo'lishini talab qiladi. Metodika o'yinni vaziyatli mashq deb talqin qiladi. O'yin quyidagi metodik vazifalarni hal qilishga yordam beradi:

1.O'quvchilarning nutqini rivojlantirish uchun psixologik tayyorgarligini tashkil qiladi.

2.O'quvchilarga til materiallarini, nutq namunalarini ko'proq qaytarib qo'llashga tabiiy vaziyat, holat vujudga keltiradi.

3.O'quvchilar sharoitga, vaziyatga qarab mustaqil tayyorlanmagan nutq qilishga o'rganadilar.

Til materiallarini amalda qo'llashni, tinglab tushunishni, gapirishni, o'qishni o'rgatishda, rivojlantirishda turli xil o'yin turlaridan foydalaniladi.Til materiallarini qo'llashni faollashtirish malakalari uchun leksik, gramatik, fonetik va orfografik o'yin turlari qo'llaniladi. Yana ijodiy o'yin, mazmunli o'yin, taqlid qilish o'yin turlari bor.

Leksik o'yinlar:

1.O'qituvchi stol ustiga predmetlarni qo'yib, inglizcha aytadi va kim tez ola olsa, shu yutadi.

2.Bir o'quvchi bitta so'zni o'ylaydi, qolganlar "Is this a pen? Is this a book?", deb so'raydi, o'quvchilar topa olmasa" No, it is not", topishsa "Yes, it is" deb javob beradi. Shu o'yinni aksini qilib o'ynash mumkin. O'quvchilar bitta so'z o'ylaydi, bir o'quvchi "Is this a pen? Is this a pensil?", deb so'raydi. O'quvchi esa "Yes it is" yoki "No it is not", deb javob beradi. O'yin o'ylangan so'zni topilishi bilan tugaydi.

Grammatik o'yinlar muhim zarur Grammatik tuzilmalarni qo'llashni o'rgatish, rivojlantirish uchun o'tkaziladi. Bunday o'yinlarga ko'pincha " to be, to have, may, must, can fe'llari, there is there are" iboralarini olinadi. O'yinlar ko'pincha musobaqa tarzida o'tadi, ularda boshlovchi va boshqaruvchilar bo'ladi.

Fonetik o'yinlar o'quvchilarning talaffuzini mashq qildirish, she'rlarni baland ovozda talaffuz qilishga o'rgatishda ishlatiladi. Bunda she'rlar o'quvchilar bilan oldin yodlanadi, so'ng yoddan musobaqa qilib aytiladi.

1.Kim {r}tovushi bor so'zlarni tez, to'g'ri talaffuz qiladi, bunda 2 o'quvchi qatnashadi.

2.Kim [y] tovushi bor so'zdan ko'p topib tez, to'g'ri talaffuz qiladi va yozadi.

3.She'r aytirish kabilar.

Orfografik o'yinlar. Bu o'yinlardan yozuvni o'rgatishda foydalaniladi. Bunda yo'yinlarni ham turi ko'p bo'lib, men quyidagilarini aytib o'tmoqchiman.

1.O'qituvchi 2 ta o'quvchini qo'lga alohida qog'ozga yozilgan harflarni berib, "pencil" deydi, kim tez doskaga borib shu so'zni yasasa, u g'olib sanaladi.

2.Doskada so'zlarni bitta bosh va oxirgi harfini yozib to'ldirish.

3.Kim ko'p so'z yozish kabilar. Bu o'yinlar ham musobaqa tarzida o'tadi.

Hozirgi paytda ingliz tilini o'rgatishda rolli o'yinlardan keng foydalaniladi. Ular oldimizga qo'ygan maqsadga erishishda, qiziqtirishni orttirishda, darsga jalb qilishga salmoqli ijobiy yordam beradi.

Three bears

Characters: Father bear, Mother bear, Baby bear, Little girl.

Scene I

(Three Bears are sitting at the table, drinking milk.)

Mother Bear: Take your cup, Father!

Father Bear: Thank you!

Mother Bear: Take your little cup, Baby.

Baby Bear: Thank you, Mummy dear□Mother, it is too hot!

Father Bear: Then let us go for a walk.

(The Bears go out of the room.)

Scene II

(A little girl comes in and looks round)

Little girl: Whose room can it be?

(Looking at the table). I am hungry.

(Sits down at the table and tastes the milk).Oh, this milk is too hot for me!....

Oh, this milk is too cold for me!...

This milk just right for me.

(The noise of the Bears steps is heard. The Girl hides under the table).

Scene III

(the Bears enter the room and take their places at the table).

Father Bear: My cup is not full.

Mother Bear: And my cup is not full.

Baby Bear: And my cup is empty.

(They look round) Oh, who is this?

A little girl!

Father Bear, Mother Bear and Baby Bear:

Let us eat her up!

Little girl: No, you won't!

(Runs away. The Bears try to catch her, but fall down).

Mother Bear: It is your fault.

Father! You fell and I fell, too!

Baby Bear: And I fell because you fell.

(All together, shaking their heads): And the Little girl has run away. Oh, oh, oh.

Xullas, o'quvchilarga xorijiy tilni o'rgatishda umumta'lim maktablarida o'qitiladigan darslar jarayonlarida o'yin texnologiyalaridan foydalanish samarali natijalarni beradi.

Adabiyotlar

1.Жалолов Ж. Чет тили ўқитиш методикаси. - Т.: Ўқитувчи, 1996.

2.Зарипова Р. А. Чет тиллар ўқитиш методикасидан қўлланма. - Т.: Ўқитувчи, 1986.

3.Зимняя И.А. Психология обучения иностранным в школе. - М.: Просвещение,

1991.

4.Ляховицкий М.В. Методика преподавания иностранных языков: Учебное пособие. - М.: Высшая школа, 2016.

CLASSIFICATION OF PROVERBS AND SAYINGS IN COMPARATIVE TRANSLATION STUDIES

Muzaffar Obilov
English teacher

Folklore has always been dedicated to the national languages, competing with the words and writings of great thinkers. In addition, thinkers found themselves happy when their thoughts turned into winged emotions and were used side by side with proverbs in the daily communication of an entire generation. In proverbs and sayings, the expression of thought, national characteristics are more vivid. Knowing the proverbs in the language he created will help you not to get lost in a foreign language environment, will open the door to mutual understanding and trust, and will increase the reader's reputation in the field of language.

The enrichment and refinement of any national language is mainly due to the resources that make up that language. Each national language has its own vocabulary and grammatical structure, which develops, enriches and constantly strives for perfection, mainly on the basis of its own internal laws of development.

The current development of the science of literature shows that no nation can separate literature from other literatures and study it separately.

One of the problems a translator faces when translating proverbs and sayings is that he must be familiar with the customs, culture, and history of the people to whom the proverb he is translating belongs.

Proverbs, sayings, wise sayings, and idiomatic expressions are difficult to translate because they reflect the unique characteristics of each language. It is not easy to express such features with other language tools, of course, proverbs and sayings are a treasure trove of language.

The problem of translating phraseologies has been worked out quite perfectly in recent years on a number of bases of translation theory. For example, G. Salomov in his book "Proverbs and Idioms" and in his dissertation on this topic described proverbs and idioms, showing their differences, as well as the principles of translation into Uzbek. developed

We see the similarities and similarities between the proverbs and aphorisms observed in the translated works and the Uzbek folk proverbs and sayings. It is a testament to the friendship and mutual understanding that has existed between nations since ancient times. For example, "Swallow poison for your friend," "Avoid slandering your friend," "A foolish friend is worse than a wolf," and so on.

We find in the works of scholars and writers some ideas and considerations that the translation of phraseological expressions is a very complex task.

In the works of many writers, poets and scholars, it is emphasized that translating proverbs, sayings and idioms from one language to another is an important and complex task: "Each language has its own phrases, its own proverbs, phrases cannot be translated into other languages with alternative words "(A.S Pushkin); each language has its own tools and characteristics. In order to express an image or a sentence, it is sometimes necessary to change them in the translation (VG Belinsky).

Many of our idiomatic expressions are not reflected in our existing bilingual dictionaries, and many of them are limited to alternatives that are inconsistent and sometimes unrealistic. The creation of English-Uzbek, Uzbek-English dictionaries can eliminate the confusion of phraseology in the practice of translation.

There are proverbs and sayings in other languages that the wisdom that comes from

them is not reflected in the words in the embarrassed translation. There are many such proverbs and sayings. Thus, the wisdom reflected in many proverbs, parables, and idioms in other languages can only be realized by replacing them with alternatives in our mother tongue.

AV Fyodorov writes: "Thus, the original author of the translation, who moved to our side, will remain in force.

But neither this type of translation nor any other type that we travel to other countries can be universal. Not every one of them is crucial.

These types of translations are inextricably linked, one complementing the other, except in cases where the translation reaches the point of negation.

A firm decision in this regard always depends on the conditions under which we use the types of translation! "

In the process of translating proverbs and sayings, they can be translated and classified according to the following characteristics.

- Translation of idioms derived from the names of animals;
- Translation of phraseologies that reflect the object number and the relationship of numbers;
- Translation of phraseology from the names of the body parts of the object;

The content of certain events and happenings is understood through certain things and concepts. In the study of the phraseology of languages, to determine the names of things that people perceive as symbols of events.

This means that the name of an animal or bird, whether it is an object for a proverb or a parable, whether it moves for better or for worse, or its place in the household, is not determined by the benefits or harms it brings to man.

The English proverb "Hawks will not pick hawks eyes out" has an Uzbek equivalent of "qarg'a qarg'ani ko'zini cho'qimas"

In French it is interpreted as "Corbeux contre corbeuse he se crevent jamais lis yeux". The reason why this proverbial object corresponds to each other in different nations is that in almost all nations the crow is a symbol of unhappiness, war is a symbol of strife. That is why the people used the name of the crow when they created the proverb that "two evils do not harm each other." For example:

- The fish rots from the head;
- Do not burn the blanket bitterly;
- Death of a dog to a dog;
- Does not hurt ants;
- Turtle step;
- Satan's step;

The equivalents of 1,2,3,4 are based on the same object, while the objects of the second proverb are slightly different, but the sixth idiom is based on a completely different object.

The conclusion is that the figurative expressions of animal names are a linguistic reflection of man's long-standing relationship with the animal kingdom and his careful observations. They play an important role in the phraseology of any language.

TIL-MILLAT KO'ZGUSI

Qalandarova Inobat Ochilovna

Samarqand viloyati, Paxtachi tumanidagi 47-maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tilimizning ahamiyatini ochib berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Til, davlat tili, ona tili, xalq.

Til haqida faylasuflarimiz ko'p va xo'p ma'lumotlar berishgan. Biz ona yurtimiz haqida, mustaqilligimiz, ma'naviyatimiz, madaniyatimiz haqida yonib - jo'shib suylaymiz, maftunkor qo'shiqlarimizda, ohangrabo she'riyatimizda sevib kuylaymiz. Buyuk allomalarimizning ma'naviy boy merosini o'rganib cheksiz faxrlanamiz.

Ona tili millatning birligi va birdamligining timsolidir. U millatni yagona xalq sifatida o'z atrofida birlashtiradi va dunyoda borliqni ta'min etadi. Har bir millatning o'z Vatani, oilasi bo'lgani kabi uning jonajon va betakror ona tili ham bo'ladi. Inson uchun uning vatani, ota-onasi, oilasi qanchalik qadrlil bo'lsa, uning ona tili ham shu qadar aziz va muqaddas bo'ladi. Hattoki, go'dak ham o'z vatanini, ota-onasini, dunyoni o'z ona tili orqali angelaydi va atay boshlaydi. Farzand tarbiyasida onaning o'rni beqiyos bo'lganidek, insonning hayotda o'z o'rnini topishida, kamolotga erishuvda tilning o'rni ulkan ahamiyatga ega. Shu bois tilni, onaga qiyoslab ona tili deb ataydilar. Til inson vujudida qon-qoniga singib oqadi. Jamiki, ezgu fazilatlar, avvalo, ona allasi va ona tilining bebaho jozibasi orqali singadi. Inson qalbida ona tiliga nisbatan sof tuyg'u, mehr-muhabbat alanga oladi. Turk dunyosining buyuk marifatparvar ijodkori Ismoilbek Gaspirali aytganidek: "Millatning ikki asosi bordur. Bu ularning tili va dinidir. Agar millat hayotidan shu ikkisidan biri sug'urib olinsa, bu millat tanazzulga yuz tutur".

Suvsiz daryo bo'lmaganidek, tilsiz millat ham vujudga kelmaydi. Biror millatga mansub bo'lgan til, o'sha millat bilan yashaydi va bardavom bo'ladi. Ota-bobolarimiz qadimdan tilni asrab avaylashgan, rivojlantirishgan. Masalan, A.Navoiy, Zahriddin Muhammad Bobur, Lutfiy va boshqalar. O'zbek tilining rivoji uchun beqiyos hissa qo'shganlar. Turkiy tillar oilasiga mansub bo'lgan o'zbek tilimiz bizning bebaho boyligimizdir. So'z mulking sultoni, buyuk mutafakkir Alisher Navoiy o'zi yashagan murakkab davr - XV asrda tilimiz ximoyasiga o'tlanib, turkiy til o'z imkoniyatlari jihatidan boshqa tillardan sira qolishmasligini ilmiy va amaliy jihatdan isbotlab berdi. O'zining "Hamsa" kabi shoh asarini turkiy tilda yaratdi. Hozirda ham shoirlarimiz o'zbek tilining boyligini, uning buyukligini namoyon etuvchi asarlar yaratmoqdalar. Boisi buyuk adabiyoti bo'lgan xalqning buyuk tili ham bo'ladi. Insonning qanday ma'naviyatga ega ekanini uning tilida, chiroyli nutqida namoyon bo'ladi. Til millatning buyuk boyligi, bebaho xazinasi, tunganmas mulkidir. Chunki millatning tarixi, uning madaniy, ma'naviy merosi, urf-odatlaril va an'alari unda mujassam bo'ladi. Shu sababli ona tilimizni asrab-avaylash, uni boyitishimiz va avlodlarga to'liqligicha yetkazishimiz kerak. Birinchi Prezidentimizning ta'bri bilan aytganda "O'zlikni anglash, milliy ong va tafakkurning ifodasi, avlodlar o'rtasidagi ruhiy-milliy bog'liqlik til orqali vujudga keladi". Bu fikrlarni doimo yodimizda tutishimiz kerak. Darhaqiqat, tilsiz millat rivojlanmaydi, taraqqiy etmaydi.

1989-yil 21-oktabrda o'zbek tiliga davlat tili maqomi berildi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida o'zbek tili maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo'yildi. O'zbek tili haqidagi qonun qabul qilinganidan so'ng barcha davlat hujjatlari o'zbek tilida yuritiladi, gazeta va jurnallar o'zbek tilida chop etila boshlandi. 1993-yil 2-sentabrda "Lotin tiliga asoslangan o'zbek alifbosini tuzish tog'risida"gi qonun qabul qilingandan so'ng,

mamlakatimiz har tomonlama rivojlandi va jahon kommunikatsiya tizimidan munosib o'rin egallash muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Shu sababli chet ellerda ham o'zbek tiliga qiziquvchilar, uni o'rganuvchilar soni ortib bordi. Dunyoda 5600 dan ortiq tillar mavjud bo'lib, bundan 200 tasigina davlat tili sifatida qabul qilingan. Ularning orasida o'zbek tilining borligi uning naqadar sof, mukammal, purma'no va jozibadorligidan darak beradi. Rossiyalik tilshunos olim, professor A. M. Kozlyanina "O'zbek tili nafis va musiqa ohangidek jozibador" deb bejiz ta'kidlamagan. Shunday ekan ona tilimizning shundayin go'zalligini, sofligini keying avlodlarga yetkazish bizning vazifamizdir. Negaki, ona tilni ulug'lash, asrab-avaylash o'sha tilda so'zlashadigan har bir insonning burchidir.

Til muloqot vazifasi ham hisoblanadi. Hammamizga ma'lumki, mashhur bo'lgan A. Navoiy bobomizga tegishli "Ko'ngil qulfi maxraning qulfi til va gulfin kalitin so'z bil". Inson qalbining xazinasini til, bu qalb xazinasining kaliti so'zdir. O'zbek tilining so'zlari shu qadar ma'noli, ko'pki bitta ma'noga ega bo'lgan tushunchasi bir nechta so'zlar orqali ifodalash bo'ladi. Masalan, birgina ko'z so'zining bir necha ma'nolari bor. Bilamizki bir tushunchaga tegishli so'z, bir necha so'zlar bilan ifodalansa, ya'ni sinonim so'zlari qanchalik ko'p bo'lsa, ayni shu til boy til hisoblanadi. Ko'plab adiblarimiz til haqida ko'plab hikmatli so'zlarni aytganlar va tilni turlicha ta'riflaganlar. Masalan, "Til-millat ko'zgusi", "Til-ma'naviyat ko'zgusi", "Til-millatning bebaho boyligi" va shu kabilardir. Shuni ta'kidlash kerakki, o'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi xalqimizning milliy mustaqillikka erishish yo'lidagi muhim qadamlaridan biri bo'lgan edi. Istiqloq yillarida mamlakatimizda barcha sohalarida bo'lgani kabi tilimiz taraqqiyotida ham muhim o'zgarishlar yuz berdi. O'zbek tilining xalqaro miqyosda obro'si oshdi. "Davlat tili haqida"gi qonun ona tilimizning bor go'zalligi va jozibasini to'la namoyon etish bilan birga, uni ilmiy asosda rivojlantirish borasida ham keng imkoniyatlar yaratdi. Til - millat qiyofasining bir bo'lagi. Dunyodagi barcha xalqlar o'zining milliy rasmiy tiliga ega deb aytolmaymiz. Chunki bu xalqning milliy mustaqilligi bilan bog'liq. Mutaxassislarining so'zlariga qaraganda, bugungi kunda har ikki haftada bitta til yo'qolib bormoqda. Bu o'z navbatida o'sha tilda so'zlashuvchi xalqlarning yo'qolishini anglatadi. YUNESKO vakillarining so'zlariga qaraganda, qachonlardir odamlar so'zlashadigan tillarning soni 7 mingdan 8 mingtagacha yetgan bo'lsa, bugungi kunda sayyoramizda 6 mingta til mavjud bo'lib, ularning 90 foizi yo'qolib ketish arafasida turibdi. Bu asosan sivilizatsiya tufayli madaniyatidan ayrilayotgan kam sonli millatlarning tillaridir. Bu tillarda so'zlovchi aholining ayrimlari yozuvga ega bo'lsa, ayrimlari bundan bebahradir. Masalan, Afrika tillarida so'zlashuvchi aholining 80 foizi xamon o'z yozuvlariga ega emas. Minglab tillardan ta'lim tizimida foydalanishning imkoniyati yo'q. Internetdan foydalana olmaydigan tillar haqida-ku aytmasa ham bo'ladi. Chunki yangi texnologiyalarning rivojlanishi tufayli ayrim xalqlar o'z tillaridan ko'ra zamonaviy tillardan foydalanishga majbur bo'lmoqda. Bugun Internet tilining 81 foizi ingliz tiliga to'g'ri keladi.

Til - millatning ma'naviy boyligidir. Til nafaqat muammola vositasi - balki xalqning madaniyati, urf-odati, uning turmush tarzi, tarixidir. Turli xalqlarning tillariga xurmat esa o'z navbatida o'zaro tushunishni, muloqotlarga imkoniyat yaratadi. Tillarni saqlanib qolishi uchun esa bu tillarni qo'llab-quvvatlash zarurdir. Aynan til tufayli insoniyat u yoki bu xalqqa mansubligidan faxrlanib yashaydi. Barcha tillarni tan olish va xurmat qilish tinchlikning birdan bir kafolatidir. Shu sababli ham har bir xalq o'z tili saqlanib qolishi uchun harakat qiladi. XXI asr o'rtalariga borib, Xitoy tili asosiy til bo'lib olishi mumkin. Olimlarning fikricha, til yashab qolishi uchun undan kamida bir millon kishi so'zlashishi kerak ekan. Biroq bunday tillar dunyoda atigi 250 tadir. O'zbek tili ham mana shu 250taning ichida ekani quvonarli, albatta.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam, tilni sevish, uni ardoqlash, millatni sevish va uni qadrlash bilan teng hisoblanadi. Har qaysi xalqning turmush tarzi, urf-odatlarini, madaniyati

uning tilida o'z ifodasini topadi. Til - millat ko'zgusi, deb bejiz aytilmagan. Xalqimizning necha asrlik boy tarixi, ko'hna va serqirra madaniyati o'zbek tili ta'sirida shakllangan. Ulug' shoirimiz Alisher Navoiy shu tilda bebaho asarlar yaratib, dunyoni lol qoldirgan. Bugungi kunda jahonning barcha mamlakatlarida davlatimiz delegatsiyalari tashrifi, yoshlarimiz yutuqlari, sportchilarimiz g'alabalari sharafiga o'zbek tilida madhiyamiz kuylanayotir.

Biz tilimizni to'g'ri o'rganishni avvalo bog'chalarda, maktablarda, oliy o'quv yurtlarida yo'lga quyishimiz kerak deb o'ylayman. Balandparvoz gaplardan kechib tilimiz masalasiga jiddiy e'tibor ko'rsatishning payti kelganligini hammamiz his etmog'imiz va bunga amalda o'zimiz ham itoat qilishimiz shart deb bilaman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. -Toshkent. ?Sharq? 2001. Oliy ta'lim me'yoriy xujjatlari.
- 2.Ta'lim va tarbiya. // Jurnal. 2005 yil 3-4 sonlari.

XX ÁSIRDĪN 30-JĪLLARĪNDAĒI QARAQALPAQ POEZIYASINDA EKI QATARLĪ BĀNTLER

Mambetov Ikram Kamalovich

Berdaq atındaĒi Qaraqalpaq mámleketlik universiteti,
Nókis, Qaraqalpaqstan, Ózbekstan

ANNOTACĪYA

Maqalada qaraqalpaq poeziyasında eki qatarlı bāntler haqqında sóz etiledi. Bānt boyınsha aytlĒan teoriyalıq pikirler arqalı olardıń XX ásirdeń 30-jllarındaĒi qaraqalpaq poeziyasındaĒi ornı hām rawajlanıw baĒdarları haqqında túsinik beriledi. Eki qatarlı bāntlerdeń mazmunı hām formalıq ózgeshelikleri boyınsha analiz islenedi.

Tayanısh sózler: Bānt, forma hām mazmun, eki qatarlı qosıq, dástúr, fard

Qaraqalpaq ádebiyatında qosıq dóretiwshiler bāntti qosıqtıń tiykarĒi elementleriniń biri dep sanaydı. Bul anıq sebebi bānt arqalı qosıq qatarların belgili sistemalı uyqasqa biriktiredi. Bānt tuwralı kópshilik ilimpazlar óziniń bahalı pikirlerin bildirip ótedi. «Bānt túrli belgilerdeń jámlesken birikpesi. Bul orında kólem belgisi de, uyqasıw tárizi de, ólshemler birikpesi de, janrlıq belgisi de qatnasadı. Bānt ulıwma uyqas izshilligi menen belgilenedi»-dep kórsetedi B.V.Tomashevskiy. Al túrkiy xalıqlardıń poeziyasındaĒi bānt boyınsha izertlewler alıp bargan M.Xamraev «Bānt qosıqtıń milliy formasına tásir jasaytuĒın bolĒanı ushın da barlıq ádebiyatta bir qıylı emes. (Xamraev M. 1963:183). Poeziya-bir neshe sóz irĒaqlarınıń jámlesip, belgili bir ólshem tiykarında uyqasıp, sol tiykarda bir neshe tarmaqlardı payda etip, bir uĒımĒa jámlesiwine aytladı. Demek solay eken, onıń qatar sanınıń ózi eki tarmaqtan kem bolmawı kerek. Sebebi bir qatardıń ózi qosıq mánisin ańlata almaĒanı menen juplasıp kelgen eki qatar óziniń qosıq elementi ekenligin ańlata aladı. Sol ushın bānttiń tiykarĒi belgisi eki qatardan baslanadı.

Bānt poeziyalıq shıĒarmalarda ulıwma pikirdiń belgili bir bólegin ózinde jámlewshi, uyqastıń sistemalıĒın, túrin ańlatıwshı hām intonatsiyaĒa iye qosıqtıń bir bólegi. Qaraqalpaq qosıq dóretiwshileri bāntti qosıqtıń tiykarĒi elementleriniń biri sıpatında qaraĒan, házirde solay. Sebebi shayırlar bānt arqalı ózleriniń pikirlerin retlestirip toplaĒan. (Mambetov K.1995:164).

Bānt-grekshe burılıs mánisinde bolıp poeziyada qosıq qatarlarınıń belgili bir shártli túrdegi tamamlanĒan mazmunĒa, uyqaslarĒa poetikalıq birliklerge baylanıslı dúziledi. (Axmetov S. Járimbetov Q. Esenov J. 1994:20)

Kóplegen túrkiy xalıqlar sıyaqlı qaraqalpaq poeziyasında eki qatarlı qosıqlar ázelden bar forma bolıp tabıladı. Hátteki bizdegi qosıq sózi eki qatardıń qosılıwınan kelip shıqqan degen boljawlardı aytadı. Q.Maqsatov usınday boljawdı alĒa súredi. «Qosıq, biziń pikirmizshe «qos», «qosıw», «qosılıw» sózleriniń mánisi tiykarında payda bolıp, eki qatardıń jupkerlesiw tiykarında payda bolıp, eki qatardıń jupkerlesiw tiykarında waqıttıń ótiwi menen terminge aylańĒan bolıwı itimal». (Maqsatov Q. 1965:293). Bul pikirdi Q.Muratbaevta quwatlaydı. «Túrkiy xalıqları poeziyasınıń eń dáslepki shólkemlesiw principin eki qatar quraĒanlıĒı haqqında pikir anaĒurlım shınlıqqa jaqın keledi. Usı birlesip qosılıw tiykarında payda bolĒan eki qatarlı qosıqtan házirgi dáwirdegi túrkiy xalıqları poeziyasındaĒi termin sıpatında qollanılıp kiyatırĒan «qosıq» sóziniń kelip shıĒıwı itimal. (Muratbaev Q. 1977:9). Ádette biz eki qatarlı qosıq degende izbe-iz qatarı menen uyqasıp kelgen qosıqtı túsinemiz. Bunday qosıqlar eki qatardan da, tórt qatardanda bir bāntke birigiwi, yamasa bólinbey dawam ete beriwi de múmkin. (Orazimbetov Q. 1992:93).

ShıĒıs xalıqları poeziyasınıń eń kishi janrı fard bolıp, ol tek bir bāytten, yaĒniy eki qatardan turadı. Sonıń menen birge ol túrkiy xalıqlar poeziyasında keńnen tarqalĒan lirik forma. Fardtıń eki qatarı bir-biri menen uyqasadı, aforistiklik máni ańlatadı. Fard barmaq ólsheminde de, aruz ólsheminde de jazıla beriwi múmkin. (Uzbek adabiyotida janrlar tipologiyasi va uslublar rangbarangligi. 1983:134).

Eki qatarlı forma házirgi qaraqalpaq lirikasında az ushırasadı. Degen menen, bul formanıń tórkini erteden baslanatuĒının kópegen missallar arqalı kóriwimizge boladı. Xalıq awizeki dóretiwshiliginiń bir úlgisi bolĒan naqıl-maqallardıń ózinen ádewir misallar kóriwimizge boladı. «Naqıl-maqallar esitkenge túsinikli, túsiniwge jeńil, uyqaslar tolıq saqlanĒan hām irĒaqlı bolıp keledi. Xalıq naqıl-maqaldı tez yadlap alıp óz isin, eldiń táshwishlerin, eldiń danalıq sózleri menen salıstırıp tekserip júredi», -degen edi R.Berdibaev. Bul dástúr qaraqalpaq xalıqınıń áyyem zamanlardan baslap, kúndelikli sóylew praktikasına tereń tamırlasqan. Naqıl-maqallardıń oĒada tereń mazmunın tuńlawshınıń aytqanĒa tez túsinip, yadlap alıwına múmkinishilk jaratadı.

SıylaĒandı sıyr bilmes,

SıypaĒandı eshek bilmes. (qaraqalpaq folklorı V-tom)

Tereñ ironiyalıq mazmundı eki qatarǵa sıydıra alǵan. Mazmunı jaǵınan da, forması jaǵınan da kórkem. Al XIX ásiridin aqırıda dóretiwshilik penen shuǵıllanǵan shayır Sapura Jayılbek qızınıń dóretiwshiliginde ushırasıwı ayrıqsha qızıǵıwshılıq tuwdıradı.

Oqıp turmız kúnde kelip meshitke,
Bala, namıs eken kim qalsa shette.

Álip dese, jumnan haqıyǵa deyin,
Álipten oqıdıq, ta dalǵa deyin. (Ámiwdárya 1990:69).

Sapura shayır shıǵarmasınan kórinip turǵanıday shayır qosıq teoriyasınan, sonıń ishinde eki qatarlı qosıq poetikasınan ádewir dárejede xabarı bolǵan. Sebebi, óz qosıǵında tiykarsız hár eki qatarlı bir bántke jiklep qoyǵan joq. Bunda hár bir bánt óz aldına sintaksislik birlik. Bánt belgili bir oydı bildiretuǵın qosıq qatarlarınıń juwmaqlap biriktiriwshi qatarı ekenligin esapqa alatuǵın bolsaq mısalda pikirdi jetkeriwde «tezis-antitezis-sintez» xızmetin atqaradı. Sonıń menen birge bul bántlik formada ırǵaq ta pútkilley ózinshelikke iye. (Orazımbetov Q. 2004:141).

Bul forma XX ásiridin 30-jıllarında dóretiwshilik penen shuǵıllanǵan shayırlarımız bul isti ele de dawam etti hám rawajlandırdı. Mısalı:

Quyashlı Qaraqalpaqstanan sálem,
Erkin turmıslı gúlistannan sálem.

Sizge isenemiz sadıq perzent dep,
Sizlerdi sıylaymız bárha húrmetlep. (Nazbergenov D. 1958:93).

Mısalǵa alınǵan D.Nazbergenovtıń «Dostıma» degen qosıǵında bántler usılay dawam etedi. Keltirilgen mısalda qosıq tek formalıq jaqtan eki qatarǵa toplanıp turǵan joq. Usı formada beriliwi onıń kompozitsiyalıq birligin saqlap turıptı. «Kórkem shıǵarmada dáslep forma menen mazmunnıń baylanısı sebepli kórkemligi artadı. Eger de bul baylanıs bolmasa onda shıǵarmanıń kórkemligi buzıladı». (M.Kushjonov.1978:22). Demek joqarıdaǵı mısaldaǵı qosıq qatarlarınıń tórtewin birlestip bir bántke jámlestirgennen onı usı turısında qabıllaw tartımlıraq ekenligin kóremiz. Devonu luǵat at turk shıǵarmasındaǵı ólshem, bánt hám uyqas tártipleri házirgi ózbek poeziyasında da joqarı rol iyeleydi -dep kórsetken edi alım U.Tuychiev. Bul pikir ógada durıs ayılǵan. Házirgi qaraqalpaq poeziyası da poetikalıq uqsashlıq boyınsha bir neshe ásirge barıp taqaladı. Ásirese qosıq bántleriniń neshe ásir burın qollanılǵan túrleri házirgi poeziyamızda ushırasıwı bunıń ayqın dáliyi bola aladı.

XX ásir qaraqalpaq poeziyasınıń belgili wákilleriniń dóretiwshiligine názer salǵanımda qaysı tematikada jazılıwına qaramastan hár qaysısı óz aldına poetikalıq sheberlik jaratqanlıǵınıń gúwası bolamız. Bul dáwirde qaraqalpaq milliy poeziyasında quramalı ózgerisler júzege keldi.

Shayır Seyfulǵabit Májitov dóretiwshiliginde de eki qatarlı bánt shayır tárepinen dóretilgen naqıl qosıqlarında ushıratamız.

Ráhátli jaydı jánnet der, muxabbat sonıń bir gúli,
Miyнетli jaydı dozaq der, dushpanlıq sonıń ushqını.

Adamnıń parqın bilmesen, sóyletip kór, sınap kór,
Parqı sonda biliner, halına qaray baha ber. (Seyfulǵabit Májitov.1965:131).

Sápiwra shayırdıń eki qatarlı bántleri menen D.Nazbergenovtıń eki qatarlı bántleri formalıq jaqtan bir-birine kútá jaqın keledi. Bul bántler jazba ádebiyat dástúrindegi hár qatarı 11 buwınnan ibarat. Al Seyfulǵabit Májitovtıń eki qatarlı bántleri Shıǵıs klassikleriniń qosıq bántlerin hár qatarı 15-16 buwınlı yaǵnıy «ǵázzel» bántlerin eske saladı. Bul nárese Seyfulǵabit Májitovtıń qosıqtıń mazmunın jetkeriw ushın, tańlanǵan ideyanı beriwde qaysı usıldı talap etse sol ideyanı talap etken formada beriw kerek degen pikiri sıyaqlı kóremiz. Jańa dáwiridin dástúrleri menen eski poeziyanıń dástúrlerin ózinde jámlegen shayır qosıqtıń tásirshenligin támiynlewde qaysı dástúrler mas bolatuǵının tereñ meńgergenligi seziledi. Qosıq tek ǵana ishki mazmun, qoyǵan probleması, lirikalıq qaharmannıń sezimtalıǵı, turmıs haqıyqatlıǵına jaqınlıǵı yamasa usıǵan usaǵan oqıwshıǵa birden kózge taslanbaytuǵın biraq sezimimiz arqalı qabıllanatuǵın tárepleri menen ǵana bahalı emes, al solardı oqıwshıǵa, tınlawshıǵa jetkeretuǵın ishki forması menen de áhmiyetli. Bul boyınsha belgili ilimpaz Z.Axmetov bılay deydi «Qosıq adamǵa óziniń ishki mazmunı menen, súwretliliǵı menen sawleleniw mánisi menen ǵana emes, ayılıw qálpi, kórkem únliligi menen de tásir etedi. Sózdin uǵım, túsiniq beretuǵın mánisin, maǵanasın, onıń qosıqqa ırǵaq únliligi, kórkemligi reñ berip tolıqtıradı. (Axmetov Z. 1971:27).

XX ásiridin 30-jıllarındaǵı qaraqalpaq poeziyasında bánt máselesi aldınǵı dawirlerge salıstırǵanda ádewir ózgerisler bolǵanlıǵı seziledi. Áyne usı dáwirge kelip qosıqqa bánt dúziwde formalıq izlenisler ayqın

kórinedi. Bánt dúziwdegi izlenisleri folklorlıq shıǵarmalardan pútkilley ózgeshelenip turadı. Qaraqalpaq poeziyasında bánt dúziwde eki qatarlı bántlerden baslap úsh, tórt, bes qatarlı bántlerdi dúzip qosıqlar dóretken. Eki qatarlı bántler burınnan túrkiy xalıqlar poeziyasınıń bánt túri esaplanganı menen bántler sırtqı forması arqalı yaǵnıy hár qatarı 14-15 buwınnan ibarat ǵazzeldiń formasın ózlestirgen bánt formaları poeziyada kórinde. Olar súwretlenip atırǵan waqıyalarǵa sol dawirge tán bolǵan belgileri arqalı ishki formasında da ózgerisler kórinedi.

Qaraqalpaq poeziyasınıń mazmun hám forma jaǵınan rawajlanıwı ushın til, uyqas, ırǵaq, bánt poeziyanıń kórkemlik belgileri. Sheberlik máselesi haqqında sóz bolǵanda usı táreplerine de itibar beremiz. Solay bolsa da shıǵarmanıń sáti hám sátsiz bolıp shıǵıwın tek ǵana uyqas, ırǵaq, ólshem hám bántler menen anıqlaw qıyın. Bul dáwirge kelip qaraqalpaq poeziyasında oǵada áhmiyetli dáwirler edi. Sebebi bul dáwir awız-eki ádebiyat dástúrleriniń úlginen jazba ádebiyat dástúrleri úlginine ótiw dáwiri edi. Hár qanday shayır óziniń qaysı dáwirde jasawına qaramastan tariyxıy dáwir hám sol dáwirdiń jetikenlikleri haqqında kórkem shıǵarmalar jazıp qaldıratuǵınlıǵı málim.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Xamraev M. (1963) Osnovı tyurkskogo stixoslojeniya. Alma-Ata. 183 b.
2. Mambetov K. (1995) Ádebiyat teoriiyası. Nókis. Bilim. 164 b.
3. Axmetov S. Járımbetov Q. Esenov J. (1994) Adebiyattanıw atamalarınıń orıssha - qaraqalpaqsha túsindirme sózligi. Nókis. Bilim. 20 b.
4. Maqsetov Q. (1965) Qaraqalpaq qaxarmanlıq dástanlarınıń poetikası. Toshkent. Fan. 293 b.
5. Muratbaev Q. (1977) Qaraqalpaq poeziyasında qosıq qurılısı, Nókis, 9 b.
6. Orazımbetov Q. (1992) Házirgi qaraqalpaq lirikasında kórkemlik izleniwshilik. Nókis. Bilim. 93 b.
7. Uzbek adabiyotida janlar tipologiyası va uslublar rangbarangligi. (1983) Toshkent, Fan, 134 b.
8. Orazımbetov Q. (2004) Házirgi qaraqalpaq lirikasında kórkem formalardıń evolyutsiyası hám tipologiyası. Nókis. Bilim, 141 b.
9. Nazbergenov D. (1958) Shıǵarmaları. Nókis, 93 b.
10. Kushjonov M. (1978) Qalb va Qiyofa. Toshkent. Fan, 22 b.
11. Seyfulǵabit Májitov. (1965) Tańlamalı shıǵarmaları, Nókis. 131 b.
12. Axmetov Z. (1971) Óleń sózdiń teoriiyası. Almatı, 27 b.

ABDULLA QODIRIYNING "O'TKAN KUNLAR" O'ZBEK ADABIYOTI XAZINASIDAGI DURDONA

Saloyeva Feruza Ahadjonovna

Namangan viloyati, Chust tumani 19-sonli DIMI
Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning o'zbek adabiyoti xazinasidagi durdona romani haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: O'tkan kunlar, el-yurt mustaqilligi, tarixiy.

"...Yozmoqqa niyatlanganim yangi zamon romanchiligi bilan tanishish yo'lida kichkina bir tajriba, yana to'g'risi, bir havasdir".

(Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar")

Abdulla Qodiriy sho'ro hokimiyatining dastlabki yillarida qizg'in jurnalistik faoliyati bilan barobar o'zbek adabiyotidagi birinchi roman "O'tkan kunlar"ni yaratdi.

Ma'lumki, "O'tkan kunlar" romani voqeasi, muallifning o'zi aytganidek 1264-hijriy, 1847-1848-milodiy yildan boshlanib, 1269-hijriy, 1852-milodiy yilda intihosiga yetadi. Shu oraliqda Toshkentda ikkita g'oyat tahlikali tarixiy voqea sodir bo'ladi. Ulardan biri 1847-yili Toshkent hokimi Aziz parvonachi siyosatiga qarshi boshlangan mashhur Toshkent qo'zg'oloni hamda 1852-yil 9-oktyabrda Toshkent va Qo'qonda yuz bergan mash'um qi pchoqqaqirg'in voqeasi ifodasi asardagi bosh qahramonlar Yusufbekhoji hamda Otabek bisotini namoyon etishda eng oliy bosqich, qolaversa, asarning ijtimoiy pafosini belgilovchi cho'qqi?kulminatsiyasi deb atash mumkin.

"O'tkan kunlar" romanining ma'no va mundarija doirasi nihoyatda keng. Unda xilma-xil insoniy taqdirlar, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-axloqiy, oilaviy-ishqiy muammolar qalamga olingan. Biroq ular orasida yurtning, millatning taqdiri, mustaqilligi masalasi alohida ajralib turadi.

Binobarin, el-yurt mustaqilligi, birligi masalasi romanning asosini tashkil etadi. Asarning bosh qahramonlari Otabek va Yusufbek hojilar shu yurt istiqboli, farovonligi, osoyishtaligi yo'lga hayotini, jonini tikkan fidoyi kishilardir.

"O'tkan kunlar" romani bamisoli ulkan va tiniq ko'zgu. Unda o'zbek millatining muayyan tarixiy sharoit, vaziyatdagi turmushi, urf-odatlar, ruhiy-ma'naviy dunyosi, bo'y-basti, qiyofasi keng ko'lamda aniq va ravshan gavdalantirilgan. "O'tkan kunlar" bir qarashda an'anaviy ishq dostonlarini ham eslatadi. Unda Otabek bilan Kumushning ishqiy sarguzashtlari, fojiasi juda katta mahorat bilan tasvir etilgan.

Asardagi ishqiy sarguzashtlar kitobxonni hayajonga solidi. Otabek bilan Kumushning go'zal baxtini barbod etgan omillar kishini chuqur o'yga toldiradi.

Muallif oshiqning ishqiy sarguzashtlari bahonasida muayyan tarixiy davrni?Turkistonning rus bosqichi arafasidagi ahvoli, qora kunlarini ko'z oldimizga gavdalantiradi. Qodiriy ishqiy sarguzashtlar ko'rinishida "o'lkaning tutqunlikka tushishining bosh sababi jaholat, qoloqlik va o'zaro ichki nizolardir" degan fikrni g'oyat ustalik bilan aytadi.

Garchi romanda adib shaxs xarakteri va qismatini muhit, sharoit, ijtimoiy muammolar bilan chambarchas aloqadorlikda tasvir va tahlil etsa-da, inson shaxsining muhit va sharoitga bog'liq bo'lmagan tug'ma, sirli-sehrli g'aroyib shevalariga ham e'tiborni tortadi. Bu jihatdan bir oilada bir xil sharoitda tug'ilib, voyaga yetgan sajiya-xarakter, surat va siymo vajidan ikki olam?egachisingil Zaynab va Xushro'ybibi obrazlarining talqini g'oyat ibratlidir. Biri mute, itoatkor, nuqul o'zgalari izni bilan ish ko'radi; ikkinchisi esa, dadil, mustaqil o'z baxti bilan taqdiri uchun faol kurash olib boradi. Yozuvchi bu ikki

shaxs xarakteriga xos tug'ma xususiyatlarni sharhlash bilangina cheklanmaydi, bunday xislatlarning o'sha kimsalar, qolaversa o'zgalar taqdiriga ko'rsatgan ta'siri, fojeyi oqibatlarini ham ifoda etadi. O'zini boshqalar ixtiyoriga topshirib qo'ygan Zaynab shu o'zligi tufayli o'z baxtiga zomin bo'libgina qolmay, yana o'sha o'zligi tufayli o'zgalar qutqusi orqasida beixtiyor jinoyatga qo'l uradi? Kumushga zahar beradi.

Mustaqillik, dadillik? yaxshi xislat, biroq unga xudbinlik aralashsa baloi azimga aylanishi mumkin. Xushro'ybibi o'z baxti uchun kurashadi, shaxsiy manfaatlari yo'lida hech narsadan qaytmaydi., birovlarining ko'z yoshlari hisobiga, o'zgalarning baxtiqaroligi evaziga o'z baxtini tiklaydi. Romandagi O'zbek oyim obrazi ham nihoyatda tabiiy va go'zal siymolardan biridir. Dumbul tabiat bu ayol ayol o'g'li Otabek, qolaversa kelinlari Kumush, Zaynab taqdirlarining chigallashib ketishi, oxiri fojiaga yuz tutishida bosh sababchi ekani ayon. Biroq har qancha gunohkor bo'lmasin, o'ta andishali, adib uni keskin qoralashga tili bormaydi. Nima bo'lganda ham bo'lganda ham, O'zbek oyim, baribir ona.. Ayni paytda rostgo'y yozuvchi onaning palapartish, dovdur xatti-harakatlaridan, tabiatidagi ayrim kamchiliklaridan ko'z yumib o'tolmaydi. Bu borada adibga xalqona yumor qo'l keladi. Bu obraz tasviri boshdan-oyoq ajib, serjilo? ham kinoya-kesatiqlarga, ham ardoq-mehrga to'la yumor bilan yo'g'rilgan.

Xullas, "O'tkan kunlar" romani to'qima qahramonlarning hayotiylik kasb etishi va tarixiy voqealarga uyg'unligi jihatidan ham o'zbek adabiyoti xazinasidagi durdonalar qatoridan o'rin olgandir. "O'tkan kunlar" o'zbek adabiyotida ilk roman bo'lishining o'zi bilanoq ilgari bosilgan katta qadam edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1) A.Qodiriy O'tgan kunlar. Toshkent. "Yoshlar nashriyoti uyi", 2018y.
- 2) Tohir Malik, O'tgan kunlar (maqola), 1994.
- 3) Xalq so'zi.uz. O'tgan kunlar ibрати

ДИДАКТИКАДА ТАЪЛИМНИНГ ИЗЧИЛЛИГИ

Shodmanova Saboat Sattorovna

Қашқадарё вилояти, Карши шаҳар 43- сонли мактаб директори.

Аннотация: Мақолада ҳозирги вақтдаги илмий-техникавий жараён инсониятга янги имкониятлар яратилиши, таълимда узвийлик ва изчилликни таъминлаш масалалари долзарблиги таъкидланади. Дидактика масалалари, лингводидак-тика, дидактикада таълимнинг изчиллик назарияси масалалари ва чет тил таълимида изчилликни таъминлаш бўйича мавжуд манбаларни ўрганиш, уларни теран таҳлил этиш ва ўз вақтида тўғри хулоса чиқариш айти пайтда жуда муҳим ҳисобланади.

Калит сўзлар: таълим методлари, ахборот технологиялари, дидактика, лингводидактика, чет тили, лингвистика, ўқитиш воситалари, таълимда изчиллик.

Ўзбекистон Республикаси ўзининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг янги сифат босқичига қадам қўйди. Унинг тараққиётини таъминловчи устувор соҳа кадрлар тайёрлаш тизими бўлиб, унинг асосини узлуксиз таълим ташкил этади. Узлуксиз таълимнинг жорий этилиши муносабати билан таълимда узвийлик ва изчилликни таъминлаш масалалари яна долзарб муаммолардан бирига айланди. Узлуксизлик, маълумки, Давлат таълим стандартлари (ДТС) ва ўқув дастурларининг мазмунидаги изчиллик асосида таъминланади. Чет тилларни мукамал биладиган, рақобатбардош кадрларни тайёрлаш таълим муассасаларида изчилликни таъминлашга бевосита боғлиқдир. Бинобарин, мамлакатимизда олий ва ўрта махсус таълим савиясини жаҳон андозалари даражасига етказиш учун илғор давлатлар тажрибасидан оқилона фойдаланиб, юксак малакали мутахассислар етиштириб боришда таълимнинг узлуксизлиги ва ундаги изчиллик алоҳида аҳамият касб этади.

Дидактика таълим мазмунини танлаш муаммолари билан шуғулланади, таълим принципларининг қўйилиши, таълим методлари ва воситаларининг қўлланилишини ишлаб чиқади. XVII асрнинг бошларида олмон тилшунос олими Вольфганг Ратихий-Ратке (1571-1635) "дидактика" атамасини биринчи бўлиб "ўқитиш санъати" маъносида қўллаган. Дидактика юнонча "дидактикос" сўзидан олинган бўлиб, мактабга нисбатан "дидаскалайон", таълим (ўқитиш/-ўргатиш) "дидаскалия", ўқитувчи "дидаскалос" атамалари ишлатилган.

Изчиллик дидактик принцип бўлганлиги сабабли, биз тадқиқотимизда кўпроқ изчилликни таъминлашнинг лингводидактик асосларини ҳисобга олдик. XX асрнинг иккинчи ярмида тилларни ўқитишга бағишланган илмий-методик адабиётларда "Лингводидактика" атамаси қўлланила бошланди. Лингводидактика ўзбек тилида "Тил таълимшунослиги", ? деб ҳам юритилмоқда. Унинг кўп тилларни ўргатиш, ўқувчиларнинг тил тажрибаси, тил назарияси, нутқ фаолияти ва бошқа ўзига хос муаммолари мавжуд. Лингводидактика тилларни ўқитиш-нинг умумий назарияси ҳисобланади.

Она тили, иккинчи тил ва чет тил - ҳар учаласида ҳам ўқувчи нутқ фаолияти билан машғул бўлади. Уларнинг асосий вазифаси мазкур тилларда ўқувчиларга маълумот бериш ва олиш кўникма ва малакаларини сингдиришдан иборат. Лингводидактикада таълим жараёнида рўёбга чиққан мақсадлар, ўзлаштирилган мазмун ва қўлланган ўқитиш методи яққол сезилиб туради.

Чет тили ўқитишда лингводидактика, психолингвистика қонуниятларини ҳам ҳисобга олади, чунки таълим жараёнини тўғри ташкил этиш кўпгина психо-

логик омилларга боғлиқ. Жумладан, мазкур фаннинг тадқиқот объекти ўқувчи ва таълим жараёни ҳисобланади.

Лингвистика (тилшунослик) фани тилнинг тузилиши ва вазифаси билан шуғулланиб, тилнинг пайдо бўлиши, қандай қурилганлигини, ривожланиши, мулоқот жараёнидаги ўрнини тадқиқ қилади.

Методика фанни ўрганиш/ўргатиш масалалари ва таълим жараёни билан машғул бўлади. Лингвистик билимлар дидактиканинг мақсадига мослашиб олганлиги икки тилли луғатлардан маълум. Масалан: *gut* - яхши; асл, тоза; хуш-фёъл, раҳмдил, *gute zwei Monate* роса икки ой. Бу луғатда сўзнинг хусусий маънолари умумий маънолари билан қўшилиб кетганлиги кўриниб турибди.

Ўқувчи нутқда "*gut*" сўзини учратганида, тафаккурида ниманингдир ижо-бий томони эканлиги тўғрисида ва шу сўз билан бошқа предметлар ўртасида ассоциация (фикран боғланиш) рўй беради.

Таълимда изчиллик барча лингвистлар, психоллингвистлар ва методистлар томонидан тан олинсада, лекин ҳалигача бу муаммонинг ҳар томонлама ишланган назарияси мавжуд эмас. Таълимда изчиллик бўйича шуғулланганлар, - "изчиллик таълим принципларини кўчириш орқали юзага келади", - деб қайд қилишса, бошқалари мактаб ва олий мактабда лексика, грамматика ва талаффузни ўргатишдаги изчиллик бўйича қисқа тавсиялар беришади. Изчиллик - "из" сўзидан олинган бўлиб, изидан, изма-из, кетма-кетлик маъноларини билдиради. Изчиллик - табиат, жамият ва тафаккурнинг ривожланиши жараёнидаги ҳодисалар ўртасидаги алоқаси бўлиб, эскининг баъзи элементларини ўзида сақлаб қолган янгилик ҳисобланади. "Янги қанчалик илғор бўлсада, у йўқ жойда пайдо бўлмайди, эскининг қобиғида аста-секин шаклланади. Шунинг учун эскидан янгига ўтиладиганда эски бутунлай ташлаб юборилмайди, балки унинг ижобий томонлари сақланиб қолади ва ривожланишни давом эттиради. Демак, янги билан эски ўртасида ворислик мавжуддир". Фалсафада изчиллик ва ўзаро боғланиш - эски билан янги ўртасида алоқа ўрнатиш демакдир. Изчиллик ва ўзаро боғланиш тараққиётнинг бир давридан иккинчи даврига ўтишни билдиради.

Педагогикага оид адабиётларда: изчиллик - кечаги ўтилган материал ёки мавзунинг бугунгиси билан ўзаро мантиқий тарзда боғланиши ва эртаги ўтиладиганларга замин ҳозирланишидан иборат, деб таъриф берилади. Демак, изчиллик эски ва янги билимларнинг, аввалги ва ҳозирги тажрибаларнинг ўзаро таъсирини билиш ёки ўқувчиларнинг ривожланиш жараёнини англаш йўли билан белгиланади. Ўрганганларни янги, янада юқори даражадаги билимлар билан боғлаш, янги алоқалар ўрнатиш орқали билим, кўникма ва малакалар сифати ошади. Ижтимоий тараққиётнинг ҳар бир давридаги мактабнинг тарихий тажрибаси таълимнинг вазифаларини маълум бир тизимсиз бажариб бўлмаслигини кўрсатди.

Изчиллик бизга авлодларимиздан мерос бўлиб қолган. Я.А.Коменский биринчи маротаба кетма-кетлик, тизимлиликка асос солган бўлиб, у ўзининг "Буюк дидактика" асарида шундай ёзади: "Табиатдаги ҳаракатлар бир-бирига боғлангани сингари ўқитишда ҳам ўргатиладиган нарсаларнинг ҳаммаси бир-бири билан узвий равишда боғлиқ бўлиши керак".

Дидактикада таълимнинг изчиллик назарияси масалалари ва чет тил таълимида изчилликни таъминлаш бўйича мавжуд манбаларни ўрганиш, уларни теран таҳлил этиш ва ўз вақтида тўғри хулоса чиқариш айти пайтда жуда муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И.А. Баркамол авлод орзуси. - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2000. - 246 б.
2. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ва ўқув дастури. - Т.: Шарқ, 1999, 5-махсус сон. - 480 б.
3. Концепция непрерывного образования по иностранному языку // Учитель Узбекистана. - Ташкент, 1993. - № 26. 28 июля - 3 августа.
4. Бим И.Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе: Проблемы и перспективы. - М.: Просвещение, 1988.

TILNI TARTIBGA KELTIRISH-ENG ZARURIY VAZIFA

Lobarxon Ibragimovna

Namangan viloyati To'raqo'rg'on tuman XTBga qarashli
1-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi ona tili va adabiyot fan o'qituvchisi
"Do'stlik" ordeni sohibi Rustamova

Dunyoda tilsiz xalq yo'q, chunki tilning tirikligi millatning mavjudligiga bog'liq. Har bir insonning ismi bo'lganidek, har bir tilning ham nomi bor. Ona tili millat birdamligini ifodalovchi bosh timsol hamdir.

Qadimgi xitoy allomasi Konfutsiydan "Agar sizga vakolat berilsa, nimani kechiktirib bo'lmaydigan ustuvor vazifa, deb hisoblagan bo'lardingiz?" - deya so'rashganida u: "Tilni tartibga keltirish eng zaruriy vazifadir", - deb javob bergan ekan.

Asrlar davomida sayqallanib, shakllanib kelayotgan o'zbek tili o'ziga xosligi bilan o'zga xalqlar tilidan ajralib turadi. Bugun o'zbek tili yurtimizning davlat tili sifatida davlatimiz ramzlari qatorida e'zoz va ehtiromga sazovordir. Davlat va millatning o'ziga xosligini ifodalovchi xususiyatlari uning ramzi, tili, qadriyat va an'analari hisoblanadi. Ular orasida til alohida o'rin egallaydi. Binobarin, til-millatning ma'naviy boyligidir.

1989-yil 21-oktabrda o'zbek tiliga davlat tili maqomi berildi. Buning barobarida xalqimizning asriy orzulari ushalib, ming yillik qadriyatlarini o'rganish va targ'ib etish uchun keng imkoniyat yaratildi. Bugun mustaqillik bois paydo bo'layotgan yangi tushunchalarni ifodalash uchun o'zbek tilining o'z ichki imkoniyatlari to'laligicha ishga solinmoqda, xususan, yangi so'zlar yasalamoqda. Masalan, dasturchi, ahdnoma, kafolatnoma, idoralararo, nodavlat, mahalliy lashtirish kabi.

Tildagi o'sish va ulg'ayishlarning xolis va birlamchi ko'zgusi uning lug'at boyligidir. Jamiyatdagi har qanday o'zgarishlar, eng avvalo, aynan xuddi shu boylikda o'z aksini topadi.

Mashhur adib Tohir Malik uqtirganidek: "Til-so'z uchun, yurak, ko'ngil esa, shu so'zdan lazzatlanish uchun berilgan. Shu tufayli to'g'ri, rost so'zni so'zlash uchun tilni tebratmoq kerak. Egri, yaroqsiz so'zlarni tashqariga chiqargandan ko'ra, tilning harakatsiz qolgani ma'qul."

Ona tilini o'rganish, unga bo'lgan munosabat vatanparvarlik hisoblanadi. Kundalik muloqotda, ommaviy axborot vositalarida o'zbekona nutq madaniyati to'liq ifodasini topishi zarur. Tilga e'tibor faqat til bayramlaridagina emas, balki har kuni, har daqiqada davom etishi kerak.

Jamiyat hamiyatining himoyachisi eng avvalo, ona tilidri, chunki millatning bosh belgisi til bo'lib, unga har qanday nopisandlik bevosita jamiyatga nisbatan hurmatsizlik tarzida idrok etilmog'i tabiiy. Ona tiliga har qanday dahl ni til o'z hamiyatiga dahl deb biladi. Hamiyatli odamgina ona tilining cheksiz ohangidan faxrni his eta oladi.

A.Navoiy "Muhokamat ul-lug'atayn" nomli asarida so'zni durga qiyoslaydi, dur dengiz qa'rida bo'lganidek, so'zning makoni inson ko'nglida.

Shoir shunday deydi: "So'z durining tafoviti mundin dog'i beg'oyatdir va martabasi bundin ham benihoyatroqdir". Shoir har kim aytgan so'zi uchun mas'uliyat his etishi, so'zlashish odobini bilishni ta'kidlab, ona tiliga e'tiborli bo'lishga chaqiradi. Bundan tashqari, Alisher Navoiy so'zlarning ko'p ma'noliligiga e'tiborini qaratadi. Birgina "yig'lamoq" so'zining 99 ma'nodoshini qo'llaydi. O'zbek tilini boshqa tillardan qolishmasligini isbotlash maqsadida "Xamsa" ni turkiyda yozadi.

Mumtoz adabiyotimizda ko'plab she'riy san'atlar mavjud, ammo tuyuq barcha she'riy san'atlar ichida alohida ahamiyatli hisoblanadi. So'z mulkining sultoni, avliyolarning avliyosi

bo'lgan Navoiy tuyuqlardan o'rinli foydalanadi:

Yo rab shahdu shaker yolabdurur,
Yom agar shahdu shaker yolabdurur,
Ko'nglima payvasta novvat otgali,
G'amza o'qin qoshig'a yolabdurur.

Ushbu tuyuqqa e'tibor berilsa, "yolabdurur" so'zi uch marotaba takrorlanadi, ana shu so'z uch xil ma'noni anglatadi. Misradagi birinchi yolabdurur so'zi "yalamoq, yemoq" ma'nosida; ikkinchi yolabdurur so'zi kamon o'qini joylash ma'nosida; uchinchi yolabdurur so'zi esa, bu shakarmi, yo labmi ma'nosida qo'llanilgan. Ha, tilimizning imkoniyatlari haqida har qancha faxrlansak arziydi.

Shuning uchun ham Alisher Navoiy so'z qo'llash bo'yicha dunyoda birinchi o'rinda turadi.

Asrlar o'tib ayrim so'zlar o'z faolligini yo'qotadi, nafaol zaxiradan joy oladi. Ayrimlari esa bugungi kunda ham o'z faolligini yo'qotmaydi. Bobur "Boburnoma" da (2002-yil, 32-bet) aka so'zini ayollarga nisbatan qo'llanilganini aytib o'tgan: "Poyanda Sultonbegimni aka der edim. Gulbadanbegim onam o'rnida okam hazratlari birligini ishlatgan. "Boburnoma" dagi ushbu so'zalohida mavqega ega bo'lgan ayollarga nisbatan qo'llanganini asoslaydi. Bunday arxaik so'zlar boshqa asarlarda ham uchraydi.

Shunday ekan, tirikligimiz, mavjudligimiz va millatimiz, shajaramiz bardavomligi, kelajagimiz asosi bo'lgan ona tilimizni - navqiron, go'zal, jozibali, maftunkor, betakror, boy, qudratli o'zbek tilini qadrlash, e'zozlash, pokiza, sof saqlash har birimizning insoniy, farzandlik burchimizdir. Adabiyotshunos Ozod Sharafiddinov ta'kidlaganidek: "Tilni mensimaslik-millatni mensimaslik, vatanni mensimaslikni ko'rsatadigan o'ta noxush hol."

Hurmatli ustozim, NamDU o'zbek tili va adabiyoti kafedrasini professori, filologiya fanlari doktori Nosirjon Uluqovning ona tili va adabiyot fan o'qituvchilari aynan quyidagi vazifalarga amal qilishlari bugungi kundagi dolzarb vazifalardan biri ekanligi bot-bot yodimga tushadi:

1) o'quvchilarga ona tilining boyligini, go'zalligini, jozibasini va nozu nazokatini o'rgatish, singdirish asosida undan faxrlanish, quvonish hissini tarbiyalash;

2) o'gitlar, pand-nasihatlarni, maqollar tahlili va ibrat ko'tsatish asosida o'quvchilarda ona tilining softligi uchun kurashish ruhini shakllantirish;

3) axloq-odob mazmunini uyushtirishga mansub bo'lgan vatanparvarlik, xalqparvarlik, fidoyilik, tantilik, mehnatsevarlik, halollik, saxiylik, sado-qat kabi yuzlab so'zlarning lug'aviy-ma'naviy tahlili asosida o'quvchilarda yuksak ma'naviy, axloqiy fazilatlarini shakllantirish;

4) zamonaviy pedagogic texnologiya va innovatsiyalar asosida o'quvchilarga milliy qadriyatlar bilan bog'liq bilim, ko'nikma va malakalarni hamda ularda xalqona qadriyatlarga hurmat, sodiqlik hissini tarbiyalash

Shundagina hozirgi zamonaviy pedagogikaning talablariga muvofiq tarzda ona tili darslarida ta'lim-tarbiya uygunligi tamoyiliga amal qilingan bo'ladi.

ОБУЧЕНИЕ ГРАММАТИКЕ РУССКОГО ЯЗЫКА

Аминджанова Махбуба

учитель русского языка школы №51.

Аннотация - В статье излагаются научные взгляды на грамматику русского языка. Научные заключения основаны на фактах.

Ключевые слова: язык, грамматика, содержание, структура слова, аффикс, суффикс, стержень, суффикс, фьюжн, флексия.

Структура слова в русском языке более сложная, чем в узбекском. Русский и узбекский хорошо известно, что при сравнении содержания слов между ними есть большие различия будет В частности, в узбекском языке любое примитивное или искусственное слово стоит в единственном числе. Не делится на две части, основание и отделку.[1]

Неполная часть слова в этом примере имеет корневую морфему в формируется искусственный фундамент; рыба, рыбы, рыбе, рыбу, рыбой выглядит как а основа, состоящая из одной морфемы, называется изначальной базой. Значение некоторых слов в русском языке очевидно: стол, столом, столе, столик, настольный, столовая, застолье. Но таких слов мало формы. Большинство слов делятся на основы, основания и суффиксы. это трудно. Сравните следующие примеры: друг > do'st; друг+у > do'st+ga; друг+я > do'st+lar; друг+ям > do'st+lar+ga; друж+ба > do'st+lik; друж+бе > do'st+lik+ka.

Сравнивая примеры, можно сделать вывод, что: Во-первых, разные с добавлением аффиксов происходит фонетическое изменение ядра русских слов дам. В этом примере фонема g в основе иногда заменяется на z, а иногда на j. (Есть также слова, которые меняются с добавлением ядра более выражены: сон-сна, ден-дня, чёрт-черти).[2] В примерах в узбекских словах стержень не изменился. Правда, в узбекском тоже есть основы добавление насадок может привести к падению звука (местоположение, нос и т. д.). Но такие случаи редки. Однако у нас есть исключения из-за чего мы не можем оценить все единицы языка. Во-вторых, русские аффиксы имеют более одного грамматического значения. Например, аффикс -уам означает как множественное число, так и направленность. В узбекском языке суффиксы имеют в основном одинаковое грамматическое значение (суффикс га - j.k., lar - суффикс множественного числа), поэтому для создания такого значения оба суффикса добавляются к ядру по очереди. В-третьих, аффиксы в русском языке не имеют стандартной формы. В частности, маршрут значение не всегда образуется с суффиксом -уам. Например: столу stolga, лампе-lampaga, пути-yo'lga, школам-maktablarga.

Узбекские суффиксы и всегда имеют одинаковый внешний вид, направление всех слов в единственном и множественном числе Суффикс -га добавляется для образования будущего времени. В-четвертых, мы отдельно берем узбекские суффиксы, такие как -ning, -ga, -dan. мы также можем сказать, что это суффиксы винительного, винительного и винительного падежей. Грамматические функции русских окончаний можно определить только на словах. Например, "Девушка сояла у озера".[3] Мы не можем определить только суффикс -а. Поскольку первый суффикс -а - это род слова, единица, главный согласный что второе слово - это род, единица, определенное соотношение, неполный тип (неполная форма), это глагол прошедшего времени, а третье - слово средний род означает, что единица - лошадь в будущем времени.

В-пятых, русские слова не делятся на примитивные и искусственные в первоизданном виде. Однако каждая основа порождает разные категории слов. Работник узбекского языка, безработица, Если отделить корень от искусственного слова, например, рабочий, становится понятно, что это настоящая лошадь. В русском языке сам корень самостоятельно не употребляется и имеет лексическое значение поскольку это не так, оно делится на категории только в том случае, если принимает определенную словоформу. Например: *dat, davat -fe'l, zadacha, peredacha-at, dannuy-sifat* (даже во множественном числе используемый).

Шестое, сто, сто пятьдесят, иногда до двухсот слов на русском языке может быть сделано. Например, родина родини, родит, родитель, родной, родня, родственник, народ, народность, народный, народник, порода, рождение, более ста слов, таких как родился, урод, родник, уроджай, породистый, уродливый сформирован. В узбекском не так много односложных слов - 1520 может быть до

В-седьмых, в русском языке слово заменяется дополнительным способом (т. Е. Брат суффикс) при этом одно ядро может быть заменено другим ядром): я-меня, он-эго, хорошо-лучше, мы-нас, человек-люди, идёт-шёл. Рассмотренный выше языковой феномен связан с узбекским языком (т. Е. Агглютинативными языками). ученого А.А.Реформатского по агглютинации, флективным языкам на примере русского он назвал это явление слиянием.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1.Азизов О.А. Сопоставительная грамматика русского и узбекского языков. Морфология. Т., 1966;
- 2.Azizov O. Safaev A. Jamolxonov. O'zbek va rus tillarining qiyosiy grammatikasi. Т., 1986;
- 3.Намрайева У., Elmurodova L.O'zbek va rus tillarining qiyosiy tipologiyasi. Qarshi: "Nasaf", 2007.

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЕ

**Мухтарова Лина Каримовна
Орзиева Нарина Салахитдиновна**

учителя английского языка школы 1. города Андижана
Андижанской области

Аннотация - В статье описаны научные взгляды на методологию изучения английского языка. научные мнения обобщаются на основе фактов.

Ключевые слова: методика, язык, развитие, речь, позиция, квалификация, образование, знания, школа, ученик, учитель.

Задачи курса методики и его места в системе профессиональной педагогической подготовки учителя иностранного языка. Предмет и объект методики. Общая и частная методики. Факторы, определяющие научную самостоятельность методики (предмет, система основных понятий, специфические методы исследования).

Общая характеристика методов исследования, используемых в методике как науке. Основные методические категории: принцип, метод, методический прием, способ, средство, система обучения, упражнения, система и комплекс упражнений. Зависимость методов, принципов, приемов и средств от целей и стадий обучения. Упражнения как главный компонент обучения иностранному языку.[1]

Связь методики обучения иностранным языкам со смежными науками. Дидактические основы обучения иностранным языкам.

Лингвистические основы обучения иностранным языкам. Язык и речь. Единицы языка и речи. Понятия "модель", "структура", "речевой образец". Речевой образец как исходная единица обучения устной речи. Данные контрастивной, текстуальной, коммуникативной лингвистики в обучении иностранным языкам.

Психологические и психолингвистические основы обучения иностранным языкам. Психологическая характеристика речи: устная и письменная речь, внешняя и внутренняя, рецептивная, репродуктивная и продуктивная речь. Процессы восприятия, внимания, памяти и мышления в обучении иностранным языкам.[2] Речевые действия и речевые операции. Структура процессов восприятия и порождения речевого высказывания. Психолингвистическая характеристика речевых умений говорения, аудирования, чтения и письма. Основные этапы овладения навыками и умениями. Интерференция и перенос навыков при обучении иностранным языкам. Роль и место родного языка в овладении и владении иностранным языком в средней школе.

Основные методические категории: принцип, метод, методический прием, способ, средство, система обучения, упражнения, система и комплекс упражнений. Зависимость методов, принципов, приемов и средств от целей и стадий обучения. Упражнения как главный компонент обучения иностранному языку.

Значение системы упражнений в обучении иностранным языкам. Различные подходы к разработке системы упражнений в отечественной и зарубежной методике. Структурные компоненты системы упражнений. Упражнения для введения иноязычного материала, формирования языковых и речевых навыков, активизации иноязычного материала в речевой деятельности (развитие речевых умений). Включение приемов коммуникативного, проблемного, компьютерного и игрового обучения и ТСО в систему (комплексы) упражнений.[3]

Структура упражнения. Типы и виды упражнений. Комплексы языковых, условно-речевых и речевых упражнений. Дифференцировочные, имитационные,

подстановочные и трансформационные упражнения. Анализ системы упражнений, используемой в действующих упражнения. Анализ системы упражнений, используемой в действующих учебниках по иностранному языку. Оценка эффективности упражнений.

Краткий исторический обзор методики обучения иностранным языкам в России и за рубежом XIX и начала XX вв. Переводные и прямые методы. Социальные и экономические причины, психологические и лингвистические предпосылки возникновения переводных и прямых методов. Грамматико-переводной и текстуально-переводной методы в России и за рубежом (основные представители, цели, содержание, принципы и методические приемы обучения), критический анализ переводных методов.

Натуральный и прямой методы в России и за рубежом (основные представители, цели, содержание, принципы, методические приемы). Критический анализ методов, реформы.

Устный метод Г.Пальмера и метод чтения М. Уэста (цели, содержание, принципы, методические приемы, упражнения). Краткий обзор учебников. Смешанный метод в России и за рубежом.

Новые тенденции в обучении иностранным языкам за рубежом после второй мировой войны. Социальные и экономические причины, психологические и лингвистические предпосылки возникновения новых тенденций в методике. Неопрямизм в зарубежной методике.

Аудивизуальный и аудилингвальный методы (основные представители, цели, содержание обучения, принципы и методические приемы). Принципы построения учебников по этим методам.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1.Азимов Э.Г., Шукин А.Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). СПб., 1999.

2.Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя. М, 2000.

3.Колкер Я.М. и др. Практическая методика обучения иностранному языку М., 2001.

МАҲСУЛОТ ЁРЛИҚЛАР - РЕКЛАМАНИНГ БИР КЎРИНИШИ

Қодирова Зайнаб

Бухоро давлат университети Гуманитар йўналишларда чет тили кафедраси
ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ. Мақолада маҳсулот ёрлиғи бу рекламанинг бир кўриниши эканлиги хусусида фикр юритилган. Унинг турлари ва маҳсулот ёрлиғига қўйиладиган талаблар санаб ўтилган. Маҳсулот ёрлиғини лингвистик томонидан тадқиқ этиш, озиқ-овқат маҳсулотлари ёрлиқларининг тил хусусиятлари (лексик, синтактик, морфологик) ўзбек материаллари асосида таҳлилга тортилган. Мақолада нон ва сут маҳсулотлар, консерва ҳамда қаҳва ва чой учун ёрлиқларининг матни таҳлил қилинган.

КАЛИТ СЎЗЛАР: ёрлиқ, қадоқлаш этикаси, лексик, синтактик, морфологик белгилар, харидор, этикеткадаги ёзув, озиқ-овқат маҳсулотининг ёрлиқлари, қандолат маҳсулотларининг ёрлиқлари

АННОТАЦИЯ. В статье утверждается, что этикетка товара является формой рекламы. Его типы и требования к этикетке продукта перечислены. На основе узбекских материалов проанализировано лингвистическое изучение товарных этикеток, языковых особенностей (лексических, синтаксических, морфологических) пищевых этикеток. В статье анализируются тексты этикеток для хлеба и молочных продуктов, консервов, кофе и чая.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: этикетка, этика упаковки, лексические, синтаксические, морфологические признаки, покупатель, этикетка, пищевые этикетки, кондитерские этикетки.

ANNOTION. The article states that the product label is a form of advertising. Its types and product label requirements are listed. Based on Uzbek materials, a linguistic study of product labels, linguistic features (lexical, syntactic, morphological) food labels is analyzed. The article analyzes the texts of labels for bread and dairy products, canned goods, coffee and tea.

KEYWORDS: label, packaging ethics, lexical, syntactic, morphological signs, buyer, label, food labels, confectionery labels.

Ҳар қандай танишув манфаатлар ўхшашлиги ва бир йўналишлилиги билан юзага келади. Реклама харидорга ташкилот маҳсулоти ҳақида маълумот бериши билан бирга, ташкилот билан танишишга имкон беради. Маҳсулот ёрлиғи эса ўз номи ва маркаси билан таништиришдан бошланади. Рекламанинг ўзи имкониятдаги барча воситалар ёрдамида янги товар - маълумотлари ва уларнинг хусусиятлари тўғрисида маълумотларни етказишга хизмат қилади. Реклама товарни харидорга унинг эҳтиёжи ва тасаввурига қараб таклиф этади. Инсондаги бу тасаввурлар, аниқроғи унинг уч турдаги мотивлар - рационал, эмоционал, ахлокий ва уларнинг биргаликдаги таъсирлари билан боғлиқдир. Уларнинг таъсири эса реклама орқали таъминланади[1].

"Реклама" атамаси латинча "reclamare" сўздан келиб чиқиб, "нидо бермоқ", "этироз билдирмоқ", "қичқирмоқ", "норозилик билдирмоқ" каби маъноларни англатади. Инглиз тилида эса реклама "advertising" сўзи билан номланиб, "билдирмоқ" маъносини англатади. У харидор диққатини маҳсулотга (товарга, хизматга) жалб этиш ва маслаҳатлар, чақириқлар, таклифлар ва шу товар ёки хизмат қилиш бўйича кўрсатмалар сифатида тушунтирилади. "Реклама - ҳозирги замонамизнинг муҳим муаммоси. Реклама - бу ҳозирги замон савдоси ва саноатининг

яратувчисидир. Маҳсулотга рекламадан ташқарида бошқа ҳимоячи йук. Шунинг учун реклама - катта эҳтиёткорликни талаб этувчи жуда оғир санъатдир"[3]. Реклама хусусида қўлаб таърифлар мавжуд. Улардан айримлари куйидагичадир: "Реклама - ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг фаолият туридир. Саноат, хизмат кўрсатиш, корхона ва ташкилотлар томонидан берилган маълумотлар асосида ташкилотнинг маҳсулотларини реализация қилиш рекламанинг мақсадидир. Бунда харидорларнинг онгига оммавий ва якка тарзда таъсир этиб, керакли муносабатга(реакцияга) эришилади"[2].

Озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини ва ташқи кўринишини, сақланишини, ташиш ва савдога чиқариш санитарик-гигиеник шароитларини яхшилаш, ҳамда маҳсулотнинг тури ва нави, массаси, истеъмол қилиш ҳақида керакли маълумотларни баён этиш учун уларни замонавий материаллардан фойдаланиб қадоқлаш - долзарб вазифалардан биридир.

Қадоқлашнинг вазифаси, маҳсулотни ишлаб чиқаришдан истеъмол қилишгача бўлган даврда миқдорини, таркибини ва сифатини, истеъмолчилик хоссаларини ўзгаришидан ҳимоялаш, яъни маҳсулотнинг белгиланган меъёрлардан четга чиқишининг олдини олишдан иборат. Қадоқлашнинг бу вазифаси маҳсулотни механик, физик, кимёвий, об-ҳаво ва биологик таъсирлардан сақлашни назарда тутди.

Қадоқлашнинг хушбичим шакли, чиройли кўриниши нафақат қадоқланган маҳсулотни, балки уни ишлаб чиқарувчисини ва ҳатто ишлаб чиқараётган бошқа маҳсулотлар учун ҳам реклама воситаси бўлиб хизмат қилади. Баъзи ҳолларда қадоқлаш чиройли, хушбичим, такрорланмас кўри-нишда бўлиши талаб қилинса, бошқа ҳолларда оддий бўлиши талаб қилади.

Маҳсулотни қадоқлашда этикетка (ёрлиқ ёки махсус ёзувли маълумотлар) аҳамиятли ҳисобланади. Этикетка тайёрлаш учун асосан ГОСТ 7625 га кўра тўрт А, Б, В ва М маркадаги этикетка қоғозидан фойдаланилади. Уларга рангли этикеткалар муҳрлаш билан бирга зарур ҳолларда лаклаш ва босиб нақш солиш имконияти ҳам мавжуд. А маркадаги қоғознинг 1 м² массаси - 80 г ни ташкил қилса, Б ники - 70 г ни, В ники - 45 г ни, М ники - 100...120 г ни ташкил қилади. Маҳсулот ёрлиғи қоғозларидан ташқари ёзув, офсет, босмаҳона қоғозларидан ва юқори сифатли муҳрлаш учун мўлжалланган қоғоздан ҳам фойдаланилади. Ёрлиқлар варақ ҳолатида чиқарилиб, кейин алоҳида доналарга бўлинади. Қоғознинг намлиги 5...8 % атрофида бўлиши керак.

Маҳсулот ёрлиқларидаги ёзувларнинг тил хусусиятларига эътиборни қаратадиган бўлсак, ёрлиқ матннида сўз, сўз бирикмаси, гап ва унинг турлари учрайди[5].

Масалан, жайдари ундан тайёрланган жавдар нони ҳақида тўхталиб ўтсак, жайдари ундан тайёрланган жавдар нони қолипли ёки тагдонли, тортиб ёки доналаб сотиладиган ҳолда ишлаб чиқарилади. Бундай ундан оддий жавдар нонидан ташқари ферментлаштирилган (қизил) жавдар солоди, зираворлар қўшиб яхшилланган қайнатма жавдар нони, "Москва" жавдар нони, 80 % жайдари жавдар ундан, 15 % II навли буғдой уни ва қизил жавдар солоди, шакар, патока ва зиравор қўшиб, "Бородино" нонлари тайёрланади.

"Бородино" нон маҳсулоти ёрлиғида қуйидаги: хамиртуриш, шакар, таркиби, Тошкент, телефон каби сўзлар ва Тошкентча "бородинский" нони, ишлаб чиқарувчи, ишлаб чиқилган кун, соф оғирлиги, жавдар уни, жавдар ачитқиси, биринчи ва иккинчи нав буғдой уни, Маннор уйғур кўчаси каби сўз бирикмалари ҳамда "Лучшие сорта ржаной муки и солда - для вашего здоровья", "Изготовлено на оборудовании компаний Weschtel Германия" содда гаплари келтирилган. Ушбу маҳсулот ўзбекистонда ишлаб чиқарилган бўлиб, унинг ёрлиғидаги ёзувлар икки

тилда: ўзбек ва рус тилларда берилган.

Булочка маҳсулотларининг ёрлиқларига эътиборни қаратсак, маргарин, шакар, туз, сув, ванилин, хамиртуриш каби от сўз туркумига оид сўзлар ва кунгабоқар ёғи, шакар кукуни, палма ёғи, тухум меланжи, қулубнай ароматизатори каби содда сўз бирикмалари билан бирга олий навли буғдой уни, ванилинли кулупнай креми, қуйилтирилган сут маҳсулоти каби мураккаб сўз бирикмалари ҳамда "Ўзбекистонда ишлаб чиқилган", "Сақлаш шароитига амал қилинган ҳолда сақлаш муддати 3 ой", "Маҳсулотнинг сифатига оид саволлар бўйича қуйидаги электрон манзилган мурожаат қилинсин" каби гаплар ўз аксини топган. Ёрлиқларда МЧЖ, ОАЖ узб., ру. тел. каби қисқартма отлар билан бирга ҳисоб сўзлар ҳам учрайди: гр г, ккал, ой, фоиз, кун кабилар.

САРИЁҒ

Қадоқда учрайдиган ёзув: Қадоқда "енгил" (русчада: "мягкое" ёки "лёгкое") деб ёзилган бўлса, у сариёғ эмас, балки бутерброд маргарини бўлиши эҳтимоли юқори. Уни таркибида трансёғлар ёки сут ёғи бўлган ўсимлик ёғи ва ароматизатор ҳамда суюқ ўсимлик ёғидан тайёрлашади. Ҳақиқий сариёғнинг ёғи эса камида 70 фоиз бўлади.

"Парҳез маҳсулоти" - бу ёзув сариёғ ҳар қандай парҳезга тўғри келади, унда қанд, ёғ ва улғеводлар камайтирилган дегани эмас. У фақатгина маҳсулотнинг калорияси камлигидан далолат. Қоидаларга кўра, парҳез учун мўлжалланган маҳсулотнинг 100 грамида кўпи билан 40 ккал бўлиши лозим. Ёғи кам бўлган маҳсулотни излаётган бўлсангиз "ёғи камайтирилган": "fat free" (100 граммда кўпи билан 0,5 гр.) ёки "reduced or less fat" (ёғли маҳсулотлардан кўра ёғи 25 фоизга кам бўлади) деган ёзув бўлиши керак.

ЎСИМЛИК ЁҒИ

Қадоқда учрайдиган ёзув: "Холестеринсиз" - холестерин фақат ҳайвон ёғида бўлади. Ўсимлик ёғида у айрилмас ҳам бўлмаслиги аниқ!

"таркибида Е витамини бор" - Е витамини ҳар қандай доғланмаган, оқланмаган ўсимлик ёғида бўлади. Ҳатто бу ёзув йўқларида ҳам!

"Фитнесс-маҳсулот" - энг айёрона ёзув. Кўпинча у маҳсулотнинг калорияси паст эканини назарда тутаяди. Чунки трансёғлар юрак қон-томир тизимига зарар етказаяди ва ҳатто тана вазнини оширади. Шунингдек, фитнесс маҳсулотларда L-картинин - ёғларни йўқотишга ёрдам берувчи моддалар бўлиши мумкин. Бироқ ишлаб чиқарувчилар бунга фақат жисмоний зўриқиш натижасида эришиш мумкинлигини сир туташаяди.

Хулоса ўрнида шунини айтиш жоизки, озиқ-овқат маҳсулотларини қадоқлашдаги ёзувлар (этикетка, ёрлиқ)да от, сифат, сон (ҳисоб сўзлар) каби сўз туркумлари ва ҳоким аъзонинг ифодаланишига кўра исмли сўз бирикмалар, содда ва мураккаб сўз бирикмалар, бир таркибли содда гаплар қўлланилган. Шунинг учун маҳсулот ёрлиқларини тилшунослик нуқтаи назарда таҳлил этиш мумкин. Ёрлиқлардаги ёзувларнинг имловий ва услубий жиҳатдан тўғри ёзилганлиги тилшунос-олимларнинг вазифасидир.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. И.А. Каримов. "Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари", Ўзбекистон: Тошкент, 2009, -486 б.

2. Багичева Н. Реклама, ее возникновение и некоторые сведения из истории ее развития. -М., 1969

3. Васиев М.Г., Васиева М.А., Мирзаев Ж.Д. Нон, макарон ва қандолат

маҳсулотлари ишлаб чиқаришда қўлланиладиган хом ашё ва материаллар. -
Тошкент: "Меҳнат". -2002. -192 б.

4. Васиев М.Г., Васиева М.А., Илалов Х.Ж., Саидходжаева М.А. Нон
маҳсулотлари ишлаб чиқариш технологияси. Дарслик. -Тошкент. "Меҳнат", 2002. -
224 б.

5. Тоирова Г., М.Максудова. Лингвистические свойства этикетки. MATERI?LY
XV MEZIN?RODN? V?DECKO - PRAKTICK? KONFERENCE ZPR?VY V?DECK?
IDEJE .Volume 8, Praha Publishing House "Education and Science" -2019, -С. 20-22.

ENTERING THE WORLD CIVILIZATION OF "BOBURNOMA" THE ROLE OF TRANSLATION IN THE PROCESS.

Ahmadjonov Tursunpo'lat
Namangan State University
English teacher
pulatahmadjanov@gmail.com

ANNOTATION

This article is about the life and rich literary heritage of our compatriot Z.M.Bobur, a great statesman and commander, as well as a writer, poet and scientist who played a special role in the culture, literature and poetry of the Middle East. referred to. At the same time, his contribution to the world literary heritage of his masterpiece "Boburnoma" was studied and analyzed.

Our compatriot Zahiriddin Muhammad Babur is a great statesman, the founder of a great dynasty, a talented, incomparable commander, historian, psychologist, just ruler, poet, translator, ethnographer and geographer, and economic and political relations with many countries. He was a good businessman and diplomat who tried to establish. Z.M.Babur was a writer, poet and scientist who had a special place in the culture, literature and poetry of the Middle East, as well as a great statesman and commander.

"Over the course of a long historical process, our people have provided the world with many outstanding representatives of science, art and literature. The scientific, artistic and encyclopedic works created by our great ancestors have been read by different peoples for thousands of years, carefully and respectfully passed down from century to century, translated into dozens of languages, copied by talented scribes and skilled artists. adorned with a brush of patterns, enriches the human mind, gives people spiritual pleasure "

Our "royal poet", who suffered from all the hardships of the world, did not despise the "goodness of the whole world", created a rich work and left a rich scientific and literary heritage.

He wrote a number of scientific and artistic works, such as "Boburnoma", "Aruz risolasi", "Boburiy hati", "Mubayyin", "Volidiyya risolasi" (translation), "Musika ilmi", "Harb ishi" in world literature and culture and made an invaluable contribution to the development of his art.

Undoubtedly, the best of them is the great "Boburnoma", which amazed the world.

The "Boburnoma" has been translated from Afghan to Germany, from Turkey to France, from Italy to Spain, from India to the United Kingdom, from ancient Turkestan to Russia, from Pakistan to China, from Uzbekistan to Japan, and more than 30 countries. is a unique literary and historical monument of five centuries, republished.

The Boburnoma, which has been gaining the attention of European and Eastern scholars, was translated into Persian in the second half of the 15th century, and its translation into English, German and French by the 19th century alarmed European scholars. There are very few great orientalists left in Western Europe who did not address Babur's work in one way or another.

The British followed this source for many years, compiled dictionaries and studied it with great love. For example, in 1804-1805 John Leiden began to study the manuscripts of "Boburnoma" directly from the Turkic origin.

The work begun by John Leiden was completed by William Erskin, who at the same time after his death began to translate the work from the Persian translation, and

published the translation in 1826. This translation was analyzed and interpreted in 1921 by Mr. Lucas King, Professor of Arabic, Persian and Indian History at the University of Dublin, and republished under the title "Memoirs of Zehir-ed-din Muhammad Babur" (Memoirs of Zahiriddin Muhammad Babur).

The second translation is by Anette Susannah Beveridge. With the help of his wife, the great orientalist Henry Beveridge, he began to study the sources in 1899, began publishing the translation in 1905, and in 1922 published it in its entirety.

The third translation is by Wheeler M. Thackston, a professor at Harvard University in the United States and published in 1996 by Oxford University Press in the United States.

Apparently, in less than two centuries, English-speaking scientists have been discovering the Boburnoma, and the Boburnoma has been discovered in the United Kingdom, the United States, and many other English-speaking countries around the world. However, there are still shortcomings in the translation of "Boburnoma". Perfection of the translation "Boburnoma" is not only scientific, lexical-artistic, artistic, but also from the historical, ethnographic, linguistic and literary point of view, depending on the nature of the work. requires in-depth research until it is given.

One of the major tasks facing today's Uzbek translators is to analyze the translations of the work in different languages from a comparative-typological and linguistic point of view. This work reveals the secrets of the deep study of "Boburnoma" by scholars around the world, and provides a scientific analysis of the extent to which the art and lyricism of the work is reflected in foreign languages

LITERATURE

- 1."Boburnoma", Zahiriddin Muhammad Bobur, "Sharq" nashriyoti-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, Toshkent, 2002 yil
- 2.Humphrey Milford Oxford University press. 1921 Baburname, Memories of Babur. Junpura, New Delpi. Baburname, Prince and Empieror. New York. Oxford.
- 3.Jahongashta "Boburnoma", G'aybulloh as-Salom, Ne`matulloh Otajonov, Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, Toshkent, 1996 yil
- 4.Salomov G`. Tarjima nazariyasi asoslari -Toshkent: O`qituvchi, 1983. -B. 232.
- 5.Salomov G`. N. Otajonov. Biz bilgan va bilmagan Bobur. O`zbekiston ovozi gazetasi, 1997 yil 13 fevral
- 6.www.ziyonet.uz

КИБЕРЛЕКСИКОГРАФИЯ - ТИЛШУНОСЛИКНИНГ ЯНГИ СОҲАСИ

Очилова Мехринисо Разоковна

Бухоро давлат университети Гуманитар йўналишларда чет тили кафедраси
ўқитувчиси

Ҳозирги вақтда компютерлар нафақат дастурчилар ва муҳандислар, балки хорижий маълумотларнинг тезкор таржимасига муҳтож бўлган тилшунослар, таржимонлар ва мутахассислар орасида тобора муҳим ўрин эгаллаб бормоқда. Шу муносабат билан, электрон луғатлар вақтни тежаш ва ўзга тилдаги маълумотларни тушуниш жараёнини оптималлаштириш учун жуда қулай восита ҳисобланмоқда. Бундан ташқари, эндиликда ўзга тилидаги матнларнинг кўпроқ ёки камроқ мос келадиган таржимасини ишлаб чиқарадиган ва турли соҳалардаги мутахассисларнинг ишига ёрдам берадиган таржима дастурлари ҳам мавжуд.

Ахборот технологияларининг ривожланиши жамият аъзоларидан техника ва технологияни пухта ўзлаштиришни, электрон луғатлар яратиш ва уларни самарали қўллаш, тадқиқотлар олиб бориш, ахборотни қайта ишлаш, улардан тўлиқ фойдаланиш кўникмаларига эга бўлишни талаб этади[3]. Лексикография соҳасининг компютерлашиши шуни кўрсатадики, фақат электрон луғатлар лексеманинг бутун моҳиятини тезкорлик билан ўқувчига етказиш имкониятини беради. Жамиятни ахборот технологияларининг қамраб олиши лексикографияда замонавий - киберлексикография йўналишининг пайдо бўлишига туртки берди. Маълумотларни қайта ишлаш тартибини автоматлаштириш, янги фаол лексикографик системаларни яратиш, бунинг натижаси сифатида анъанавий луғатлардан авто-матлашган (электрон) луғатлар яратишга ўтиш жараёнини тезлаштиришга олиб келади[4]. Шу боисдан ҳам, луғат тузишда ахборот технологиялардан кенг фойдаланилишга, уларни интернетда жойлаштириб, кейинги ўринда алоҳида соҳалар бўйича китоб шаклида фойдаланиш учун дастурлаш авж олди [5].

Тилшуносликда мавжуд луғатлар турларининг хилма-хиллиги саноқсиз. Бу хилма-хиллик, авваламбор, тилнинг лексикографик тавсифи, объектининг мураккаблиги ва кўп ўлчовлилиги билан изоҳланади. Бундан ташқари, жамиятнинг тил тўғрисидаги кенг қамровли маълумотларни олишга бўлган кўплаб эҳтиёжлари луғатлар систематик тўпламларини (репертуар, коллекция) ҳам мураккаблаштиради ва кенгайтиради. Битта луғатда тил тўғрисида бутун жамиятни, шунингдек унинг алоҳида қатламлари ва хусусиятларини тўлиқ ёритиб тенг равишда қондирадиган барча маълумотларни тақдим этишнинг деярли имкони йўқ. Шунинг учун ҳар қандай миллий лексикографияда ҳар хил турдаги ўнлаб, ҳатто юзлаб луғатларни кўришимиз мумкин.

Олимларнинг таъкидлашича, луғатларни турларга ажратиш турли сабабларга кўра юзага келади: луғатнинг мақсади, ҳажми, унда сўзлар қандай жойлаштирилганлиги, тавсиф объекти ва ҳоказоларга боғлиқ. Ушбу фарқланувчи хусусиятларнинг аксарияти бир-бирига суянган ҳолда бир хил луғатда бирлашади, бошқалари эса бир-биридан ажралиб туриб, мутлақо бошқа турдаги луғатлар учун асос бўлиб хизмат қилади.

Аввало, лингвистик ва тилга оид бўлмаган луғатларни ажратиш олишга тўғри келади. Биринчиси, тилнинг лексик бирликларини (сўзлар ва фразеологик бирликлар) тўплайди ва тавсифлайди. Лингвистик луғатларнинг махсус кичик тури бу тушунчани (ғоядан) сўз ёки ибора орқали ифодаланиши билан тартибланади. Ҳар қандай луғатни "умумий" ёки "махсус" турларга ажратиш мумкин.

Тилга оид бўлмаган луғатларда лексик бирликлар нолисоний воқеликнинг объектлари ва ҳодисалари ҳақида у ёки бу маълумотни етказишнинг бошланғич нуқтаси бўлиб хизмат қилади. Луғатларнинг оралиқ (интервал) турлари ҳам мавжуд. Бундан ташқари, ҳар қандай луғатни "умумий" ёки "махсус" гуруҳларига киритиш мумкин.

Ахборот-қидирув тизимида солинган луғатлар тўплами электрон луғатлар ҳисобланади. Турли мақсадлар учун йиғилган, ўзгарувчан ҳажмга эга электрон луғатлар тўплами киберлексикографияга мисол бўла олади. Бундай электрон луғатлар тўпламида сўзлар битта тилга хос ёки шу тилга хос бошқа вариантларда берилган бўлиши, улар қайсидир жиҳатдан бири-бирига ўхшаш бўлиши табиий.

Киберлексикографияда электрон луғатлар махсус ишлаб чиқилган компьютер дастури орқали амалга оширилади. Бугунги кунда лексикологиянинг янги йўналишини ифодаловчи киберлексикография тадқиқотчилар зиммасига катта вазифани юклайди. Ўзбек тилшунослигида киберлексикография янги соҳа бўлгани боис, унинг ривожлантиришида, ундаги имкониятларидан амалий фойдаланишида ҳамда бу соҳанинг самарадорлигини оширишда электрон луғатларни яратишни талаб қилади.

Киберлуғатлар тил имкониятини нисбатан тўла ва кенг қамровли намоён қилиш, эгаллашда анъанавий воситалардан кескин фарқ қилади. Киберлуғатлар ҳақида тасаввур уйғотиш мақсадида, "Urban Dictionary" (<http://www.urbandictionary.com>) электрон луғатининг таҳлилига тўхталиб ўтсак.

Ҳозирда электрон луғатлар компакт дисклар ёки интернет орқали фойдаланиладиган қўлай луғатлар анчагина. Уларни киберлуғатлар билан солиштирганда кўпчилиги ҳажми ва сифати жиҳатидан ўртамиёна ва қўллашга ярамайди. Ўзига хос ноёб бўлган киберлуғат 1999 йил яратилди ҳамда <http://www.urbandictionary.com/> адреси бўйича жойлаштирилди. Унинг муаллифлиги аниқ бир нашриётга тегишли эмас, у кўнгилчилар томонидан яратилган ва унга ўша жамоанинг ҳар бир аъзоси ўз мақоласини қўшиши мумкиндир (бу лексикография пастдан юкорига ёки "bottom-up lexicography" деб номланган дунё тажрибаси). Фойдаланиш шартномасига тўғри келмайдиган қўшимчаларни олиб ташлаш ишини, албатта, ресурс маъмурияти бажаради. Бироқ қолган бошқа ишларни тизим ўзи бажарадики, биз унинг тартибини қуйида кўриб ўтамиз:

Луғат яратилишида унинг асосий ҳақиқий манбаси - ҳаётнинг ўзи ҳисобланади. Фойдаланувчилар унга турли вазиятларда кўп марта эшитган сўзларини қўшиб борадилар. Аслида бу китоблар, газеталар, телекурсатувлар ва бошқалардир. Луғатнинг ҳажми ҳайратланарли даражада соат сайин ўсиб бормоқда. Чунончи, 27 апрель 2009 йилда унинг ҳажми 3 920 800 бирликдан иборат бўлган. Луғат микроструктурасида қуйидаги бевосита сўзлар бўлими ва тармоқ соҳалари каби бўлимларни кўриш мумкин: фойдаланувчилар шартномаси ("terms of service"), сир сақлаш сиёсати ("privacy policy"), фикрлар ("feedback"), рекламачиларга таклифлар ("advertise"), технологияларни ёзиб ёритиш ("technology"), реал вақт режимидаги маслаҳатлар ("live support"), чат ("chat"), блог ("blog"). Микроструктуранинг бир қисми сифатида электрон луғатнинг асосий вазифаси қидириш тизимидан иборатдир. Одатда сўзлар қатъий тартибга эга бўлмайди. Улар маълумотлар базасида бўлиб, қидириб топиб олиш учун индекслаштирилган бўлади. Шундай бўлсада луғатнинг тўғридан тўғри алфавит тартибдалигини қайд этиш мумкиндир. Қидирув натижаларини акс эттиришда колонканинг чап томонида ўша сўзга алфавит жиҳатдан яқин сўзлар қатори намоён бўлади[4].

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, ўзбек киберлексикографиясини йўлга қўйиш бугун учун долзарб вазифалардандир. Замонавий тилшуносликнинг ютуқлари асосида бугунги кунда ўзбек тили луғатларини компьютер технологиялари асосида қидириш ва қайта ишлаш, унинг қўлланишини маълум бир шароитда турли шароит учун моделлаштириш, она тилимиз компьютер моделларини лингвистика ёки бошқа соҳаларда қўллаш, техника таржимаси кабилар бўйича эришилаётган

TADQIQOT.UZ ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН

**"ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМДА РАҚАМЛИ ТИЗИМЛАРНИ ҚЎЛЛАШ:
ФИЛОЛОГИЯ ВА ПЕДАГОГИКА СОҲАСИДА ЗАМОНАВИЙ
ТЕНДЕНЦИЯЛАР ВА РИВОЖЛАНИШ ОМИЛЛАРИ"**

7-ҚИСМ

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Файзиев Шахрам Фармонович

Эълон қилиш муддати 1.11.2020